

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

CULTURAL LANDSCAPE OF KO KRET, PAK KRET DISTRICT, NONTHABURI
PROVINCE

อติกานต์ แต่งหนู
ATIKARN TANGNOO

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเขตร้อน

คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2568

KMITL-2025-AR-M-002-032

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

CULTURAL LANDSCAPE OF KO KRET, PAK KRET DISTRICT,
NONTHABURI PROVINCE

INDEPENDENT STUDY SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF
MASTER OF ARCHITECTURE PROGRAM IN TROPICAL ARCHITECTURE
SCHOOL OF ARCHITECTURE, ART, AND DESIGN
KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

2025

KMITL-2025-AR-M-002-032

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

COPYRIGHT 2025

SCHOOL OF ARCHITECTURE, ART, AND DESIGN

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หัวข้อค้นคว้าอิสระ	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด อ าเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
นักศึกษา	อดิگانต์ แต่งหนู
รหัสประจำตัว	67026063
ระดับปริญญา	สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรมเขตร้อน
พ.ศ.	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผศ.ดร.ปुरुณ ขวัญสุวรรณ

บทคัดย่อ

พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นพื้นที่ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม และมีความหลากหลายของเชื้อชาติ ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม และการปรับตัวของมนุษย์ แม้ว่าปัจจุบันสังคมในพื้นที่ได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไปจากเดิม การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจลักษณะของพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ในอนาคต โดยขั้นตอนในการวิจัยเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นผ่านการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม และข้อมูลพื้นที่เกาะเกร็ด จากนั้นนำข้อมูลมาร่างสมมติฐานองค์ประกอบและความสัมพันธ์ในพื้นที่ ผ่านการระบุองค์ประกอบและความสัมพันธ์โดยการทราวงแผนภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape mapping) เพื่อนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์และสรุปผลเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์และองค์ประกอบทางวัฒนธรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

Independent study	Cultural landscape of Ko Kret, Pak Kret district, Nonthaburi province
Student	Atikarn Tangnoo
Student ID	67026063
Degree	Master of Architecture
Program	Tropical Architecture
Year	2025
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Poon Kwansuwan

ABSTRACT

The cultural landscape of Ko Kret in Nonthaburi Province clearly reflects the relationship between humans and nature. The area demonstrates how local communities utilize the environment under the influence of natural conditions and reveals a diversity of ethnic groups that represent local wisdom, culture, and human adaptation. Although the social structure of the area has transformed into a tourism-oriented community, resulting in changes to the traditional way of life, this study aims to examine the components and interrelationships within Ko Kret's cultural landscape. These insights are essential for understanding the characteristics of the area to support future conservation efforts.

The research process begins with the collection of preliminary data through a literature review on cultural landscape theory, cultural landscape studies, and specific information related to Ko Kret. This information is used to develop hypotheses about the components and relationships in the area. The study identifies these elements and their connections through the drafting of a cultural landscape map, which serves as the basis for field surveys and interviews with local residents. The data collected is then analyzed and synthesized into qualitative findings, with consideration given to both physical and non-physical landscape components and their interrelations.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กิตติกรรมประกาศ

ค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปुरुณ ขวัญสุวรรณ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้แก่ข้าพเจ้า ในการให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการศึกษาและทำงาน ให้ข้าพเจ้าได้พัฒนาตนเองและความรู้ในด้านการงานที่มีหลักการและขั้นตอน และขอขอบพระคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ในการให้คำแนะนำ แก้ไขและการประมวลข้อมูลให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และขอขอบคุณคณาจารย์ คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังทุกท่าน ที่สั่งสอนองค์ความรู้ ประสบการณ์ทั้งหลายแก่ข้าพเจ้า และได้นำความรู้และประสบการณ์เหล่านั้นมาใช้ในการทำ ค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอขอบคุณกลุ่มชุมชน ชาวบ้านเกาะเกร็ดทุกท่าน ต่อความเป็นมิตรในการให้ความเข้าใจและอนุเคราะห์มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณครอบครัวของข้าพเจ้า ถึงการให้กำลังใจความช่วยเหลือ แรงคิด ที่ช่วยแนะนำให้ข้าพเจ้ามุ่งมั่นได้ทำในสิ่งที่ดีขึ้นไป และขอขอบคุณกัลยาณมิตรที่แวดล้อมตัวข้าพเจ้าทุกท่าน ที่คอยให้ความช่วยเหลือ ค าปรึกษาตลอดจนกำลังใจที่ดี

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าหวังว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการใช้งานข้อมูล และผู้ที่สนใจศึกษาต่อในภายหลัง หากมีข้อผิดพลาดประการใด ข้าพเจ้าขอนอมน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

อดิگانต์ แดงหนู

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และตั้งอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	I
ABSTRACT.....	II
กิตติกรรมประกาศ.....	III
สารบัญ.....	IV
สารบัญรูปภาพ.....	VII
สารบัญตาราง.....	X
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตของงานวิจัย.....	2
1.4 ประโยชน์ของงานวิจัย.....	2
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	3
2.1 ทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	3
2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	3
2.1.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	7
2.1.3 ความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	10
2.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	11
2.2.1 การศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	12
2.2.2 การศึกษาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	24
2.2.3 การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	26
2.2.4 การศึกษางานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง.....	28
2.3 ข้อมูลเกาะเกร็ด.....	29
2.3.1 ประวัติศาสตร์เกาะเกร็ด.....	29
2.3.2 ลักษณะทางกายภาพของเกาะเกร็ด.....	32
2.3.3 ประชากรปัจจุบัน.....	33
2.3.4 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม.....	34

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.4 กรอบแนวคิด	35
บทที่ 3 วิธีด าเนินการวิจัย.....	36
3.1 กระบวนการวิจัย.....	36
3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	38
3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ.....	39
3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ.....	39
3.3 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล.....	39
3.3.1 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ.....	39
3.3.2 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม.....	40
3.4 การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล.....	40
บทที่ 4 การด าเนินการวิจัย.....	42
4.1 ผลการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ.....	42
4.1.1 ข้อมูลพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	42
4.1.2 ข้อมูลองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	45
4.1.3 ข้อมูลขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	83
4.2 ผลการเก็บข้อมูลภาคสนาม.....	83
4.2.1 การส ารวจพื้นที่ (Site Survey).....	84
4.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation).....	93
4.3 สรุปผลการด าเนินงาน.....	94
4.3.1 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	94
4.3.2 สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	97
4.3.3 สรุปขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	100
4.4 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	102
4.2.1 ความสัมพันธ์ชุมชนริมน้ า.....	102
4.2.2 ความสัมพันธ์สวนและชุมชน.....	103
4.2.3 ความสัมพันธ์งานหัตถกรรม.....	103

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2.4 ความสัมพันธ์การท่องเที่ยว	104
บทที่ 5 ผลสรุปและข้อเสนอแนะ.....	106
5.1 สรุปผลการศึกษา.....	106
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	107
บรรณานุกรม.....	109
ประวัติผู้เขียน.....	109

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Carl Sauer (1925).....	4
2.2 ตัวอย่างแผนที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	17
2.3 ตัวอย่างแผนที่องค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	19
2.4 Ecosystem map of the composition of the Grand Canal Cultural Landscape	23
2.5 participatory mapping exercise of cultural ecosystem services.....	23
2.6 การแบ่งขอบเขตของระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติ	24
2.7 ขอบเขตระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	26
2.8 Timeline of historical events of the north Shore, Vancouver	27
2.9 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาสมัยกรุงศรีอยุธยาแสดงให้เห็นคลองลัดเกร็ดในสมัยนั้น.....	30
2.10 แผนที่ท้องที่เกี่ยวเกาะเกร็ด.....	31
2.11 สภาพการใช้ที่ดินต.บ.ลเกาะเกร็ด.....	33
2.12 กรอบแนวคิด.....	35
3.1 ระเบียบวิธีการวิจัย	38
4.1 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาสมัยกรุงศรีอยุธยาแสดงให้เห็นคลองลัดเกร็ดในสมัยนั้น.....	43
4.2 แผนที่ท้องที่เกี่ยวเกาะเกร็ด.....	44
4.3 ร่างแผนภาพพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	45
4.4 ขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	46
4.5 แผนที่แสดงระดับภูมิประเทศของเกาะเกร็ด	47
4.6 สภาพการใช้ที่ดินต.บ.ลเกาะเกร็ด	49
4.7 แผนที่เส้นทางท้องที่เกี่ยวเกาะเกร็ด	52
4.8 ลักษณะเรือนทรงมอญในพื้นที่เกาะเกร็ด	52
4.9 ลักษณะอาคารสมัยใหม่ในเกาะเกร็ดที่ปรับให้เป็นคาเฟ่และที่อยู่อาศัย	53
4.10 “เจดีย์เอียง” วัดปรมย์ยิกาวาส.....	53
4.11 พระอุโบสถและเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองวัดฉิมพลีสุทธาวาส	54
4.12 พหุวัฒนธรรม 3 ชาติพันธุ์ในเกาะเกร็ด.....	56

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.13 บ้านเรือนบริเวณริมน้ำเกาะเกร็ด	59
4.14 ประเพณีตักบาตรร้อยเรือ	60
4.15 ประเพณีตักบาตรดอกไม้ของชาวมอญเกาะเกร็ด	61
4.16 ประเพณีแห่ข้าวแช่ในเกาะเกร็ด.....	62
4.17 ประเพณีแห่ทางหงส์ หรือธงตะขาบในเกาะเกร็ด	62
4.18 ประเพณีแห่น้ำทวนในเกาะเกร็ด.....	63
4.19 การเล่นส่บ้ามอญในประเพณีสงกรานต์ของชาวเกาะเกร็ด	64
4.20 การปั้นเครื่องปั้นดินเผาของชาวเกาะเกร็ด.....	65
4.21 ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด	66
4.22 เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดที่มีลายวิจิตร สวยงาม	69
4.23 เตาหลังเต่าในเกาะเกร็ด	70
4.24 เตาจีนหรือเตาแมงป่องสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา.....	71
4.25 เตาถ้ำเผาเครื่องปั้นดินเผาโดยใช้เศษกระเบื้องปิดคลุมขณะเผา.....	71
4.26 วัดปรมัยยิกาวาส	73
4.27 ภาพเจดีย์เอียงในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนยังไม่เอียง.....	74
4.28 พระพุทธรูปเจดีย์ วัดเสาธงทอง.....	75
4.29 วัดฉิมพลีสุทธาวาส	76
4.30 วัดศาลากุล	76
4.31 พิพิธภัณฑณ์เครื่องปั้นดินเผา (บ้านกวนอามาน).....	77
4.32 มัสยิดเกาะเกร็ด (ซ้าย) และภาพการแสดงในงานพหุวัฒนธรรม 3 ชาติพันธ์ (ขวา)	79
4.33 ศาลเจ้าพ่อเขาตกหรือศาลเจ้าพ่อเกษแก้วไชยฤทธิ	80
4.34 แผนที่ท่องเที่ยวเกาะเกร็ดผ่านเส้นทางเดินและเส้นทางจักรยาน	82
4.35 ร่างแผนที่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	82
4.36 ร่างแผนที่ขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	83
4.37 เส้นทางสำรวจพื้นที่.....	84

4.38 แสดงแผนที่พื้นที่ที่ การเกษตรในพื้นที่เกาะเกร็ด..... 85

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับใช้ภายในเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ทางการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และ VIII อ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.39 แสดงแผนที่โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เกาะเกร็ด.....	86
4.40 ถนนก่อสร้างใหม่บริเวณกลางเกาะ	87
4.41 แสดงแผนที่โครงข่ายสัญญาณในพื้นที่เกาะเกร็ด	87
4.42 ลักษณะบ้านและการจัดวางของที่อยู่อาศัยในเกาะเกร็ด.....	88
4.43 แสดงแผนที่ประเพณีวัฒนธรรมภายในพื้นที่เกาะเกร็ด	89
4.44 เจดีย์และพิพิธภัณฑสถานเรือไทยในวัดไผ่ล้อม	90
4.45 ภาพถ่ายหลังเต่าจาลองและเครื่องปั้นดินเผาที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน	90
4.46 แสดงแผนที่แหล่งโบราณคดีในพื้นที่เกาะเกร็ด	91
4.47 บรรยากาศวันสงกรานต์ในวัดปรมย์ยิกาวาส	92
4.48 แสดงแผนที่ศาสนสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	92
4.49 ลักษณะระบบสวนในพื้นที่เกาะเกร็ด	94
4.50 แสดง Timeline ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	97
4.51 สรุปลักษณ์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	100
4.52 แสดงขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	102
4.53 แผนที่สรุปความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	104
4.54 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด	105

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 แสดงการกล่าวถึงความหมายและองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	6
2.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	10
2.3 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	13
2.4 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของThe United States National Park Servic.....	14
2.5 องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ UNESCO.....	15
2.6 องค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ UNESCO.....	18
2.7 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ เกรียงไกร เกิดศิริ.....	19
2.8 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ นวณัฐ โอศิริ.....	20
2.9 สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการทบทวนวรรณกรรม.....	21
2.10 แสดงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ.....	25
2.11 สรุปองค์ประกอบการศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	28
2.12 ร้อยละของประชากรแยกตามที่ตั้งและเชื้อชาติ.....	34
4.1 ตารางแสดงการเปลี่ยนแปลงในการตั้งถิ่นฐานของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด.....	50
4.2 แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	98

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย

การพัฒนาของโลกสมัยใหม่ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในการอยู่อาศัยและความเจริญด้านวัตถุเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการนำวัฒนธรรม ประเพณีเข้าไปเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมชาติ (Natural Landscape) ที่เคยเป็นอยู่ เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับภูมิทัศน์เหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม เมื่อเวลาผ่านไปจึงได้กลายเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) ซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติ ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยของสังคมและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ภายใต้ปัจจัยต่างๆของสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงกระบวนการระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ผ่านการใช้ที่ดิน การตั้งถิ่นฐาน (UNESCO, 2011: online) และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดเป็นชั้นทางประวัติศาสตร์ (Layer of History) ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (หัทธยา สิริพัฒนากุล, 2550)

ด้วยการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้หลายชุมชนต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน แม้แต่กับชุมชนที่มีอดีตอย่างยาวนานอย่าง ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่มีลักษณะของพื้นที่เป็นเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ในอดีตเคยเป็นชุมชนชาวมอญเด่นเรื่องช่างฝีมือทาเครื่องปั้นดินเผา เกษตรกรรมและความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ด้วยสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความนิยมในเครื่องปั้นดินเผาตกลง ชาวมอญส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนอาชีพหรือย้ายออกไปทำงานนอกเกาะ วิถีชีวิตที่เคยมีแต่คร่ำเรือรันทาเครื่องปั้นดินเผาในอดีตได้แปรเปลี่ยน ทำให้วัฒนธรรมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541-2542 จังหวัดนนทบุรีจึงได้ส่งเสริมให้เกาะเกร็ดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีการส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยเน้นในเรื่องของวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาที่เคยโด่งดัง ชาวมอญส่วนหนึ่งจึงหันมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อขายแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการสืบสานวัฒนธรรมให้คงอยู่ (อลิสรากรมโกมุต, 2556)

จากการเปลี่ยนแปลงไปที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวและสังคมของเกาะเกร็ด จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะศึกษาวิจัยองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งด้านระบบทางกายภาพและวัฒนธรรม รวมถึงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดเพื่อไว้เป็น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แนวทางในการจัดการต่อไป แต่เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาผลวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เกาะเกร็ด ย้อนหลัง กลับชี้ให้เห็นว่าการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดนั้นให้ความส ทัญกับการจัดการการ ท่องเที่ยวและคมนาคมเป็นส่วนใหญ่ ขาดการกล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่าง เป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่อย่างแท้จริงที่มีบริบทที่เฉพาะตัว และความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นการศึกษาขอบเขต องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อเห็นถึงการปรับตัวของชุมชนผ่านทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูล ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การสำรวจและสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่ง ข้อมูลที่ครบถ้วน แล้วนำมาวิเคราะห์เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อเห็นถึงลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่และวัฒนธรรมของมนุษย์ พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงไปของ สังคมมนุษย์ โดยมีปัจจัยทั้งจากสิ่งแวดล้อมและปัจจัยจากมนุษย์เป็นตัวกำหนดทิศทาง จึงเป็นที่มา ของหัวข้อวิจัยเรื่อง **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

1.3 ขอบเขตของงานวิจัย

พื้นที่กรณีศึกษา : เกาะเกร็ด เป็นพื้นที่เกาะที่มีแม่น้ำแม่ป๋นเจ้าพระยาและคลองลัดเกล้า ล้อมรอบ มีพื้นที่ประมาณ 4.2 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,625 ไร่ ตั้งอยู่ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

1.4 ประโยชน์ของงานวิจัย

1.4.1 เพื่อทราบถึงความหมาย ความส คัญ และแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.4.2 เพื่อเข้าใจองค์ประกอบและระบบความสัมพันธ์ของการเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงไปขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เกาะเกร็ด ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ รวมทั้งงานวิจัยต่างๆ และสื่อสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยมุ่งเน้นการทบทวนข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ สารระส าคัญดังนี้

2.1 ทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.3 ข้อมูลเกาะเกร็ด

2.4 กรอบแนวคิด

2.1 ทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในการศึกษาทฤษฎีและการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะประกอบไปด้วย ความหมาย ประเภท ความส าคัญ และการศึกษาขอบเขต องค์ประกอบความสัมพันธ์และพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านทฤษฎีและบทความ เพื่อน ามาใช้ใ้การศึกษาและสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

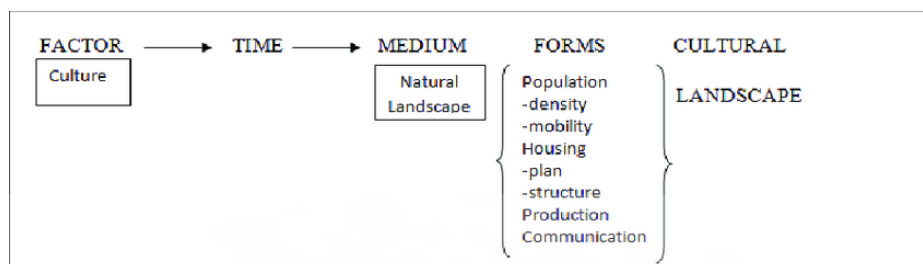
2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) เป็นสิ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติในระยะเวลายาวนาน ทำให้คานิยามและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความหลากหลายในหลายมิติ เปลี่ยนแปลงไปตามแนวคิดในแต่ละยุคสมัย และสะท้อนออกมาถึงวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันไปได้อย่างดี โดยคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ได้ถูกให้ความหมายและค านิยามจากนักวิชาการหลายท่าน โดยศึกษาเรียงล าดับจากอดีตสู่ปัจจุบันได้ดังนี้

Carl Sauer นักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันได้เริ่มและพัฒนาแนวคิดนี้ในปี 1925 ในบทความที่ชื่อ The morphology of Landscape ได้กล่าวว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดจากภูมิทัศน์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ธรรมชาติส่วนหนึ่ง และเกิดจากวัฒนธรรมของมนุษย์ด้วยอีกส่วนหนึ่ง Sauer ยืนยันว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีลักษณะการเติบโตหรือทางประวัติศาสตร์ ถูกสร้างขึ้นและหล่อหลอมไปตามลำดับเวลา

ภาพที่ 2.1 แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Carl Sauer (1925)

ต่อมาในปี 1964 Philip L. Wagner and Marvin W. Mikesell ได้กล่าวว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมถือเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์บนพื้นที่ทางธรรมชาติ และกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าที่ส่งต่อมาผ่านวิวัฒนาการระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เช่นเดียวกับ Harm de Blij (1977) ที่กล่าวว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเปรียบเสมือนร่องรอย หรือหลักฐานการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ทั้งในรูปแบบรูปธรรมและนามธรรมที่ถูกส่งต่อมาหลายรุ่นและถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และ Lennon and Methews (1996) กล่าวถึงร่องรอยที่เป็นเอกลักษณ์เหล่านั้นว่าแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติและ แสดงการกำเนิดขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลมาจากการจัดการพื้นที่ธรรมชาติและองค์ประกอบต่างๆของกลุ่มมนุษย์ เชื่อมโยงกับข้อมูลจากหน่วยงาน Cultural Landscape Foundation (2001) ที่ให้คำนิยามว่าเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่รวบรวมทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรทางธรรมชาติไว้ร่วมกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรม หรือบุคคล อาจเกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจมีพื้นที่กว้างหรือพื้นที่เล็กๆ อาจเป็นพื้นที่ไร่นา สวนสาธารณะ มหาวิทยาลัย สุสาน สองข้างถนนหลวง หรือแม้กระทั่งพื้นที่อุตสาหกรรม นอกจากนี้ Peter Folwer (2002) กล่าวเพิ่มเติมถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีตจนถึงปัจจุบันภายใต้อิทธิพลและข้อจำกัดด้านต่างๆ รวมทั้งเป็นตัวแทนของอารยธรรมที่แสดงถึงคุณค่าที่โดดเด่นอันเป็นสากล โดยทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนสอดคล้องกับคำนิยามของ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2005) ซึ่งได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการสร้างสรรคสภาพแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่ใดมักมีการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมนั้นๆเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของสังคม อีกทั้งการปรับเปลี่ยนดังกล่าวยังเป็นการกระทำ ที่ดี ขนินไปอย่างเหมาะสม และ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์และธรรมชาติสามารถ ารงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขและ เอื้อประโยชน์ให้กันอย่างสูงสุด

ในขณะที่ประเทศไทยได้มีการกล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเวลาต่อมาโดย สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2006) ได้กล่าวว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลของการกระทำหรือ ความสัมพันธ์ต่อกันอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์และวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางสังคมต่างๆและ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะท้อนถึงพัฒนาการของสังคมหรือชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน ผ่าน ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวมาก่อนหน้า นอกจากนี้ ฐาปนา บุญยประวิตร และ ปัทม์ ญาติมาก (2007) ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็น แนวความคิดในการจำกัดความของมรดกวัฒนธรรมประเภทหนึ่งซึ่งเป็นพัฒนาการของการบูรณาการ ระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม และ เกรียงไกร เกิดศิริ (2008) ได้ให้นิยามว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ เกิดจากการจัดการและการกระทำของมนุษย์เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งมนุษย์มี ข้อจำกัดต่าง ๆ ทำให้การจัดการพื้นที่นั้นเป็นไปได้เพียงในระดับหนึ่ง และรวมถึงข้อจำกัดของ สภาพแวดล้อมเองก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการของมนุษย์เช่นกันและ นวนัฐ โอศิริ (2008) ให้ความหมายเพิ่มเติมว่าสิ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมโดยผ่านช่วงเวลาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน อันเป็นผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นไม่เป็นเพียงแคภาพที่หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลาเช่นเดียวกับ สภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะทำให้เข้าใจถึง พัฒนาการต่าง ๆ ของ มนุษย์ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา และตลอดจนการปรับตัวของ มนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกับ สภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ เชื่อมโยงกับที่ COMOS Thailand (2011) ได้ให้ คานิยามไว้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมถือเป็นสภาพทางภูมิประเทศที่มนุษย์ได้มอบความเปลี่ยนแปลงให้กับ สภาพภูมิประเทศนั้น ๆ เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอันสะท้อนให้เห็นถึง สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิต คติความเชื่อ หรือความศรัทธา ในศาสนา จนเกิดความเป็นเอกลักษณ์ ที่ข้ามกาลเวลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.1 แสดงการกล่าวถึงความหมายและองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม

	ภูมิทัศน์	วัฒนธรรม	การตั้งถิ่นฐาน/ ประวัติศาสตร์	วิถีชีวิต ของมนุษย์	การใช้ พื้นที่	ข้อ จำกัด
Carl Sauer (1925)	✓	✓	✓			
Philip L. Wagner and Marvin W. Mikesell (1964)	✓		✓			
Harm de Blij (1977)	✓	✓		✓		
Lennon and Methews (1996)	✓			✓	✓	
Peter Folwer (2002)	✓	✓	✓	✓		✓
Cultural Landscape Foundation (2001)	✓	✓	✓	✓		
UNESCO (2005)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ (2006)	✓	✓		✓		
รฐาปนา บุญยประวิตร และ ปัทม ญาติมาภ (2007)	✓	✓		✓		
เกรียงไกร เกิดศิริ (2008)	✓	✓		✓		✓
นวนัฐ โอศิริ (2008)	✓	✓	✓	✓	✓	
COMOS Thailand (2011)	✓	✓		✓		

จากการศึกษาความหมายและคานิยามของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งนอกประเทศและในประเทศ สามารถเห็นได้ถึงความสำเร็จในการกล่าวถึงประเด็นต่างๆและกล่าวสรุปได้ถึงนิยามและการเกิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือสภาพแวดล้อมที่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติ ที่เกิดจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ดาเนินวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจนเกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ซึ่งได้ทั้งร่องรอยที่มีคุณค่าที่สะท้อนให้เห็นถึงคานิยามและความเชื่อต่างไว้กับสภาพแวดล้อมที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ ทั้งในรูปแบบของรูปธรรมและนามธรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.1.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่ามีการจำแนกลักษณะและประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้หลากหลายและแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์และมุมมอง โดยจากการศึกษาได้จำแนกกลุ่มของภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภทหลัก คือ

1. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยลักษณะของการปฏิสัมพันธ์
2. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยกรอบทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

3. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ

2.1.2.1 การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยลักษณะของการปฏิสัมพันธ์

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2014) แบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภทจากพิจารณาจากลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ หรือเจตนาของการก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้น โดยมีรายละเอียดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ประเภทดัง

1. **ภูมิทัศน์ที่มีแบบแผนชัดเจน (Clearly Defined Landscapes)** คือภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้รับการออกแบบอย่างดี มักสร้างขึ้นเพื่อเหตุผลทางสุนทรียภาพ อาจมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์หรือศาสนาประกอบด้วย เช่น อนุสรณ์ วัฒนธรรมสวนสาธารณะ
2. **ภูมิทัศน์ที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับธรรมชาติ (Organically Evolved Landscape)** ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่พัฒนามาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองหรือศาสนา และมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน ผ่านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถแบ่งย่อยได้อีก 2 กลุ่มคือ
 - a. **ภูมิทัศน์ดั้งเดิม (Relict Landscape)** ภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นในอดีตและหยุดพัฒนาไปแล้ว แต่ยังเหลือร่องรอยให้เห็นถึงปัจจุบัน
 - b. **ภูมิทัศน์ต่อเนื่อง (Continuing Landscape)** ภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นในอดีตแต่ยังพัฒนามาถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาและการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3. ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ (Associative Cultural Landscape) ภูมิทัศน์ที่เกิดจากมนุษย์เชื่อมโยงความเชื่อเข้ากับธรรมชาติ หรือเรียกได้ว่า ภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์

2.1.2.2 การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยกรอบทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

National Park service (2001) ได้จำแนกกลุ่มประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยการน าขอบทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาใช้ในการจำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ 4 ประเภทดังต่อไปนี้

1. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการออกแบบ (Historic Designed Landscape) ภูมิทัศน์ที่ถูกสร้างสรรค์โดยค านึงถึงความสวยงามและสุนทรียภาพเป็นสำคัญ โดยการออกแบบนั้นทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของค่านิยมของในแต่ละยุคสมัย มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญในอดีต เช่น วัด ปราสาท
2. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์แบบพื้นถิ่น (Historic Vernacular Landscape) ภูมิทัศน์ที่ถูกสร้างสรรค์ตามทัศนคติของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การใช้สอยพื้นที่ โดยลักษณะนี้มักพบเห็นได้ในพื้นที่ชนบท หมู่บ้านชานเมือง ชุมชนเกษตรกรรมและประมง
3. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Sites Cultural Landscape) ภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ มักอยู่ในรูปแบบของพื้นที่กิจกรรมของมนุษย์ ที่แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีตผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น สนามรบ บ้านบุคคลสำคัญ
4. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกลุ่มชน (Ethnographic Landscape) ภูมิทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนกับการใช้สอยพื้นที่นั้นๆ มีความสัมพันธ์ของวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ รูปปั้น

2.1.2.3 การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2549) ได้แบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 3 ประเภทจากการพิจารณาถึงระดับความเข้มข้นของมนุษย์ที่เข้าไปจัดการต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ประเภทดังนี้

1. **ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม** หรือภูมิทัศน์ชนบท เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มนุษย์เข้ามา มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์น้อยมาก เนื่องด้วยข้อจำกัดทางทรัพยากรและเทคโนโลยี ทำให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยปรับการใช้ชีวิตที่สอดคล้องต่อสิ่งแวดล้อมและเคารพต่อธรรมชาติ เช่น การท นาชั้นบันได
2. **ภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม** หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมกิ่งเมืองกิ่งชนบท เป็นลักษณะที่พัฒนามาจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบท เมื่อเวลาผ่านไปมีการพัฒนามากขึ้นส่งผลให้มีการปรับสภาพแวดล้อมมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการใช้พื้นที่ของมนุษย์ แต่ยังคงให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมดั้งเดิม
3. **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมภูมิทัศน์** หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง ลักษณะนี้พบเห็นได้ทั่วไป ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองต่างๆ เนื่องจากมนุษย์ตั้งถิ่นฐานเป็นเวลายาวนาน ทำให้มีการปรับเปลี่ยนสภาพภูมิประเทศเพื่อตอบสนองการใช้ชีวิต พัฒนาจากชุมชนขนาดเล็ก เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีการแก้ปัญหาและจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดด้วยเทคโนโลยีจนเป็นความพยายามในการเอาชนะสภาพแวดล้อม

จากการศึกษาการประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถสรุปได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมถือเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์จากธรรมชาติและเจตจำนงของมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิต สืบทอดประเพณีตามคติความเชื่อ ตลอดจนความสุนทรีย์ภาพของมนุษย์ในการใช้พื้นที่ จึงเป็นสาเหตุที่การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับมุมมองและเป้าหมายในการศึกษา เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้ได้ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงนำแนวคิดในการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยลักษณะของการปฏิสัมพันธ์มาเป็นตัวกำหนดกรอบในการแบ่งกลุ่ม และศึกษา เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ประเภท	รายละเอียด
1. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ (UNESCO,2014)	
	- ภูมิทัศน์ที่มีแบบแผนชัดเจน (Clearly Defined Landscapes)
	- ภูมิทัศน์ที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับธรรมชาติ (Organically Evolved Landscape)
	ภูมิทัศน์ดั้งเดิม (Relict Landscape) ภูมิทัศน์ต่อเนื่อง (Continuing Landscape)
	- ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ (Associative Cultural Landscape)
2. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยกรอบทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (National Park service, 2001)	
	- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการออกแบบ (Historic Designed Landscape)
	- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์แบบพื้นถิ่น (Historic Vernacular Landscape)
	- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Sites Cultural Landscape)
	- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกลุ่มชน (Ethnographic Landscape)
3. การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549)	
	- ภูมิทัศน์ วัฒนธรรม
	- ภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม
	- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมภูมิทัศน์

2.1.3 ความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาถึงความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2549) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมีคุณค่า สามารถบอกเล่าได้ถึงเอกลักษณ์ของสังคมหรือเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สวอนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ชุมชน และสะท้อนถึงพัฒนาการที่ดี าสอยู่ของสังคมนั้นๆ หากไม่ได้รับการจัดการที่เหมาะสมก็อาจถูกทำลายลงด้วยสาเหตุต่างๆทั้งโดยธรรมชาติหรือฝีมือมนุษย์เอง เพราะมีลักษณะที่คล้ายกับทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ซึ่งมีโอกาสสูงที่จะถูกทำลายหรือทำให้เสื่อมสภาพ ดังนั้นจึงควรแสวงหาแนวทางจัดการที่เหมาะสม ซึ่งบางกรณีอาจถือเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนด้วยเหตุผลหลายประการ ดังนี้

- ไม่มีสิ่งที่สามารถทดแทนสภาพความสมดุลของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้
- หากถูกทำลายสไม่สามารถท ากลับคืนมาได้ใหม่
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไวต่อการสูญสลาย ถูกท าลายหรือหมดไป
- เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอยู่และเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ
- เป็นพื้นฐานส าคัญในการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน

นอกจากนั้น ในเชิงของประวัติศาสตร์และนโยบาย Lennon and Mathews (1996) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์อยู่แล้ว มนุษย์ใช้พื้นที่ก่อให้เกิดลักษณะทางกายภาพต่อพื้นที่ และเป็นผลให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แสดงออกถึงทัศนคติและความเชื่อผ่านร่องรอยหรือองค์ประกอบทางกายภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าและมีความส าคัญมีแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ซ้อนกันอยู่ เป็นเรื่องราวที่หลากหลาย และมีความหมายต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และควรให้ความสำคัญหากต้องมีการจัดบันทึกวิเคราะห์และจัดการ

โดยสรุปจากการศึกษาความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น นอกจากการอธิบายเหตุการณ์ความสัมพันธ์หรือผลจากการกระทำของมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว ยังถูกนำมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและพัฒนาเมืองและพื้นที่ได้ในหลายมิติ โดยสามารถกล่าวถึงความส าคัญได้ 3 ประเภทหลัก คือ

1. การน ามาต่อขอการศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่
2. การน ามาต่อขอในการศึกษาระบบนิเวศทางธรรมชาติของพื้นที่
- 3.การน ามาต่อขอสู่การจัดท านแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนของพื้นที่

2.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นหนึ่งในขั้นตอนในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในขั้นต้นที่สาคัญ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลพื้นฐานที่ช่วยสร้างความเข้าใจต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีแนวทางในการศึกษาหลากหลายวิธี เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะและจุดประสงค์ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นๆ และแสดงผลลัพธ์ได้หลายรูปแบบ เช่น รายงานภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Culture เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการศึกษา) ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

Landscape Report) และแผนที่วัฒนธรรม (Cultural Atlas or Cultural Mapping) (เกรียงไกร เกิดศิริ ,2551)

ในการทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงมีเป้าหมายในการทำความเข้าใจแนวทางและกระบวนการในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำกระบวนการ ขั้นตอน และเครื่องมือมาปรับใช้กับงานวิจัยฉบับนี้ โดยศึกษาวรรณกรรมที่มีการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์ในการศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ คือการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด จึงแบ่งหัวข้อการศึกษา เป็น 4 ส่วนดังนี้

2.2.1 การศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ถือเป็นจุดตั้งต้นสำคัญของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ เช่น การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ การศึกษาแนวทางการจัดการและรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม การศึกษาแนวทางการผลักดันภูมิทัศน์วัฒนธรรมสู่แหล่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ล้วนตั้งต้นการศึกษาจากการสร้างความเข้าใจต่อองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างถ่องแท้และครอบคลุมครบถ้วนทุกองค์ประกอบ ซึ่งจากการทบทวนบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่างานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมักมีการศึกษาถึงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสมอ และกล่าวรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบในด้านต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจถึงตำแหน่งองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบนั้นๆกับระบบพื้นที่ ในปัจจุบันมีการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในหลายพื้นที่และมีการกล่าวถึงการศึกษารวมองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ในหลายประเด็น ดังนี้

- **Australia ICOMOS (1996) จาก Cultural Landscape Management** หรือ คณะกรรมการมรดกออสเตรเลีย ได้อธิบายถึงหลักฐานทางกายภาพของภูมิทัศน์ ตั้งแต่สภาพแวดล้อม โครงสร้างที่ยังคงอยู่ และกล่าวถึงหลักฐานที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น วรรณคดี ความทรงจำที่เล่าต่อกันมา คณะกรรมการมรดกของออสเตรเลียได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านกายภาพเป็นสำคัญ ไม่ครอบคลุมถึงด้านมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีการแบ่งหมวดหมู่ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามรูปแบบที่แตกต่างกันของสถานที่ด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.3 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม อ้างอิงจาก Cultural Landscape Management (1996)

ชนิดองค์ประกอบ	รายละเอียด
โครงสร้าง	คุณลักษณะทางกายภาพที่คงเหลืออยู่ โดยมีการสร้างขึ้นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ เช่น อาคาร กระท่อม เขื่อน ปศุสัตว์
ความสัมพันธ์	คุณลักษณะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในทางใดทางหนึ่ง เช่นการมีโครงการต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยและการเกษตร
ที่ตั้ง	แหล่งที่ตั้งของเหตุการณ์ต่าง ๆ โครงสร้างเป็นหลักฐานทางกายภาพ ที่ปรากฏให้เห็นในพื้นที่
คุณลักษณะ	องค์ประกอบของภูมิทัศน์ ที่รวมไปถึงโครงสร้างทางสังคม พื้นที่ หรือความสัมพันธ์รวมถึงลักษณะทางธรรมชาติ เช่น แนวของต้นไม้ในพื้นที่ การสะสมตัวของตะกอนที่พัดมาของน้ำที่มีแร่ธาตุต่างๆ
แนวเส้นทาง	โครงข่าย หรือลักษณะของภูมิทัศน์ตามแนวยาว แคบ หรือองค์ประกอบภูมิทัศน์ เช่น เส้นทาง ถนน การขนส่ง และองค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวมถึง สถานที่พักน้ำ บ่อน้ำ ร่องทางน้ำ

● The United States National Park Service (1996) หรือ อุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา ได้ถูกกล่าวถึงใน Cultural Landscape Management ได้ใช้แนวทางที่คล้ายกันกับ Australia ICOMOS แต่มีเพิ่มเติมในบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้านวัฒนธรรมและประเพณี โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกอธิบายถึงการก่อตัวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และส่วนที่สองอธิบายถึงองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญในการกำหนดรูปร่างของภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.4 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ The United States National Park Service

ชนิดองค์ประกอบ	รายละเอียด
กระบวนการก่อตัวทางภูมิทัศน์	
1.การใช้ประโยชน์ที่ดิน	การใช้ที่ดิน และกิจกรรม
2.รูปแบบของพื้นที่และสังคม	เช่น ขนาดของพื้นที่เกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างของพื้นที่ การเข้าถึงแหล่งน้ำ สิ่งเหล่านี้อาจได้รับอิทธิพลของปัจจัยทางด้านเมือง
3.การปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ	วิถีชีวิต ประเพณีและการปฏิบัติที่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้อง กับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นและนิเวศวิทยา
4.ประเพณีวัฒนธรรม	อิทธิพลที่มีผลต่อแนวทางการใช้ที่ดิน การครอบครองที่ดิน และรูปแบบของที่ดิน
องค์ประกอบทางกายภาพ	
5.โครงข่ายการสัญจร	ระบบการเดินทาง การขนส่งสินค้า และวัตถุดิบ
6.ขอบเขตของพื้นที่	เช่น ขอบเขตของคอกม้า หรือ คอกปศุสัตว์ที่มีรั้ว
7.พืชพรรณ	พืชพรรณที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน
8.โครงสร้าง และวัสดุของอาคาร	บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย โครงสร้างที่มีการตอบสนองและรองรับการทากิจกรรม หน้าที่อื่น ๆ นอกเหนือจากการเป็นที่พักอาศัย ในขณะที่วัตถุนั้นมีความสัมพันธ์ในระดับเล็ก ๆ แต่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เช่น สัญลักษณ์หรืออนุสรณ์
9.การรวมกลุ่ม การกระจุกตัว	การจัดกลุ่มของอาคาร โครงสร้างหรือคุณลักษณะอื่นๆ เช่น พื้นที่เกษตรหรือกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน
10.แหล่งโบราณคดี	พื้นที่ของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ หรือการประกอบอาชีพที่แสดงถึงร่องรอยบนพื้นดินหรือใต้ดิน ที่ยังคงหลงเหลืออยู่
11.องค์ประกอบขนาดเล็ก	ป้ายถนน ประตู สะพาน สำหรับคนเดินข้ามที่รวมกันอาจจะทำให้เกิดการแบ่งเขต และโครงข่ายการสัญจร

- UNESCO (2004) ได้มีการจำแนกการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural components) และ การศึกษาองค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Landscape components) และมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

1. การศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural)

เป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิตประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่โดยรอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อเหตุผลของการกระทำ ของมนุษย์ที่กระทำ ท่อธรรมชาติ ทั้งเพื่อการยังชีพ หรือเพื่อถ่ายทอดทัศนคติ ความเชื่อและ อารยธรรมของเผ่าพันธุ์ โดยสามารถแบ่งการศึกษา องค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้ 2 องค์ประกอบย่อยคือ องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีพ (Agricultural) และองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม(Cultural Heritage) โดยมีรายละเอียดการ พิจารณาดังนี้

ตารางที่ 2.5 องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ UNESCO

ชนิดองค์ประกอบ	เป้าหมาย	ประเด็นการศึกษา
องค์ประกอบ ด้านวัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีพ (Agricultural)	การสร้าง ความเข้าใจ ต่อวัฒนธรรม และ วิวัฒนาการการปรับตัว ของมนุษย์ต่อธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิตใน ภูมิศาสตร์นั้นๆ	การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ (Factors related to agricultural activity) ศึกษาถึงที่มา และความสำคัญของวิถีชีวิต รูปแบบ กิจกรรมเพื่อการยังชีพที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมของกลุ่ม คนในพื้นที่ ประกอบด้วย การศึกษา ลักษณะของ ประชากรในพื้นที่ เช่น เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือทักษะเฉพาะทางในการปรับตัว เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่ ถิ่น โครงสร้างถนน
		การศึกษาวิถีเกษตรดั้งเดิมและการยังชีพ (Traditional and subsistence agriculture) ศึกษาบทบาทและความสำคัญของวิถีเกษตรและ วัฒนธรรมเพื่อการยังชีพดั้งเดิม เช่น พิษพรรณและ สิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้อง การทำเกษตรและประมง ที่มาของ ทาเกษตรบนพื้นที่น้ำ ล้น
		การศึกษาเกษตรทางเลือกอย่างยั่งยืน (Alternative for sustainable agriculture) ศึกษาวิถีเกษตรและ ประมงทางเลือกที่มีคุณภาพเหมาะสมกับภูมิศาสตร์มาก ยิ่งขึ้น เพื่อหาแนวทางส่งเสริมวัฒนธรรมควบคู่กับการ รักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เช่น รูปแบบเกษตร ทางเลือก กลยุทธ์ในการรับมือต่างๆ

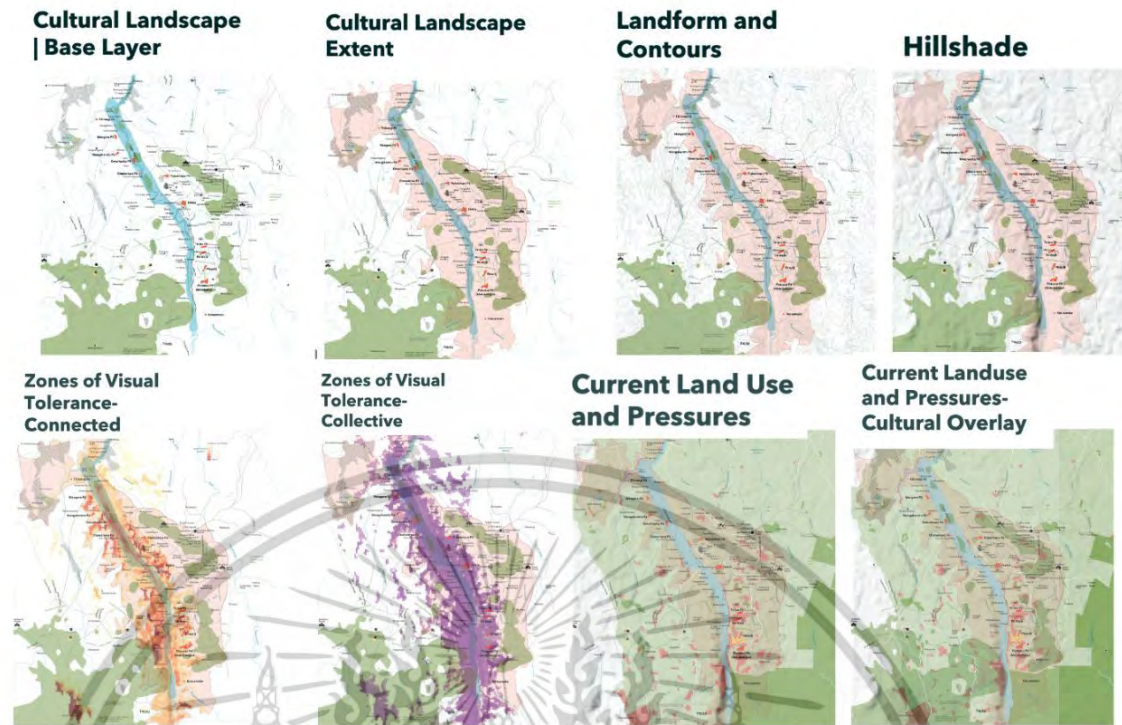
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.5 (ต่อ)

ชนิดองค์ประกอบ	เป้าหมาย	ประเด็นการศึกษา
องค์ประกอบ ด้านมรดก วัฒนธรรม (Cultural Heritage)	การทราบและเข้าใจถึง เหตุผลของการกระทำ ของมนุษย์ต่อธรรมชาติ ที่สะท้อนให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ที่ เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ และธรรมชาติ เข้า ด้วยกันผ่านมิติของ ความเชื่อ การให้ ความหมายและคุณค่า ของมนุษย์ต่อธรรมชาติ หรือภูมิประเทศที่อยู่ อาศัย	การศึกษารูปแบบมรดกวัฒนธรรมในภูมิทัศน์ วัฒนธรรม (Heritage form in cultural landscapes) ศึกษาการแสดงออกทางมรดกวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น การศึกษาวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ แสดงความเชื่อมโยงของกิจกรรมกับธรรมชาติ
		การศึกษามรดกทางธรรมชาติ (Nature as heritage) ศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจต่อลักษณะทางธรรมชาติ เพื่อประเมินความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากเป็นสิ่งที่โดดเด่นและชัดเจน แต่กระบวนการ ซับซ้อนและหลากหลาย
		การศึกษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible heritage) ศึกษาเพื่อทราบและประเมินถึงรูปแบบและ ความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ หรือปรากฏชัดเจน เช่น รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน
		การศึกษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible heritage) ศึกษาเพื่อทราบและประเมินถึงรูปแบบและความสำคัญ ของมรดกวัฒนธรรมทางวัตถุที่ไม่สามารถจับต้องได้ หรือไม่ปรากฏให้เห็นชัดในภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น การศึกษาภาษาและสำเนียงของคนพื้นถิ่น การศึกษาภูมิ ปัญญาและทักษะเฉพาะถิ่น การศึกษาประวัติศาสตร์ ความเชื่อเรื่องราว พิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม เทศกาล และการละเล่นพื้นถิ่น

และจากการศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมจาก Raukawa Charitable Trust (2020) ได้ทำการจัดทำแผนที่องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากองค์ประกอบต่างๆเพื่อให้ทราบถึงตำแหน่งที่ตั้ง การกระจายตัว และเพื่อนำไปพิจารณาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในมิติต่างๆ แบ่งแยกเป็นแผนที่ความสัมพันธ์ เช่น แผนที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบกับการใช้ประโยชน์

ที่ดิน (Land use) ดังตัวอย่างในภาพที่ 2.2
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.2 ตัวอย่างแผนที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ที่มา : Raukawa Charitable Trust (2020)

จากการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งองค์ประกอบเพื่อการยังชีพ และองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม ทำให้ทราบถึงองค์ประกอบที่หลากหลายและซับซ้อน ที่ทำให้ก่อเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่า รวมทั้งการศึกษาตัวอย่างแผนที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้เห็นฟังก์ชันแห่ง พื้นที่ และสามารถนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่อไป

2. การศึกษาองค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Landscape)

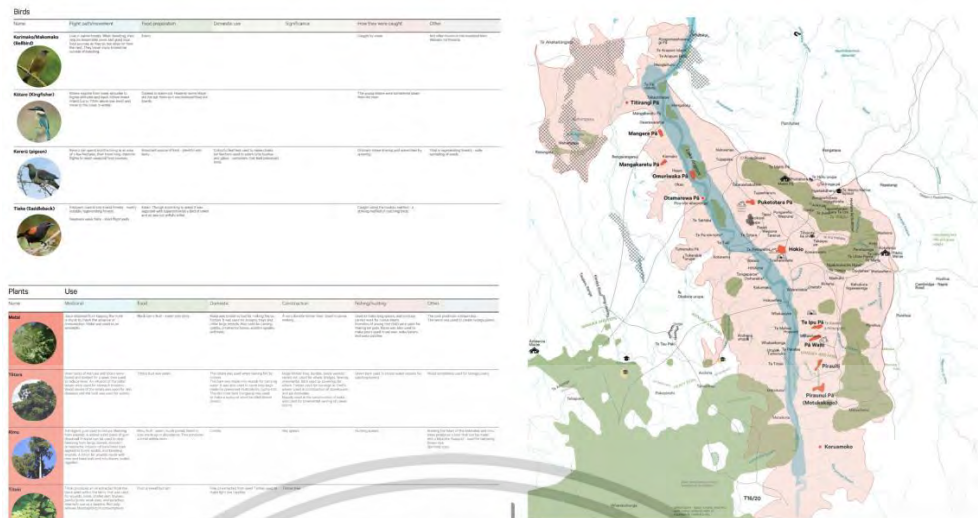
เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศวิทยาที่มีความหลากหลายภายใต้กระบวนการทางธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแต่ละองค์ประกอบในระบบความสัมพันธ์ โดยจาแนกการศึกษาระบบเป็น 2 ระบบย่อย คือ สิ่งไม่มีชีวิต (The abiotic sphere) และสิ่งมีชีวิต (The biotic sphere) โดยมีรายละเอียดดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.6 องค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ UNESCO

ชนิดองค์ประกอบ	เป้าหมาย	ประเด็นการศึกษา
องค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต (Abiotic components)	เพื่อทราบถึงที่มาของกลุ่มประเภทและระบบความสัมพันธ์ของสัญญาณวิทยาและสร้างความเข้าใจต่อองค์ประกอบในระบบ และความสัมพันธ์ต่อกิจกรรมของมนุษย์	การศึกษาธรณีวิทยา (Geomorphology) ศึกษาประเภท ลักษณะ กระบวนการสร้าง และวิวัฒนาการของหิน ดิน เพื่อทราบที่มา และลักษณะทางกายภาพ
		การศึกษาปรากฏการณ์การกัดเซาะ (The phenomena of erosion) ศึกษาการกัดเซาะชั้นหินและดินเพื่อทราบถึงองค์ประกอบสำคัญ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องและกระตุ้นให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว รวมทั้งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและกิจกรรมของมนุษย์
องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต (Biotic components)	เพื่อทราบถึงที่มาของกลุ่มประเภทและระบบความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยาในพื้นที่ และเข้าใจต่อองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบนั้นกับกิจกรรมของมนุษย์	การศึกษาพืชพรรณ (Plants) ศึกษาลักษณะประเภท การปรับเปลี่ยนเพื่อยู่อรอดของพืชพรรณในพื้นที่ ทราบถึงองค์ประกอบและลักษณะของพืชที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดและคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
		การศึกษาป่า (Tree formations) ศึกษาประเภทของป่า การก่อตัวของป่า ตลอดจนกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อเกิดและสร้างลักษณะที่เฉพาะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
		การศึกษาป่าทุติยภูมิ (Secondary tree and vegetation) การศึกษาป่าและพืชพรรณในพื้นที่เดิมที่ได้รับอิทธิพลหรือถูกรบกวนจากภัยธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เช่น ปรากฏการณ์ไฟป่า การตัดไม้ทำลายป่า การจัดการระบบกักเก็บและกระจายน้ำ เพื่อให้เข้าใจถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อความอยู่รอด และสร้างลักษณะที่เฉพาะให้กับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.3 ตัวอย่างแผนที่องค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ที่มา : Raukawa Charitable Trust (2020)

- **เกรียงไกร เกิดศิริ (2551)** อ้างอิงจาก องค์กรร่วมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจภาพองค์รวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยของภาคใต้ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในลักษณะองค์รวม ได้จำแนกประเภทขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.7 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ เกรียงไกร เกิดศิริ

ชนิดองค์ประกอบ	รายละเอียด
องค์ประกอบที่จับต้องได้	<ul style="list-style-type: none"> ● ที่ตั้ง (Location) ● ลักษณะของภูมิประเทศที่โดดเด่น (Geography Feature) ● แหล่งโบราณคดี (Archaeological site) ● ประเภทการใช้สอยพื้นที่และความเข้มข้นการใช้สอย (Land Use/Occupancy) ● องค์ประกอบโดยรวม (Component) ● พืชพรรณที่เป็นเอกลักษณ์ (Native Plant) ● การตั้งถิ่นฐานชุมชน (Settlement) ● กลุ่มชาติพันธุ์ ความหมายหลายทางวัฒนธรรม (Ethnic Group/Cultural Diversity) ● แหล่งน้ำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.7 (ต่อ)

ชนิดองค์ประกอบ	รายละเอียด
องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้	<ul style="list-style-type: none"> ● เจ้าของ ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Owner / Stakeholder) ● ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ (History/Background) ● กลุ่มชาติพันธุ์ ความหมายหลายทางวัฒนธรรม (Ethnic Group/Cultural Diversity) ● วิถีชีวิต ความเชื่อ ● เศรษฐกิจ

● **นวนิฐ โอศิริ (2551)** ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ 2 เรื่อง คือ การจัดพื้นที่ว่างและกิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินเพื่อการรูด รังชีวิต มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2.8 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ นวนิฐ โอศิริ

ชนิดองค์ประกอบ	รายละเอียด
การจัดพื้นที่ว่าง (Organization of Space)	การจัดวางองค์ประกอบต่างๆ ทั้งอาคาร พืชพรรณ ทางสัญจร ลงบนพื้นที่ว่าง เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานด้านการอยู่อาศัยและประเพณี วัฒนธรรมของพื้นที่ โดยมีปัจจัยหลายด้าน เช่น ความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ การใช้สอย ความเชื่อ ธรรมเนียม
กิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินเพื่อการรูด รังชีวิต	กิจกรรมในการรูด รังชีพของมนุษย์ทั้งเกษตรกรรม ประมงหรืออื่นๆ ที่มีกระบวนการผลิตอย่างมีระบบ การรูด รังชีพมีปัจจัยหลายประการที่ ก าหนดรูปแบบวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ เช่น สภาพแวดล้อม สภาพภูมิประเทศ ความช นานาญเฉพาะกลุ่ม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี

จากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากบทความที่เกี่ยวข้องข้างต้นแล้วพบว่าทั้งหมดมีการกล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์และองค์ประกอบทางวัฒนธรรม แม้ว่าคณะกรรมการมรดกออสเตรเลียจะกล่าวถึงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เป็นหลัก อย่างไรก็ตามทั้งห้ารูปแบบมีประเด็นในการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจน เหมาะสมในการนำมาผสมผสานและประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในวิจัยนี้ โดยมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับพื้นที่ที่จะศึกษา จึงสรุปองค์ประกอบได้ดังต่อไปนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.9 สรุปล่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการทบทวนวรรณกรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	บทความ					รวม
	U.S. National Park Service (1996)	Australia ICOMOS (1996)	UNESCO (2004)	นวนิษฐ์ โอศิริ (2008)	เกรียงไกร เกิดศิริ (2014)	
ลักษณะภูมิประเทศ	✓		✓	✓	✓	4
แหล่งน้ำ ป่าไม้พืชพรรณ	✓	✓	✓	✓	✓	5
โครงสร้างการตั้งถิ่นฐาน	✓	✓	✓	✓	✓	5
โครงข่ายสัญจร	✓	✓		✓		3
รูปแบบอาคารหรือองค์ประกอบ				✓	✓	2
ประชากร วิถีชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	4
สังคม ประเพณี วัฒนธรรม	✓		✓	✓	✓	4
โบราณคดี ประวัติศาสตร์	✓				✓	2
ศาสนา ความเชื่อ			✓		✓	2
เศรษฐกิจ				✓		1

เมื่อพิจารณาจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแล้ว ในแต่ละบทความมีการแบ่งชนิดองค์ประกอบที่แตกต่างกันออกไปตามประเด็นที่ต้องการศึกษาในพื้นที่นั้นๆ จากแนวคิดของแต่ละองค์กรหน่วยงานและบุคคลต่างๆ มีรายละเอียดในบางส่วนที่คล้ายกัน เพื่อให้การศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในงานวิจัยนี้เป็นไปอย่างครบถ้วน ครอบคลุม ผู้วิจัยจึงได้นำองค์ประกอบต่างๆ ที่ได้ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาพิจารณา และใช้เป็นองค์ประกอบที่ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในงานวิจัยฉบับนี้

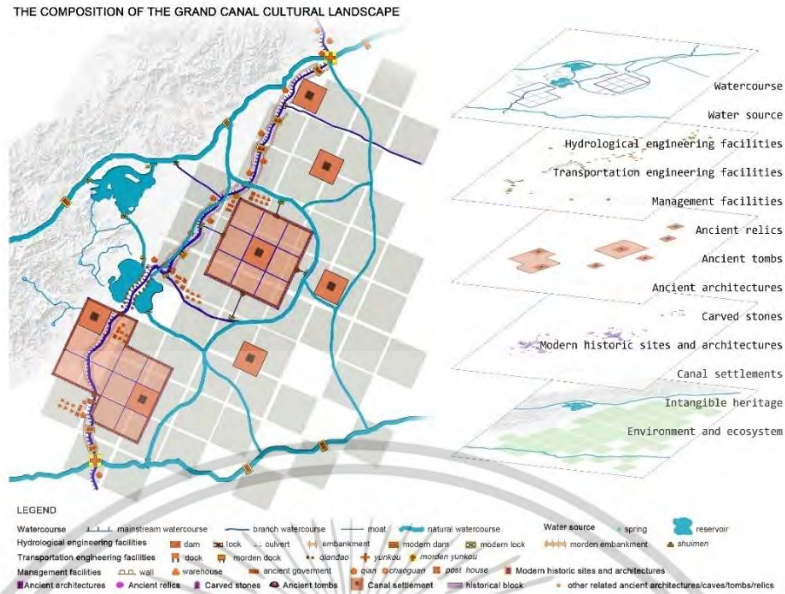
เมื่อศึกษาถึงองค์ประกอบแล้วจะขาดการศึกษาความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบไปไม่ได้ เพื่อศึกษาและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแต่ละองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร มีส่วนการประกอบกันก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้นได้อย่างไร ผ่านการศึกษาเหตุผลของรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและคงสภาพอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารูปแบบองค์ประกอบสำคัญและองค์ประกอบที่ต้องรักษาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ในอนาคต โดยการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถทำได้หลายแนวทางขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ที่ได้รับความนิยมเช่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- **การสำรวจภาคสนาม (Field Survey)** เก็บข้อมูลโดยตรงจากพื้นที่ บันทึกลักษณะทางกายภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของลักษณะพื้นที่ วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีของชุมชน (UNESCO ,1992)
- **การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (Spatial Analysis)** การใช้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) แผนที่หรือภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัวขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์และวัฒนธรรม เพื่อช่วยให้เห็นรูปแบบและความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ในองค์ประกอบนั้นๆ (Longley, 2015)
- **การศึกษาประวัติศาสตร์ (Historical Research)** วิเคราะห์เอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น แผนที่เก่า ภาพถ่าย บันทึกของชุมชน เพื่อเข้าใจพัฒนาการของภูมิทัศน์ เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ ร่วมกับเหตุในช่วงเวลานั้นๆ (Taylor, K, 2008)
- **การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation)** การสัมภาษณ์ หรือใช้แบบสอบถามเพื่อรวบรวมข้อมูลจากคนในพื้นที่ เพื่อได้ข้อมูลเชิงลึกจากมุมมองของคนในชุมชน และสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ (Berkes, F, 2009)
- **การวิเคราะห์เชิงระบบ (System Analysis)** ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในฐานะระบบที่เชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงในรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงระบบ เพื่อช่วยให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ (Wu, J. ,2013)
- **การถ่ายภาพและทำแผนที่ (Photography and Mapping)** ใช้ภาพถ่ายและแผนที่เพื่อบันทึกและวิเคราะห์ลักษณะทางภูมิทัศน์และวัฒนธรรม เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวมและรายละเอียดของพื้นที่ศึกษา (Comer, J. ,1999)
- **การวิเคราะห์เชิงสถิติ (Statistical Analysis)** ใช้สถิติเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น การใช้ที่ดิน หรือการกระจายตัวของประชากร เพื่อช่วยให้เห็นแนวโน้มและรูปแบบของข้อมูล (Hair, J. F., 2010)

กระบวนการที่กล่าวมาข้างต้นเป็นกระบวนการที่บทความและจากวิจัยน มาปรับใช้ให้เข้ากับวัตถุประสงค์ในการศึกษาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาของงานวิจัยฉบับนี้ จึงเห็นว่าสามารถวิเคราะห์เชิงพื้นที่มาปรับใช้ร่วมกับการทำแผนที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบและแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน ผ่านการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์คนในพื้นที่ รวมทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในแต่ละยุคสมัยที่ครบถ้วน และนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบได้อย่างชัดเจน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.4 Ecosystem map of the composition of the Grand Canal Cultural Landscape
 ที่มา : Discovering the Grand Canal Heritage in the Changing Landscape (2010)

ภาพที่ 2.5 participatory mapping exercise of cultural ecosystem services
 ที่มา : The Dynamic Knowledge Loop: Inter- and Transdisciplinary Cooperation and Adaptation of Climate Change Knowledge (Simone A. Podschun, 2014)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.2.2 การศึกษาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในประเด็นนี้มีเป้าหมายที่ต้องการศึกษาแนวทางในการกำหนดขอบเขตเชิงกายภาพที่ชัดเจนและครอบคลุมทั้งระบบความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน แม้ในการศึกษาความสัมพันธ์ของขอบเขตและการกำหนดขอบเขตเชิงพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแต่ละงานวิจัยมีความหลากหลาย เนื่องด้วยระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน อีกทั้งมีองค์ประกอบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ส่งผลให้การศึกษาดังกล่าวมีความยืดหยุ่นไปตามความเหมาะสมของบริบทและประเด็นการศึกษาดังกล่าว โดยจากการศึกษาของงานวิจัยของ ริณรินันท์ สิริพันธ์สกุล (2564) ที่มีการศึกษาถึงการกำหนดขอบเขตโดยอ้างอิงวิธีการและขั้นตอนจากบทความของ Shangyi Zhou (2015) ซึ่งได้รวบรวมและศึกษาขั้นตอนในการกำหนดขอบเขตจากบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น Towards harmonization in landscape unit delineation: An analysis of Spanish case studies (Vallés, 2013), Ecological flows across landscape boundaries (Wiens, 1992), Energy and material flows across boundaries in agricultural landscapes (Ryszkowski, 1992) และสรุปได้ว่างานวิจัยโดยมากมักมีการแบ่งพิจารณาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่าน 4 ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติ ได้แก่

- ขอบเขตทางธรรมชาติ (Natural environment boundaries)
- ขอบเขตทางเศรษฐกิจ (Local economy boundaries)
- ขอบเขตการจัดการสังคม (Social organization boundaries)
- ขอบเขตการใช้ประโยชน์และการรับรู้ทรัพยากร (Perceptual boundaries)

Identifying boundaries of a human-environment system	
Category of boundary	Demarcation method
Boundary of physical geography region	Range of geomorphic unit
Boundary of economic network	Range of production and marketing
Boundary of social organization	Range of social organization
Perceptual boundary	Range of perception of human-environment system

ภาพที่ 2.6 การแบ่งขอบเขตของระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติ

ที่มา : Human-Environment System Boundaries: A Case Study of the Honghe Hani Rice

Terraces as a World Heritage Cultural Landscape (Shangyi Zhou, 2015)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาดูเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาต

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

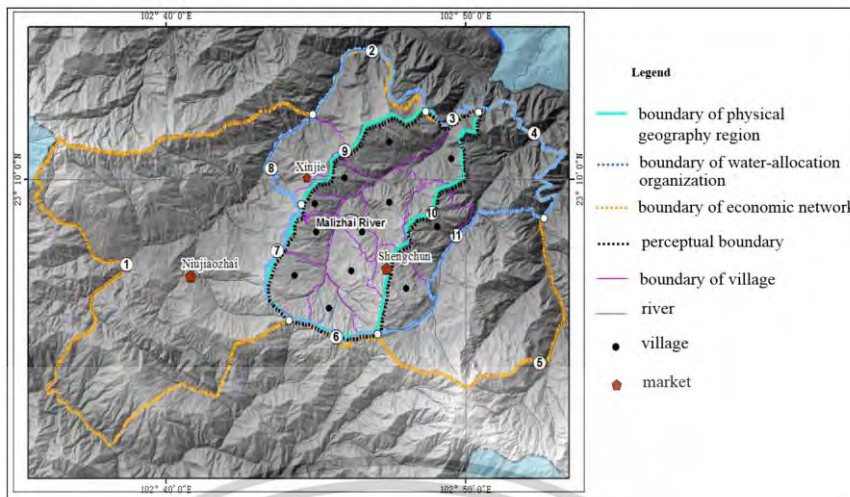
โดยมีการระบุระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านระบบความสัมพันธ์ทั้ง 4 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.10 แสดงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ระบบความสัมพันธ์	รายละเอียด	กระบวนการแบ่งขอบเขต
ขอบเขตทางธรรมชาติ (Natural environment boundaries)	เป็นการศึกษาขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ โดยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่นำมาเป็นปัจจัยในการกำหนดขอบเขต จะต้องมิลักษณะที่เกี่ยวข้องต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม หรือเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนถึงความสำคัญขอธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมและกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การกำหนดขอบเขตของแม่น้ำ ทะเลสาบ เทือกเขาและต้นก าเนิดขสมแหล่งน ที่สัมพันธ์ถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์	การเปลี่ยนแปลงทางหน่วยภูมิฐาน
ขอบเขตทางเศรษฐกิจ (Local economy boundaries)	การศึกษาธุรกิจสำคัญและระบบเศรษฐกิจของพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้ทราบถึงเครือข่ายและองค์ประกอบของธุรกิจ พร้อมระบุ ตาแหน่งและขอบเขตเพื่อให้ทราบถึงขอบเขตการกระจายตัวโดยรวมบนพื้นที่ เช่น การศึกษาและระบุขอบเขตของธุรกิจประมงและเกษตรกรรม แหล่งผลิตสินค้าแปรรูป	ขอบเขตของการผลิตและการตลาด
ขอบเขตการจัดการทางสังคม (Social organization boundaries)	การศึกษาขอบเขตทางสังคม ผ่านการศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับพฤติกรรมการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด การส่งต่ออารยธรรมและความเชื่อของมนุษย์ ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรทางธรรมชาติ เพื่อการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนในพื้นที่ เช่น การระบุตาแหน่งการตั้งถิ่นฐาน ระบบการจัดสรรน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน	ขอบเขตการจัดระเบียบสังคม
ขอบเขตการใช้ประโยชน์และการรับรู้ทรัพยากร (Perceptual boundaries)	การศึกษาการรับรู้ถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในเชิงพื้นที่ของกลุ่มผู้อยู่อาศัยสามารถพิจารณาผ่านการใช้ประโยชน์พื้นที่จากทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ และความสัมพันธ์ทางเครือข่ายและมิตรภาพระหว่างหมู่บ้านโดยรอบพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยสามารถจาแนกประเภทของการรับรู้เชิงพื้นที่ของมนุษย์ ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในมิติของวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปได้ 3 ประเภท ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่ป่าไม้ - พื้นที่ทางการเกษตรและแหล่งน้ำเพื่อฮารยงชีพ - พื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งการรับรู้ของมนุษย์ต่อพื้นที่ทั้ง 3 ลักษณะ จะมีระดับของการรับรู้ที่แตกต่างไปตามความสำคัญและความผูกพันต่อพื้นที่นั้นๆ	ขอบเขตการรับรู้ระบบสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.7 ขอบเขตระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ที่มา : Human-Environment System Boundaries: A Case Study of the Honghe Hani Rice Terraces as a World Heritage Cultural Landscape (Shangyi Zhou, 2015)๓

จากการศึกษาการแบ่งขอบเขตของระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Shangyi Zhou พบว่าได้กำหนดขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านการทับซ้อนกันของระบบความสัมพันธ์ที่สำคัญ 4 ประการคือ ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น (Local economy) โครงสร้างทางสังคม (Social organization) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment) และการรับรู้ของมนุษย์ต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม (People’s understanding)

แม้ว่าตัวพื้นที่ของเกาะเกร็ดนั้นจะมีขอบเขตที่ชัดเจน แต่เพื่อวิเคราะห์ถึงขอบเขตของความสัมพันธทั้งหมด จึงเลือกนำการแบ่งขอบเขตของระบบดังกล่าวมาใช้ เพื่อระบุขอบเขตขององค์ประกอบและความสัมพันธ์ ในแต่ละระบบความสัมพันธ์ตามระบบความสัมพันธ์ทั้ง 4 ดังตารางที่ 2.10 เนื่องจากต้องการระบุขอบเขตเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

2.2.3 การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจต่อการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาแนวโน้มและปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เกาะเกร็ดได้อย่างเหมาะสม โดยการศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องพบว่าการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นสามารถศึกษาได้หลากหลายวิธีการตามความเหมาะสมของเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

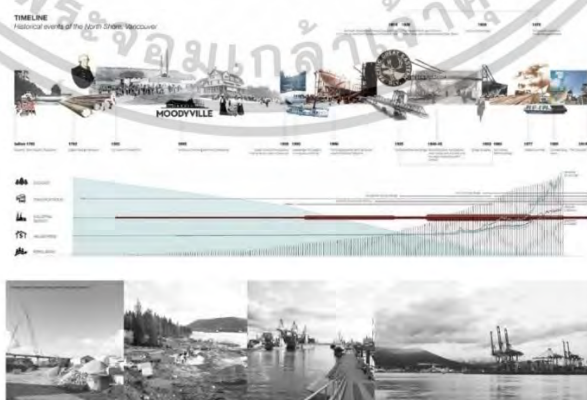
ลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรม และประเด็นของการศึกษาที่ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษา เช่น การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติทางภูมิศาสตร์ที่มุ่งเน้นการศึกษาผ่านการเปลี่ยนแปลงของชั้นดินและหินทางธรณีวิทยา เพื่อทราบแนวทางในการอนุรักษ์และรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ (ยุพเรศ สิทธิพงษ์ และ ยุทธนา ทองท่วม, 2018) มากกว่าการศึกษาความสัมพันธ์และโครงสร้างทางสังคมในงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์เช่น วิวัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างผ่านอาหารไทยและวิถีชีวิตไทยเพื่อแสวงหาแนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมอาหารไทยที่ยั่งยืนอย่างสร้างสรรค์ (พลอยจรัส ประกัษฐโกมล เคน เทย์เลอร์, 2018) เป็นต้น

ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงไปของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กันของภูมิทัศน์และสังคมที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

การศึกษาพัฒนาการในแต่ละยุคสมัย

เป็นการศึกษาที่สร้างความเข้าใจต่อพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา โดยมีประเด็นสำคัญในการศึกษา คือ การทราบถึงพัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยเพื่อทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป

การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการศึกษา ทบทวนประวัติศาสตร์เรื่องราว สถานการณ์ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง เพื่อเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา และทำสรุปผลการศึกษาออกมาในรูปแบบของแผนผังแสดงวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape timeline)

ภาพที่ 2.8 Timeline of historical events of the north Shore, Vancouver

ที่มา : PHYTO-Industry: Reinigorating the North Vancouver Waterfront through a

phased remediation process (2016)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับใช้เพื่อการศึกษานี้เท่านั้น เมื่อผู้เขียนได้เห็นว่าไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.2.4 การศึกษางานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมจากบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่างๆที่กล่าวถึงในหัวข้อ 2.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น สามารถสรุปความเกี่ยวข้องของงานวิจัยกับเนื้อหาได้ดังนี้

ตารางที่ 2.11 สรุปองค์ประกอบการศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

	การศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	การศึกษาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
World Heritage Cultural Landscapes A Handbook for Conservation and Management (UNESCO ,2009)		Landscape linkages without boundaries? (Rössler ,2005)	
การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม (อัศรพล อ่อนประทุม, 2556)	นวนัฐ โอศิริ ,2551		สมศักดิ์ ศรีสันติสุข , 2530
Human-Environment System Boundaries: A Case Study of the Honghe Hani Rice Terraces as a World Heritage Cultural Landscape (Shangyi Zhou ,2015)		รวบรวมแนวทางจากหลายบทความ	
องค์ประกอบและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง (จิณรินันท์ สิริพันธ์สกุล ,2564)	Management of cultural landscapes (UNESCO ,2004)	Shangyi Zhou (2015)	-National Park Service, 2019 -Shan Yang ,2016
การศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา: ชุมชนวัดเกตการาม อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ (ณัฐวิมล รุ่งเพ็ชรฉวี, 2564)	นวนัฐ โอศิริ ,2551		

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.3 ข้อมูลเกาะเกร็ด

2.3.1 ประวัติศาสตร์เกาะเกร็ด

เกาะเกร็ด ตั้งอยู่ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่กลางแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีประวัติศาสตร์มานับตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยปรากฏหลักฐานในแผนที่ของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในไทยสมัยพระนารายณ์มหาราช และมีสภาพเป็นเกาะชัดเจนตั้งแต่ปีพ.ศ.2265 ในสมัยพระเจ้าท้ายสระ คาดว่ามีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยา และเริ่มเจริญในช่วงปลายสมัยอยุธยา จากการค้าขายและการตั้งด่านตรวจเรือที่เข้าเมืองหลวง

เกาะเกร็ด แต่เดิมไม่ได้มีชื่อเรียกเป็นทางการจึงเรียกตามลักษณะพื้นที่ที่เป็นแหลมยื่นไปว่า “บ้านแหลม” “บ้านตรังน้อย” และ “บ้านปากตรังน้อย” ต่อมาได้เรียกว่า “เกาะศาลากุน” เนื่องจากเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่ 2 สร้างศาลาริมน้ำสำหรับพักเรือสินค้าที่ค้าขายกับจีนไว้ กลายเป็นจุดสังเกตหรือจุดเด่นของที่นี่ ภายหลังเมื่อมีการตั้งอำเภอปากเกร็ด จึงเรียกว่า “เกาะเกร็ด” ซึ่งมาจากภาษามอญ เกร็ด หรือ เตรีจ หมายถึง ลานขนาดเล็กที่ขุดขึ้นเพื่อเป็นทางลัดเชื่อมกับลานน้ำใหญ่วิหรรณ สากร, 2566)

ก่อนรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระเกาะเกร็ดมีลักษณะเป็นแผ่นดินยื่นโค้งรูปเกือกม้า มีคลองเกร็ดน้อยไหลจากบ้านปากเกร็ดน้อยไปออกตรงวัดปากอ่าวหรือวัดปรมัยยิกาวาสวรรวิหาร ซึ่งคาดว่าถูกขุดขึ้นเพื่อให้ชุมชนกลางเกาะเกร็ดสามารถอุปโภคและบริโภค อีกทั้งเพื่อย่นระยะการเดินทางเรือผ่านเกาะเกร็ด ทำให้พื้นที่เกาะเกร็ดเริ่มมีสภาพเป็นเกาะแต่ยังไม่เด่นชัด จนในปี พ.ศ.2265 ในสมัยของพระเจ้าท้ายสระพระองค์ได้เสด็จเลียบแม่น้ำเจ้าพระยามาวัดปากอ่าวไปจนถึงท้ายด่าน พบว่าการเดินทางมีสภาพคดเคี้ยวและอ้อมโค้งมาก อีกทั้งเรือสินค้าจากต่างประเทศในช่วงเวลานั้นผ่านลำนน้ำเจ้าพระยาจำนวนมาก ทำให้เห็นความสำคัญในการขุดคลอง จึงมีพระราชดำริให้ขุดคลองเกร็ดน้อยให้ลึก 6 วายาว 29 เส้นเศษ (1 เส้นเท่ากับ 80 เมตรหรือ 40 วา) ต่อมาด้วยกระแสน้ำทำให้กัดเซาะตลิ่งออกไปจนกว้างเป็นแม่น้ำ ทำให้เกาะเกร็ดเป็นลักษณะเกาะที่เด่นชัด ผู้คนนิยมเดินทางบริเวณคลองเกร็ดน้อยมากเพราะย่นระยะการเดินทางมากขึ้น

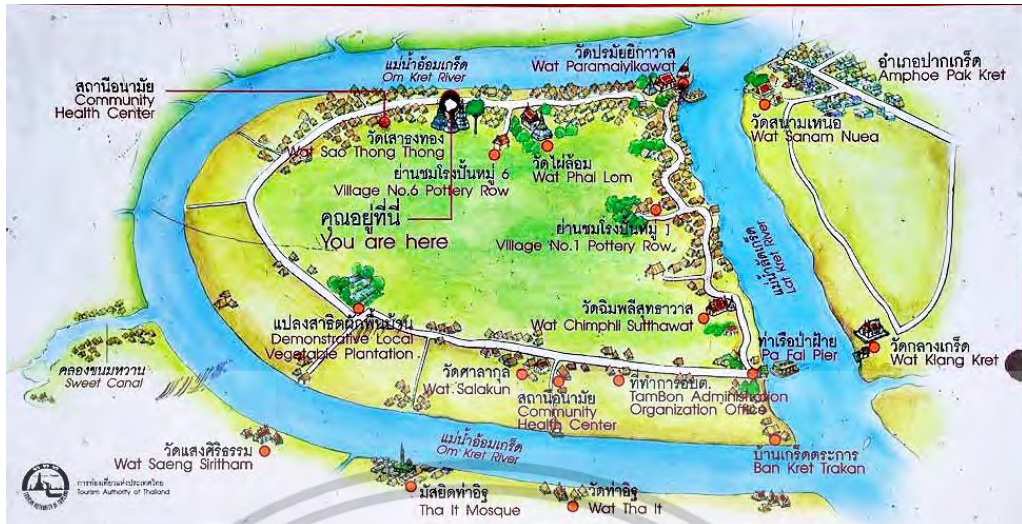
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.9 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาสมัยกรุงศรีอยุธยาแสดงให้เห็นคลองลัดเกร็ดในสมัยนั้น
ที่มา : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ (ดัดแปลงจากอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม) (2559)

อีกทั้งในบริเวณด้านทิศตะวันออกของเกาะเกร็ดยังเป็นที่ตั้งด่านปากเกร็ด ที่สันนิษฐานว่าเป็นด่านขนอน (อักขรภิธานศรับท์ของหมอปรัดเลย์, 2416) ซึ่งเรือต่างชาติต่างจอดบริเวณนี้มากมาย ทำให้เป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า ชาวบ้านภายในชุมชนเกาะเกร็ดแต่เดิมมักจะนำเอาสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกับเรือสินค้าต่างประเทศ ไม่นานบริเวณชุมชนเกาะเกร็ดมีความเจริญมากขึ้น มีตลาดน้ำขนาดใหญ่เกิดขึ้นจนกลายเป็นชุมชนใหญ่เรียกว่า **บ้านบางตลาด** (เมื่อถึงปีพ.ศ.2506) และในระหว่างนั้นมีการสร้างวัดปากอ่าวหรือวัดปรมย์ยิกาวาสวรวิหารขึ้น ตลาดแห่งนี้จึงขยายตัวไปทางวัด บ่อเกิดเป็นตลาดบกขนาดใหญ่ขึ้น เรียกว่า **ตลาดปากเกร็ด** มาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนบริเวณนั้นได้ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆเป็นที่ตั้งสถานที่ราชการต่างๆและท่าเรือโดยสาร ซึ่งเป็นท่าเรือที่มีความสำคัญที่เรือทุกกลางจะต้องหยุดรับส่งผู้โดยสาร โดยในอดีตมีเรือโดยสารระยะไกลที่หยุดรับส่งที่ท่าเรือปากเกร็ดหลายสาย แสดงให้เห็นว่าปากเกร็ดเป็นชุมชนที่มีความสำคัญ มีการติดต่อกับชุมชนอื่นมาโดยตลอด (อริสา รามโกมุต, 2556)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.10 แผนที่ท่องเที่ยวเกาะเกร็ด

ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2023)

ผู้ที่อยู่อาศัยบนเกาะเกร็ดมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีวัดเก่าที่มีรูปแบบศิลปะแบบสมัยอยุธยา ตอนปลายหลายวัด ตั้งอยู่ริมคลองลัดเกร็ดและปากคลองลัดเกร็ด ได้แก่ วัดป่าลีโลยก์ วัดป่าฝ้าย(วัดฉิมพลีในปัจจุบัน) วัดปรมย์ยิกาวาสวรวิหารหรือวัดปากอ่าว วัดชมพुरาย วัดสนามเหนือ(วัดสนามไชย) วัดกลางเกร็ด วัดศาลากุล ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพ.ศ.2317 ได้โปรดเกล้าให้ข้าหลวงรับครอบครัวชาวมอญมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณสามโคกหละปากเกร็ด ซึ่งรวมถึงเกาะเกร็ดด้วย เนื่องจากมอญแพ้สงครามกับพม่า บางส่วนจึงอพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ส่วนใหญ่เป็นชาวมอญที่มาจากเมืองเกาะตะมะและเมืองในดินแดนอื่นๆที่เคยอาณาจักรมอญในประเทศพม่า โดยมีการตั้งหลักแหล่งที่ปากเกร็ด ต่อมาส่วนหนึ่งย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเกาะเกร็ด

บริเวณบ้านปากเกร็ดและชุมชนใกล้เคียงมีการขยายตัวและพัฒนาชุมชนเรื่อยมา โดยมีอาชีพหลักเป็นช่างปั้นเครื่องดินเผา ซึ่งมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นจนกลายเป็นชุมชนช่างปั้นหม้อขนาดใหญ่ที่มีประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากและได้รับการจัดตั้งเป็นอำเภอปากเกร็ดในปี พ.ศ.2427 จึงเปลี่ยนชื่อเรียกจากเกาะศาลากุนเป็น”ตำบลเกาะเกร็ด”จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ดยังพบอีกว่าในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่วงหลังจาก พ.ศ. 2475 และช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หมู่บ้านในตำบลย่านเกาะเกร็ดกลายเป็นแหล่งหลบซ่อนตัวเพื่อเตรียมรับสภาวะวิกฤตในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นเกาะในเขตกรุงเทพฯที่สามารถเผ่าระวังได้ มีนักการเมืองและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่านได้มาสร้างบ้านสำรองไว้ยามฉุกเฉินในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามต่อมาทางส่วนกลางเข้ายึดท าลายบ้านเหล่านี้ (วีรวรรณ สาคร,2566)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.3.2 ลักษณะทางกายภาพของเกาะเกร็ด

เกาะเกร็ด เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 4.2 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,625 ไร่ เกาะเกร็ดเป็นพื้นที่ราบต่ำ ล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้สามารถเดินทางเข้าออกได้เพียงทางเรือเท่านั้น ซึ่งจะมีเรือข้ามฟากที่ท่าหน้าเทศบาลและท่าวัดสนามเหนือ

ทิศเหนือ จดต. าบคลองพระอุดม

ทิศใต้ จดต. าบสาวอิฐ

ทิศตะวันออก จดต. าบปากเกร็ด

ทิศตะวันตก จดต. าบล้อมเกร็ด

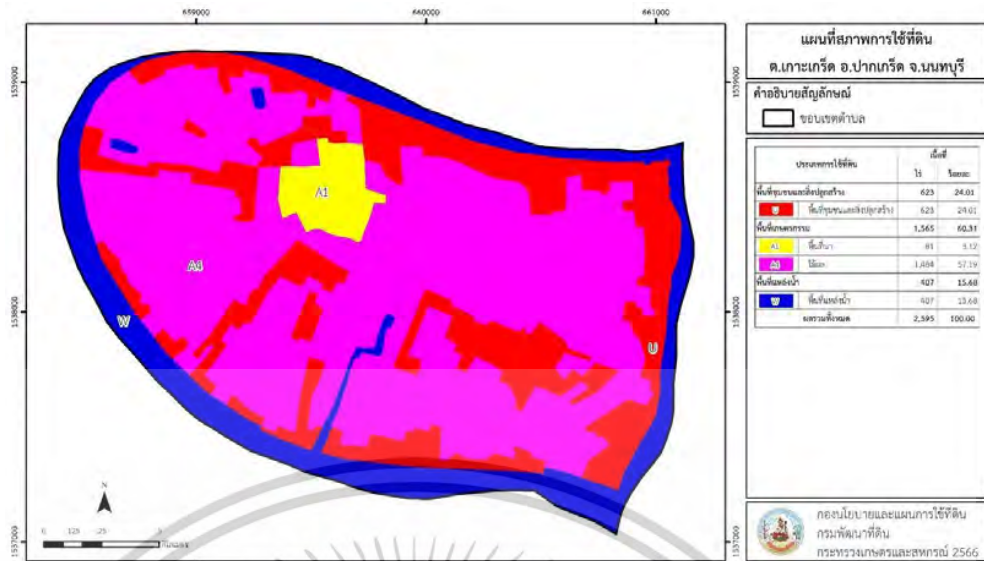
ตำบลเกาะเกร็ดประกอบด้วยหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านบนบ้านล่าง หมู่ที่ 2 บ้านคลองศาลากุล หมู่ที่ 3 บ้านศาลากุล หมู่ที่ 4 บ้านคลองสระน้ำน้อย หมู่ที่ 5 บ้านท่าหน้า หมู่ที่ 6 บ้านวัดเสาธงทอง หมู่ที่ 7 บางโองอ่าง

พื้นที่ของเกาะเกร็ดเป็นพื้นที่ราบต่ำ ล้อมด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำเป็นที่ลุ่มมากกว่าพื้นที่ตอนกลางซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ทำให้เหมาะกับการทำเกษตรกรรม มีการทำสวนผลไม้อยู่ทั่วไป บริเวณริมเกาะน้ำท่วมได้ง่ายจึงประสบปัญหาเรื่องน้ำท่วมทุกปี โดยเฉพาะในฤดูน้ำหลาก บริเวณกลางเกาะเคยมีการทำนาปลูกข้าวเจ้า แต่ไม่มีการทำนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เนื่องจากกลางเกาะเป็นที่สูงกว่า การตั้งนาเข้ามาสู่พื้นที่น้ำจึงต้องอาศัยเครื่องสูบน้ำ และสภาพคูคลองที่ตื้นเขินไม่มีการขุดลอกการทอนาจึงไม่มีการลงทุน

ทรัพยากรทางดินของพื้นที่เกิดจากการทับถมของตะกอนที่น้ำพัดพามา ทำให้ส่วนใหญ่เป็นดินตะกอนที่เป็นดินเหนียว เป็นดินกลุ่มอินเซพติซอล ในส่วนของทรัพยากรน้ำ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติโดยรอบคือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำขอมเกร็ด สวนที่ตัดตรงคือแม่น้ำลัดเกร็ดนอกจากนั้นยังมีคลองตามธรรมชาติในเกาะได้แก่ คลองวัดฉิมพลี คลองสระน้ำน้อย คลองวัดจันทร์ คลองปรมัยยิกาวาส คลองศาลากุล คลองวัดไผ่ล้อม คลองวัดมะขามทอง คลองวัดเสาธงทอง คลองโต๊ะดา คลองชมพู ลาย

ปัจจุบันการใช้ที่ดินของเกาะเกร็ดที่สำรวจโดยกลุ่มวิเคราะห์สภาพการใช้ที่ดิน (2566) มีการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง 623 ไร่หรือร้อยละ 24.01 ของพื้นที่ พื้นที่เกษตรกรรม 1,565 ไร่หรือร้อยละ 60.30 ของพื้นที่ พื้นที่แหล่งน้ำ 407 ไร่หรือร้อยละ 15.68 ของพื้นที่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 2.11 สภาพการใช้ที่ดินต.อบลเกาะเกร็ด

ที่มา : แผนการใช้ที่ดินต.อบลเกาะเกร็ด อ.อบลปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (2566)

2.3.3 ประชากรปัจจุบัน

เดิมมีประชาชนเข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เกาะเกร็ดอยู่ตั้งแต่สมัยอยุธยา และอาจร้างไประยะหนึ่งเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่าใน พ.ศ.2310 เนื่องจากประชาชนหนีภัยสงครามไปอาศัยตามป่าเขา หลังจากนั้นไม่นานนักกลับมาฟื้นตัวในสมัยธนบุรี หลังจากกอบกู้เอกราชได้ และในปี พ.ศ.2317 มีชุมชนใหม่เกิดขึ้นคือ ชุมชนคนมอญที่เข้าที่อพยพหนีพม่าเข้ามาในประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองนนท์ ชาวมอญจึงได้แยกกันตั้งถิ่นฐานกระจายกระจายทั่วไป และส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อ.อบลปากเกร็ด จึงสามารถพบเห็นชาวมอญได้ที่เกาะเกร็ดและปากคลองบางตลาด ต่อมาชุมชนมอญได้มีการขยายใหญ่ขึ้นและกระจายตัวออกไปมากขึ้น เนื่องจากมีชาวมอญอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวนหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณปากเกร็ดด้วยในปีพ.ศ.2358 โดย พิศา บุญผูก ผู้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวมอญในไทยสันนิษฐานว่าชาวมอญเกาะเกร็ดเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากเมืองเมาะตะมะ เมืองเมาะลาเล็งและหมู่บ้านกวานอาม่านทางใต้ของเมืองหงสาวดี นอกจากนี้ภายในพื้นที่ยังมีชาวมุสลิมมลายูและชาวไทยเชื้อสายจีนเข้ามาอาศัยในพื้นที่อีกด้วย

มอญเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง แม้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นเวลายาวนานกว่า 400 ปีมาแล้ว แต่ชาวมอญมีการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีอย่าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ต่อเนื่อง ทำให้ชาวไทยเชื้อสายมอญในพื้นที่เกาะเกร็ดรักษาและสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีได้เป็นอย่างดี

จากหลักฐานทะเบียนราษฎรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เมื่อเดือนธันวาคม 2565 พบว่ามีประชากรรวมทั้งหมด 5,682 คน แยกเป็นชาย 2,559 คนและหญิง 3,123 คน มีความหนาแน่นโดยเฉลี่ย 1,368.50 คนต่อตารางกิโลเมตร และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,684 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรที่มีการขึ้นทะเบียน 162 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 11.40 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด และจากจำนวนประชากรทั้งหมดสามารถแยกตามการตั้งถิ่นฐานและเชื้อชาติได้ดังนี้

ตารางที่ 2.12 ร้อยละของประชากรแยกตามที่ตั้งและเชื้อชาติ

หมู่ที่	เชื้อชาติ/ความเชื่อ	ร้อยละของประชากรทั้งหมด
1,6,7	มอญ	35
2,3	นับถือศาสนาอิสลาม	15
2,3,4,5	เชื้อชาติไทย และไทย-จีน	50

ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2023)

2.3.4 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

เนื่องด้วยประชากรในพื้นที่เกาะเกร็ดคนไทยเชื้อสายมอญเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญอยู่ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี อาหาร ภาษา วิถีชีวิตต่างๆ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การพัฒนาเมืองและการท่องเที่ยวที่เข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่ แต่โดยรวมแล้วยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้ดี โดยเฉพาะด้านหัตถกรรมที่โดดเด่นในเรื่องของเครื่องปั้นดินเผาและงานฝีมืออื่นๆ ที่มาสามารถนำมาเป็นจุดเด่นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชนได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.4 กรอบแนวคิด

ภาพที่ 2.12 กรอบแนวคิด

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในวิธีการดำเนินการวิจัย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เน้นไปที่ การศึกษาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและ พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งเป็นวิจัยเชิงส ารณภาคสนาม (Survey Research) โดยได้ก หนด กระบวนการดังนี้

3.1 กระบวนการวิจัย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

3.4 การวิเคราะห์และสรุปผล

3.1 กระบวนการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ต้องการศึกษาถึง องค์ประกอบ ความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด จังหวัด นนทบุรี โดยประกอบด้วยขั้นตอน 4 ขั้นตอนการด ำเนินงานดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนงานศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมข้อมูลหตุยภูมิ สร้างความเข้าใจต่อความหมาย นิยามและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนามา กำหนดแนวทางในการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผ่านการศึกษา 3 ประเด็นคือ

1. ทฤษฎีภูมิทัศน์วัฒนธรรม
2. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม
3. ข้อมูลเกาะเกร็ด

จากนั้นนำแนวทางการศึกษาและข้อมูลหตุยภูมิที่ได้จากการทบทวนบทความ งานวิจัย หรือแผนที่ที่เกี่ยวข้อง มาตั้งสมมติฐานของลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยสำรวจองค์ประกอบ **ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความสำคัญ และสะท้อนถึงเอกลักษณ์ วิถีชีวิตของพื้นที่เกาะเกร็ด** เพื่อนา องค์ประกอบที่ศึกษาได้มาตั้งสมมติฐานความสัมพันธ์ของแต่ละระบบความสัมพันธ์ในพื้นที่ด้วยร่าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

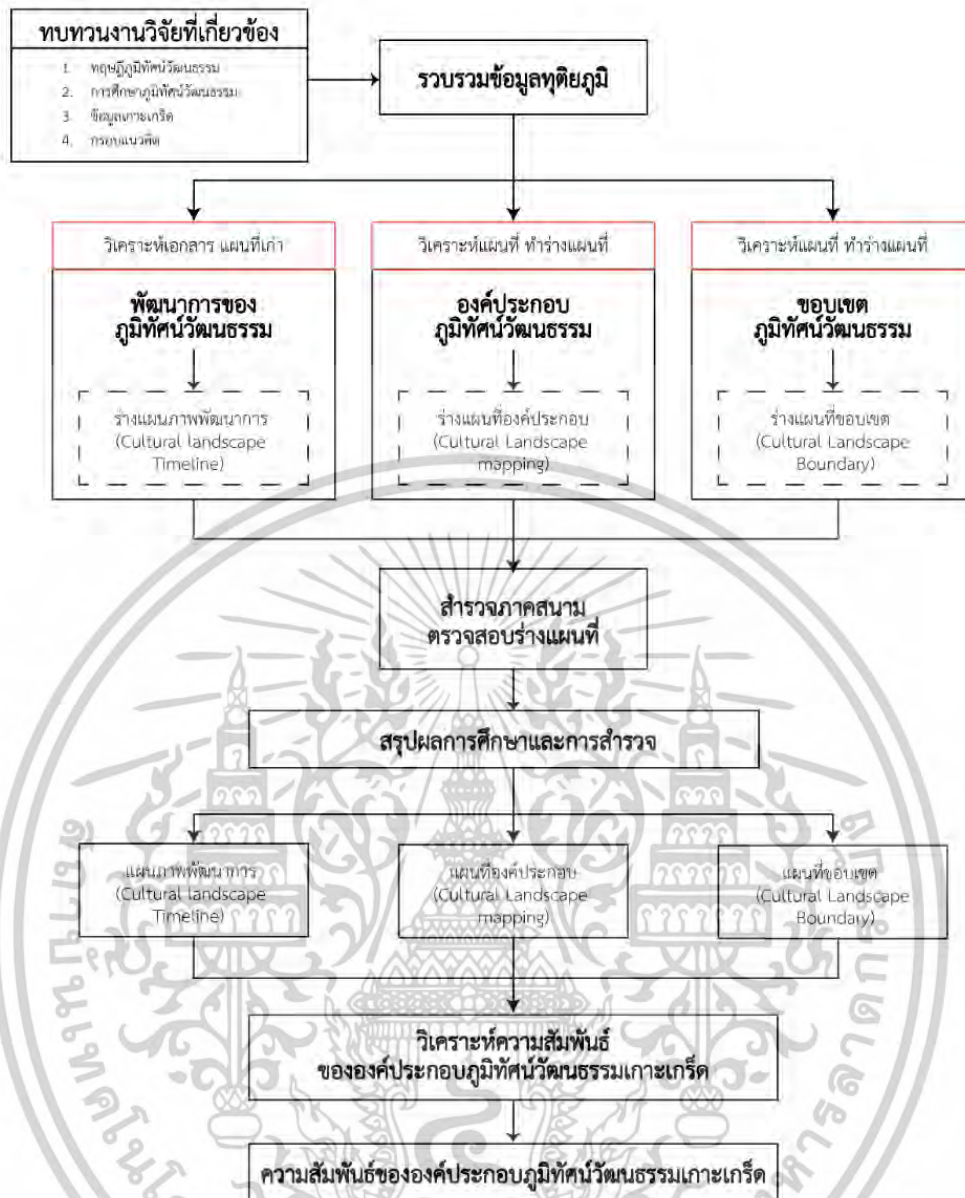
แผนที่องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape mapping) ประกอบกับการศึกษาพัฒนาการและขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 2 เก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อระบุงค์ประกอบ พิสูจน์สมมติฐานที่ได้ศึกษาและวิเคราะห์ไว้ในขั้นตอนก่อนหน้า ถึงการเปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ ผ่านเครื่องมือต่างๆ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ การสำรวจแบบไม่มีส่วนร่วมด้วยแผนที่ฉบับร่าง ให้ครบประเด็นที่ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านข้อมูลในขั้นตอนก่อนหน้า

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการศึกษาและการสำรวจ โดยนำข้อมูลในการศึกษาและสำรวจในขั้นตอนที่ 2 มาวิเคราะห์และสรุปผลในการอธิบายประเด็นดังต่อไปนี้

- พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด
- องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด
- ขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด จากการศึกษาพัฒนาการ องค์ประกอบและขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดในขั้นตอนที่ 3 แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด สรุปผลพร้อมข้อเสนอแนะ

ภาพที่ 3.1 ระเบียบวิธีการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในวิจัยฉบับนี้เป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ มีระยะเวลาเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ.2568 ถึงเมษายน พ.ศ.2568 รวมระยะเวลา 4 เดือน โดยทำการรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วนได้แก่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ แผนที่ ภาพถ่าย บทความ ข่าว งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำมาใช้ในการประกอบการวิเคราะห์ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

1.2.2.1 การเก็บข้อมูลจากบุคคล โดยการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรที่อยู่ในพื้นที่เกาะเกร็ด โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure) ที่พัฒนาจากกรอบแนวคิดมาเป็นเครื่องมือในการสอบถามแล้วประเมินข้อมูล ความคิดเห็นของกลุ่มประชากรที่มีต่อพื้นที่เกาะเกร็ด

1.2.2.2 การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม โดยการสำรวจพื้นที่ชุมชน และใช้การสังเกตการณ์ (Site Observation) พร้อมกับร่างแผนที่ที่จัดทำจากข้อมูลเบื้องต้น เพื่อตรวจสอบสมมติฐานและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และนำข้อมูลที่ได้มาทบทวนการวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อให้ได้แผนที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดที่ถูกต้องและครบถ้วนทุกประเด็นที่ศึกษา

3.3 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

3.3.1 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ

3.3.1.1 การศึกษาประวัติศาสตร์ (Historical Research) วิเคราะห์เอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น แผนที่เก่า ภาพถ่าย บันทึกร่วมของชุมชน ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ เพื่อเข้าใจพัฒนาการของภูมิทัศน์ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ ร่วมกับเหตุในช่วงเวลานั้นๆ ของพื้นที่ ทั้งในด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

3.3.1.2 การทำแผนที่ (Mapping) ร่างแผนที่เพื่อบันทึกและวิเคราะห์ลักษณะทางภูมิทัศน์และวัฒนธรรม เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวมและรายละเอียดของพื้นที่ศึกษา เป็นการช่วยในการตีความพื้นที่ และแสดงให้เห็นความซับซ้อนของภูมิทัศน์ ไม่ใช่เพียงข้อมูลเชิงกายภาพ แต่รวมถึงมิติ

ทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ก่อนนำไปใช้ในการสำรวจพื้นที่ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น เมื่ออนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.2 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

3.3.2.1 การสำรวจพื้นที่ (Site Survey) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิและร่างแผนที่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape mapping) ที่ได้จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นมาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่าข้อมูลที่ศึกษามาถูกต้องหรือใหม่

3.3.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลง สภาพปัจจุบันผ่านการสังเกตพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบที่สามารถสังเกตได้ชัดเจน เช่น ตำแหน่งที่ตั้งขนาด การใช้ประโยชน์ที่ดิน วิถีชีวิต กิจกรรมทางสังคม จากนั้นบันทึกรายละเอียดที่ได้ในร่างแผนที่องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape mapping) เพื่อเพิ่มเติมหรือแก้ไขข้อมูลที่ได้ศึกษาก่อนการสำรวจ

3.4 การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล

การวิเคราะห์องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการนำผลการศึกษาองค์ประกอบจากการทบทวนงานวิจัย และจากการสำรวจภาคสนามร่วมกับการสัมภาษณ์มาผ่านกระบวนการในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดในปัจจุบัน ตามแนวทางการศึกษาของ UNESCO Cultural Landscape Classification (1992) คือ **การวิเคราะห์โดยการแยกองค์ประกอบ (Typological / Component Analysis)** และจัดทำแผนที่องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape mapping) โดยองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้มีดังนี้

- ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิประเทศ เช่น ที่ราบเชิงเขา ลุ่มน้ำ หรือภูเขา ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ และโครงสร้างทางสังคมในพื้นที่
- แหล่งน้ำ ป่าไม้พืชพรรณ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นฐานทางเศรษฐกิจ หากยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คน
- โครงสร้างการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการจัดวางชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวตามลำน้ำหรือแบบกระจายบนพื้นที่ราบ ซึ่งสะท้อนถึงปัจจัยด้านภูมิประเทศและความสัมพันธ์ทางสังคม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- โครงข่ายสัญจร เส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงระหว่างภายในพื้นที่กับภายนอก ทั้งถนน ทางน้ำหรือทางเดินเท้า ซึ่งมีบทบาทในการเคลื่อนย้ายคน สินค้า และวัฒนธรรม
- รูปแบบอาคาร องค์ประกอบ ลักษณะทางกายภาพของอาคารที่พักอาศัย ศาสนสถาน หรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม
- ประชากร วิถีชีวิต รูปแบบประชากรและการดำรงชีวิตของผู้คน เช่น การทำเกษตรกรรม การจับปลา การประกอบพิธีกรรม หรือการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรในพื้นที่
- สังคม ประเพณี วัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคมของชุมชน รวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นตัวสะท้อนความต่อเนื่องและพลวัตทางวัฒนธรรม
- โบราณคดี ประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานหรือเหตุการณ์สำคัญในอดีต ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน
- ศาสนา ความเชื่อ ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม หรือความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการจัดการพื้นที่ การใช้ทรัพยากร และการดำรงชีวิตของผู้คน
- เศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจระดับชุมชน เช่น การทำเกษตรกรรม การค้าขายแบบท้องถิ่น หัตถกรรมพื้นบ้าน หรือระบบเศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง ซึ่งแสดงถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรในระดับวัฒนธรรม

แนวทาง “การวิเคราะห์โดยการแยกองค์ประกอบ” (Typological / Component Analysis) เป็นวิธีที่นิยมมากในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเฉพาะในกรณีของพื้นที่ที่มีความซับซ้อนทั้งด้านกายภาพและวัฒนธรรม เช่น เกาะเกร็ด ซึ่งมีทั้งภูมิประเทศแบบเกาะกลางแม่น้ำ วิถีชีวิตชุมชนมอญ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย

โดยเป็นการแยกแยะและจัดประเภทขององค์ประกอบ จากนั้นจึงวิเคราะห์ลักษณะรายละเอียดและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น พิจารณาว่าองค์ประกอบต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร อาจวิเคราะห์เป็นแผนผัง หรือ diagram แสดงความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ

บทที่ 4

การดำเนินการวิจัย

โดยในการศึกษานี้มีเป้าหมายคือ การสำรวจองค์ประกอบและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้นอันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด ซึ่งถือเป็นจุดตั้งต้นสำคัญในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการทบทวนผลงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ โดยได้แบ่งผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วนคือ ผลการเก็บข้อมูล ทุติยภูมิ ผลการเก็บข้อมูลภาคสนาม สรุปผลการดำเนินงานและ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

4.1 ผลการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ

โดยใช้ข้อมูลจากบทความ แผนที่ทางกายภาพและภาพถ่ายดาวเทียมเป็นพื้นฐานในการเก็บข้อมูลเชิงกายภาพขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด ซึ่งประกอบด้วย 1. ลักษณะภูมิประเทศ 2.แหล่งน้ำป่าไม้ พืชพรรณ 3.รูปแบบอาคาร องค์ประกอบ 4.ประชากร วิถีชีวิต 5.สังคม ประเพณี วัฒนธรรม 6.โบราณคดี ประวัติศาสตร์ 7.ศาสนา ความเชื่อ 8.เศรษฐกิจ ดังนี้

4.1.1 ข้อมูลพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของเกาะเกร็ดจากบทความ งานวิจัย และแผนที่เก่าที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบได้ถึงล ดับพัฒนาการของเกาะเกร็ดอย่างชัดเจน ดังนี้

เกาะเกร็ด ตั้งอยู่ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่กลางแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีประวัติศาสตร์มานับตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยปรากฏหลักฐานในแผนที่ของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในไทยสมัยพระนารายณ์มหาราช และมีสภาพเป็นเกาะชัดเจนตั้งแต่ปีพ.ศ.2265 ในสมัยพระเจ้าท้ายสระ คาดว่ามีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยา และเริ่มเจริญในช่วงปลายสมัยอยุธยา จากการค้าขายและการตั้งด่านตรวจเรือที่เข้าเมืองหลวง

เกาะเกร็ด แต่เดิมไม่ได้มีชื่อเรียกเป็นทางการจึงเรียกตามลักษณะพื้นที่ที่เป็นแหลมยื่นไปว่า “บ้านแหลม” “บ้านเตรีน้อย” และ “บ้านปากเตรีน้อย” ต่อมาได้เรียกว่า “เกาะศาลากุน” เนื่องจากเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น เมื่อนำมาใช้เพื่อประโยชน์อื่นใดโดยไม่ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่หรือใช้ซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาตถือว่าผิดกฎหมายและไม่รับผิดชอบต่อเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่ 2 สร้างศาลาริมน้ำสำหรับพักเรือสินค้าที่ค้าขายกับจีนไว้ กลายเป็นจุดสังเกตหรือจุดเด่นของที่นี่ ภายหลังเมื่อมีการตั้งอาเภอปากเกร็ด จึงเรียกว่า “เกาะเกร็ด” ซึ่งมาจากภาษามอญ เกร็ด หรือ เตรีจ หมายถึง ลาน้ำขนาดเล็กที่ขุดขึ้นเพื่อเป็นทางลัดเชื่อมกับลำนน้ำใหญ่ (วิวัฒนาการ, 2566)

ก่อนรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระเกาะเกร็ดมีลักษณะเป็นแผ่นดินยื่นโค้งรูปเกือกม้า มีคลองเกร็ดน้อยไหลจากบ้านปากเกร็ดน้อยไปออกตรงวัดปากอ่าวหรือวัดปรมย์ยิกาวาสวรรวิหาร ซึ่งคาดว่าถูกขุดขึ้นเพื่อให้ชุมชนกลางเกาะเกร็ดสามารถอุปโภคและบริโภค อีกทั้งเพื่อย่นระยะการเดินทางเรือผ่านเกาะเกร็ด ทำให้พื้นที่เกาะเกร็ดเริ่มมีสภาพเป็นเกาะแต่ยังไม่เด่นชัด จนในปี พ.ศ.2265 ในสมัยของพระเจ้าท้ายสระพระองค์ได้เสด็จเสียบแม่น้ำเจ้าพระยามาวัดปากอ่าวไปจนถึงท้ายด่าน พบว่าการเดินทางมีสภาพคดเคี้ยวและอ้อมโค้งมาก อีกทั้งเรือสินค้าจากต่างประเทศในช่วงเวลานั้นผ่านลำนน้ำเจ้าพระยาจำนวนมาก ทำให้เห็นความสำคัญในการขุดคลอง จึงมีพระราชดำริให้ขุดคลองเกร็ดน้อยให้ลึก 6 วายาว 29 เส้นเศษ (1 เส้นเท่ากับ 80 เมตรหรือ 40 วา) ต่อมาด้วยกระแส่น้ำทำให้กัดเซาะตลิ่งออกไปจนกว้างเป็นแม่น้ำ ทำให้เกาะเกร็ดเป็นลักษณะเกาะที่เด่นชัด ผู้คนนิยมเดินทางบริเวณคลองเกร็ดน้อยมากเพราะย่นระยะการเดินทางมากขึ้น

ภาพที่ 4.1 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาสมัยกรุงศรีอยุธยาแสดงให้เห็นคลองลัดเกร็ดในสมัยนั้น

ที่มา : มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ (ดัดแปลงจากอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม) (2559)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บริเวณบ้านปากเกร็ดและชุมชนใกล้เคียงมีการขยายตัวและพัฒนาชุมชนเรื่อยมา โดยมีอาชีพหลักเป็นช่างปั้นเครื่องดินเผา ซึ่งมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นจนกลายเป็นชุมชนช่างปั้นหม้อขนาดใหญ่ที่มีประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากและได้รับการจัดตั้งเป็นอำเภอปากเกร็ดในปี พ.ศ.2427 จึงเปลี่ยนชื่อเรียกจากเกาะศาลากุนเป็น”ต.บลเกาะเกร็ด”จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ดยังพบอีกว่าในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่วงหลังจาก พ.ศ. 2475 และช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หมู่บ้านในตำบลย่านเกาะเกร็ดกลายเป็นแหล่งหลบซ่อนตัวเพื่อเตรียมรับสภาวะวิกฤตในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นเกาะในเขตกรุงเทพฯที่สามารถเฝ้าระวังได้ มีนักการเมืองและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่านได้มาสร้างบ้านสำรองไว้ยามฉุกเฉินในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามต่อมาทางส่วนกลางเข้ายึดท าลายบ้านเหล่านี้ (วีรวรรณ สาคร,2566)

ภาพที่ 4.3 ร่างแผนภาพพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด
ที่มา : ผู้วิจัย

4.1.2 ข้อมูลองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

4.1.2.1 ลักษณะภูมิประเทศ

เกาะเกร็ด ตั้งอยู่ในเขตตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีภูมิประเทศที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคกลางของประเทศไทย โดยมีองค์ประกอบทางกายภาพที่มีความสำคัญทั้งต่อการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต และการพัฒนาทางวัฒนธรรมของชุมชนบนเกาะ ขนาดพื้นที่ประมาณ 4.2 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 2,625 ไร่ ตั้งอยู่

ทางทิศใต้ของอำเภอปากเกร็ด

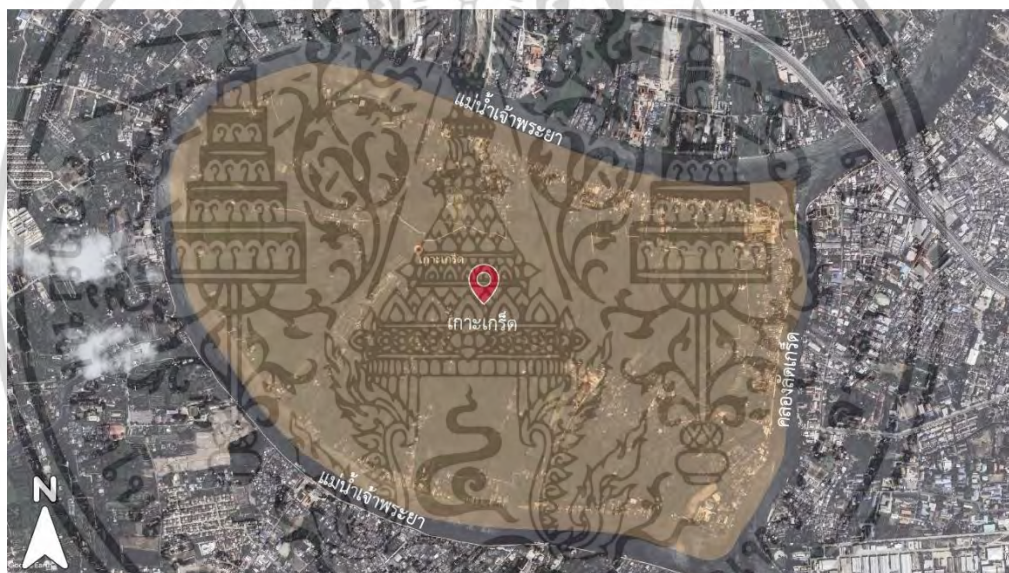
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พิกัดทางภูมิศาสตร์โดยประมาณ

- ละติจูด 13.909° N
- ลองจิจูด 100.481° E

โดยเกาะเกร็ดมีขอบเขตที่ชัดเจนตามแนวคลองลัดเกร็ดและแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีลักษณะเป็นเกาะล้อมรอบด้วยน้ำ ไม่มีถนนเชื่อมกับแผ่นดินใหญ่ สามารถเข้าถึงได้ทางเรือเท่านั้น ซึ่งถือเป็นจุดเด่นสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ทิศเหนือ	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาและต. บลคลองพระอุดม
ทิศใต้	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาและต. บลท่าอิฐ
ทิศตะวันออก	ติดกับคลองลัดเกร็ดและต. บางปากเกร็ด
ทิศตะวันตก	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาและต. บลอ้อมเกร็ด

ภาพที่ 4.4 ขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

ภูมิประเทศของเกาะเกร็ดมีลักษณะเป็น พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินในน้ำในระยะเวลาที่ยาวนาน ดินในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็น ดินตะกอนลุ่มแม่น้ำ (Alluvial Soil) ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะสำหรับการเพาะปลูก โดยเฉพาะไม้ผล เช่น ทุเรียน มะม่วง และกล้วย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน ระดับความสูงของเกาะโดยเฉลี่ยอยู่ที่ ต่ำกว่า 2 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่มีโอกาสประสบปัญหาน้ำท่วมในช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก อย่างไรก็ตาม ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ก็เอื้อต่อการจัดวางผังเมืองในรูปแบบริมน้ำ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์ลุ่มน้ำ

ภาคกลาง เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทุเรียนซึ่งเป็นพืชที่ไม่ทนน้ำจึงล้มตายไปเรื่อยๆ จนในปี พ.ศ.2526 มีทุเรียนเหลืออยู่บนเกาะเพียงร้อยละ 60 และเมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่อีก 2 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ.2538 และ พ.ศ.2539 ทุเรียนและพืชไร่อื่นจึงตายไปเกือบหมด ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนมาก และเริ่มหันมาปลูกพืชล้มลุก เช่น ถั่วเขียว และข้าวโพดแทน เพราะเป็นพืชที่ออกผลเร็วสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ก่อนน้ำท่วม และเป็นการลดความเสียหายทางเศรษฐกิจ ต่อมาในปลายปี พ.ศ.2540 ก็มีโครงการสนับสนุนให้หันกลับมาปลูกทุเรียนอีกครั้ง ทุเรียนที่ปลูกในครั้งนี้ได้แก่ พันธุ์ก้านยาว หมอนทอง และชะนี ประกอบกับภายหลังปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมาไม่มึน้ำท่วมอีก ทำให้ทุเรียนที่ปลูกในครั้งนั้น จะสามารถเก็บผลได้ในปีพ.ศ.2546 และพ.ศ.2547 ปัจจุบัน บนเกาะเกร็ด มีพื้นที่สวนทุเรียนอยู่ประมาณ 400 ไร่ ผลิตผลประเภทอื่นนอกจากทุเรียนจากสวนที่ไม่ถูกน้ำท่วมสองครั้งหลังสุด ได้แก่ สมโอมะม่วง ถั่วเขียวม้งคุด และกระท้อน ผลผลิตที่ได้ชาวสวนขายให้ชาวบ้านบนเกาะกันเอง บางส่วนนำไปขายที่ตลาดปากเกร็ดและส่งขายที่อื่นๆ นักท่องเที่ยวสามารถอุดหนุนผลไม้ตามฤดูกาลได้จากชาวสวนที่เขตนมาขายในเขตนบ้านมอญ โดยพืชเศรษฐกิจของเกาะเกร็ด ได้แก่

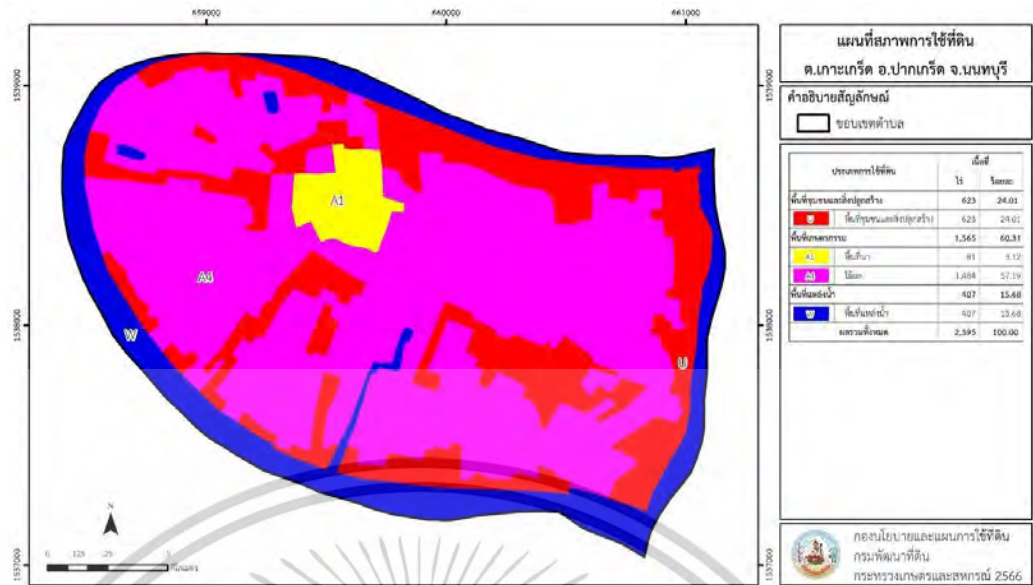
1. ทุเรียนเมืองนนท์ ซึ่งถือเป็นผลไม้เด่นของพื้นที่ โดยเฉพาะสายพันธุ์พื้นเมือง เช่น ก้านยาว หมอนทอง ชะนี เนื่องจากดินลามีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกทุเรียนให้รสชาติดี และคุณภาพสูง

2. มะม่วง นิยมปลูกทั่วไปในสวนผสม ใช้บริโภคทั้งในครัวเรือนและจำหน่าย นิยมพันธุ์น้ำดอกไม้ มะม่วงเขียวเสวย และฟ้าลั่น

3. ถั่วเขียว มักปลูกควบคู่กับไม้ผลอื่นๆ ทั้งเพื่อบริโภคและใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น นิยมพันธุ์ถั่วยวน ราชและถั่วยวม

นอกจากนี้ยังมีพืชพื้นถิ่นที่ชาวบ้านมักใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น ผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ประดับและไม้ร่มเงา รวมถึงพื้นที่ในระบบนิเวศริมแม่น้ำที่เสถียรด้วยสภาพภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำ ทำให้พบพืชที่ขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำและริมน้ำ เช่น ผักตบชวา จอก แหน ซึ่งมีบทบาทในการกรองน้ำ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นเครื่องสานในครัวเรือนได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.6 สภาพการใช้ที่ดิน ต.บาลเกาะเกร็ด

ที่มา : แผนการใช้ที่ดิน ต.บาลเกาะเกร็ด อ.ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (2566)

4.1.2.3 โครงสร้างการตั้งถิ่นฐาน

ด้วยพื้นที่เกาะเกร็ดมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ที่เกิดจากการอพยพเข้ามาของชาวมอญจำนวนมากจากแคว้นหงสาวดีและมอญตอนล่าง เนื่องจากภัยสงครามกับพม่าและปัญหาทางการเมือง โดยสมเด็จพระตากสินได้โปรดเกล้าให้ต้อนรับและจัดสรรพื้นที่แก่ชาวมอญในหลายพื้นที่ รวมทั้งในพื้นที่เกาะเกร็ดและพื้นที่โดยรอบ ทำให้เกิดเป็นชุมชนมอญในพื้นที่ชาวมอญที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานก็ได้นำเอาวัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบการใช้พื้นที่มาปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านของศาสนา งานหัตถกรรมและรูปแบบบ้านเรือน ซึ่งส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานในระยะยาว

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของประชากรภายในพื้นที่เกาะเกร็ด เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศย้อนหลังจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน เนื่องด้วยภูมิประเทศที่เป็นเกาะ ทำให้การตั้งถิ่นฐานต้องอาศัยแหล่งน้ำเป็นสำคัญในการใช้ในชีวิตประจำวันและการคมนาคม ทำให้เกิดลักษณะของโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานที่หลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา แม้ภายในพื้นที่เกาะเกร็ดไม่ได้มีประชากรเพิ่มขึ้นมากนัก ทว่าลักษณะการตั้งถิ่นฐานของที่อยู่อาศัยมีเพียงการขยายตัวเล็กน้อยและการกระจายตัวไปตามแหล่งท่องเที่ยวหรือพื้นที่เกษตรภายในพื้นที่ โดยเมื่อเปรียบเทียบกับแผนที่ทางอากาศย้อนหลังตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547-2567 มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงการเปลี่ยนแปลงในการตั้งถิ่นฐานของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ปี	ภาพถ่ายทางอากาศ	รายละเอียด
2547		- มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบเกาะติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองลาดเกร็ด เนื่องจากเคยเป็นเส้นทางคมนาคมในอดีต และมีการกระจายตัวไปตามพื้นที่เกษตร
2553		- การตั้งถิ่นฐานไม่ได้มีการกระจายตัวเพิ่มมากนัก แต่มีการกระจุกตัวเพิ่มขึ้นของอาคารที่อยู่อาศัยในบริเวณรอบเกาะ และบริเวณวัดศาลากุล
2558		- ชุมชนบริเวณศาลากุลมีการกระจายตัวมากขึ้นอย่างชัดเจน รวมถึงบางจุดโดยรอบเกาะ
2563		- เริ่มมีโครงข่ายสัญญาณที่ชัดเจนขึ้น ทำให้มีการกระจายตัวตามเส้นของถนนภายในเกาะเกร็ดมากขึ้น รวมทั้งมีการกระจายตัวของอาคารตามแหล่งเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น
2567		- ปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานหยุดการกระจายตัวลง ด้วยปริมาณประชากรที่ย้ายออกจากพื้นที่ แต่ยังคงมีการกระจายตัวเพิ่มในพื้นที่เกษตรกรรมเป็นอาคารเพื่อกิจการโฮมสเตย์หรือแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.1.2.4 โครงการข้ายสัญจร

ด้วยลักษณะของเกาะเกร็ดที่เป็นพื้นที่ที่โดนโอบล้อมด้วยน้ำทุกด้าน ส่งผลให้โครงการข้ายสัญจรของชุมชนมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือเน้นการเดินทางทางน้ำและทางเท้า มากกว่าการใช้รถยนต์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

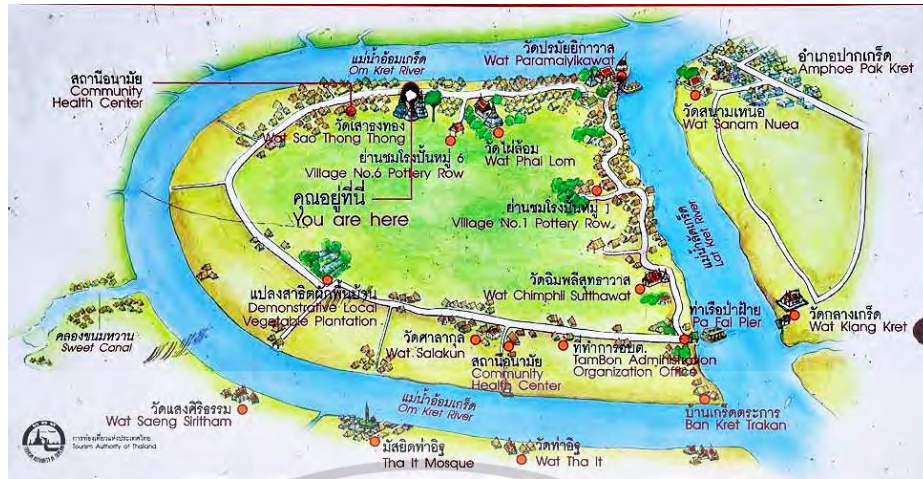
1. การสัญจรทางน้ำถือเป็นหัวใจของโครงการข้ายสัญจรในอดีต และส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเกาะเกร็ดไม่มีสะพานเชื่อมต่อกับอีกฝั่งโดยตรง ทำให้การเดินทางเข้า-ออกจึงต้องใช้เรือข้ามฟากเป็นหลัก โดนมมีท่าเรือหลักได้แก่

- ท่าเรือวัดสนามเหนือ – ท่าเรือวัดปรมย์ยิกาวาส (ฝั่งปากเกร็ด)
- ท่าเรือวัดบางจาก-ท่าเรือวัดเสาธงทอง
- ท่าเรือวัดกลางเกร็ด-ท่าเรือป่าฝ้าย
- ท่าเรือวัดเตย-ท่าเรือครุฑวิ

นอกจากนี้ยังมีการใช้เรือพาย และเรือหางยาวขนาดเล็กในการสัญจรภายในเกาะหรือชุมชนใกล้เคียง

2. การสัญจรทางบก ซึ่งมีเพียงถนนสำหรับทางเดิน จักรยานและจักรยานยนต์ขนาดเล็กเท่านั้น ไม่มีถนนสำหรับรถยนต์ โดยทางเดินรอบเกาะมีความยาวประมาณ 5 กิโลเมตร เชื่อมโยงชุมชนต่างๆเข้าด้วยกัน ส่วนใหญ่จะเป็นถนนคอนกรีตยกพื้น ริมตลิ่งหรือในสวนกว้างประมาณ 2-3 เมตร เหมาะกับการเดินเท้า บันจักรยานและรถเข็นของชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นจุดเด่นที่นำมาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวมาใช้เส้นทางนี้ในการท่องเที่ยวรอบเกาะ ด้วยการปั่นจักรยานเช่าที่ชาวบ้านให้บริการไปตามทางเพื่อไปยังจุดท่องเที่ยวสำคัญที่ตั้งอยู่โดยรอบเกาะ เช่น วัดปรมย์ยิกาวาส แหล่งหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา หรือจุดพักริมทาง ทำให้ตามทางเดินหลักมักมีร้านขายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึกตลอดทางเดินรอบเกาะ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

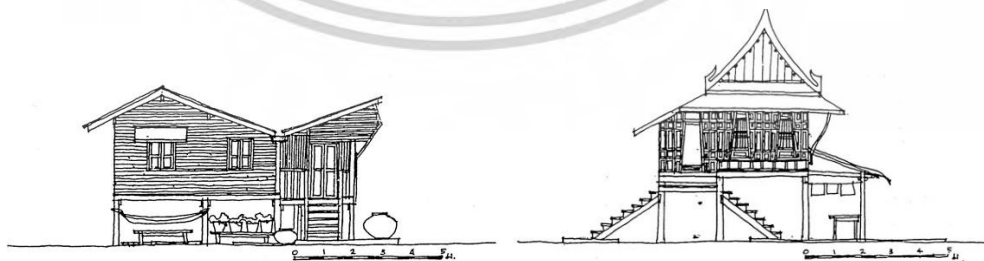

ภาพที่ 4.7 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวเกาะเกร็ด

ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2566)

4.1.2.5 รูปแบบอาคาร องค์ประกอบ

ชุมชนเกาะเกร็ดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีการตั้งถิ่นฐานที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะรูปแบบอาคารที่สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยกับวัฒนธรรมมอญที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้สามารถพบเจอเรือนพื้นดินยกพื้นสูงได้ทั่วไปในพื้นที่เกาะเกร็ด เนื่องจากเป็นภูมิประเทศที่มีน้ำท่วมถึง จึงต้องยกพื้นสูงเพื่อป้องกัน ท่วมตัวบ้านและใช้พื้นที่ใต้ถุนในการเก็บของ นั่งพักผ่อนหรือกิจกรรมในครัวเรือน วัสดุที่ใช้จะเป็นไม้เนื้อแข็ง กระเบื้องดินเผา หลังคา มุงกระเบื้องลอนหรือสังกะสี ในขณะที่เรือนทรงมอญบางหลังยังคงรูปแบบเรือนมอญที่มีลักษณะ หลังคาทรงสูง ชายคายื่น และหน้าต่างบานเปิดไม้ สีสันโทนไม้ธรรมชาติหรืออิฐแดง แต่ในปัจจุบัน บ้านเรือนบางหลังได้รับการปรับปรุงโดยวัสดุสมัยใหม่ เช่น ปูนและเหล็ก มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่บ้านให้สอดคล้องกับการใช้เป็นร้านค้า ร้านอาหาร หรือโฮมสเตย์เชิงท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.8 ลักษณะเรือนทรงมอญในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์. เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.9 ลักษณะอาคารสมัยใหม่ในเกาะเกร็ดที่ปรับให้เป็นคาเฟ่และที่อยู่อาศัย
ที่มา : ภัทรสิริ โชติพงศ์สันต์ บ้านและสวน (2566)

อาคารทางศาสนา ล้วนสะท้อนศิลปกรรมแบบมอญผสมผสานไทยในลักษณะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเฉพาะในอาคารประเภทวัด พุทธสถาน และสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พุทธนิกายเถรวาท ซึ่งเป็นศาสนาหลักของชาวเกาะเกร็ดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจุดเด่นของลักษณะทางสถาปัตยกรรมมอญที่ส่งผลต่ออาคารทางศาสนาในเกาะเกร็ดมีดังนี้

- **เจดีย์ทรงมอญ** ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญขมศาสนสถานบนเกาะเกร็ดคือ เจดีย์ทรงรามัญ หรือทรงมอญ มีลักษณะฐานสี่เหลี่ยมหรือกลมเตี้ย ซ้อนกันเป็นชั้นๆ แล้วต่อยอดด้วยองค์ระฆังทรงกลมขนาดเล็ก ไม่สูงเท่าแบบไทย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ เจดีย์เอียง ที่บริเวณริมน้ำในวัดปรมัยยิกาวาส ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงรามัญสีขาว ตั้งบนฐานกลมที่เอียงเนื่องจากน้ำกัดเซาะตลิ่ง แต่กลับกลายเป็นสัญลักษณ์ของเกาะเกร็ดในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.10 “เจดีย์เอียง” วัดปรมัยยิกาวาส

ที่มา : Preecha.MJ (2559)
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- **พระอุโบสถและวิหาร** พระอุโบสถและวิหารในวัดต่าง ๆ บนเกาะเกร็ดมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบมอญผสมไทย ตัวอาคารมักมีขนาดเล็กกะทัดรัด ใช้น้ำหรืออิฐฉาบปูนในการก่อสร้าง หลังคาทรงจั่วซ้อนชั้นแบบไทย แต่มีการประดับตกแต่งเรียบง่าย บางแห่งมีลวดลายไม้แกะสลักหรือลวดลายปูนปั้นที่สะท้อนเอกลักษณ์มอญ เช่น ลายดอกไม้หรือลายเรขาคณิต โดยจะไม่นั้นความวิจิตรอลังการเหมือนสถาปัตยกรรมไทยแบบหลวง ตัวอย่างเด่นได้แก่ **พระอุโบสถวัดฉิมพลีสุทธาวาส** ซึ่งมีฐานโค้งแบบเรือสำเภา หน้าบันจั่วหลักไม้เป็นรูปเทพทรงราชรถล้อมรอบด้วยลายดอกไม้ ชุ่มประตูเป็นทรงมณฑป ชุ่มหน้าต่างแบบหน้านาง พระอุโบสถมีขนาด 5 ห้อง แบบมหาอุตุม์ที่สามารถรักษาไว้ได้ตั้งแต่สมัยอยุธยา องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนถึงรากเหง้าวัฒนธรรมชาวมอญที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน

ภาพที่ 4.11 พระอุโบสถและเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองวัดฉิมพลีสุทธาวาส
ที่มา : Supanut Arunoprayote.(2561)

- **หอรขังและหอรธรรม** อาคารประกอบอื่น ๆ เช่น หอรขัง หรือหอรธรรม มักสร้างแยกจากอาคารหลัก และมีลักษณะเปิดโล่ง ไม่มีผนังหรือมีเพียงราวไม้กั้นตัก หลังคามุงกระเบื้องหรือสังกะสี ตัวอาคารยกพื้นสูงพอประมาณ เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความโอ้อ่า การตกแต่งเรียบง่ายและใช้วัสดุพื้นถิ่นตามคติของชาวมอญ

- **การจัดวางผังวัด** วัดมอญในเกาะเกร็ดมักมีผังวัดแบบ “พุทธาวาส” ที่แยกเขตสังฆาวาสออกจากพื้นที่ประกอบพิธีกรรม วัดจะหันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเสมอ ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องการเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและแม่น้ำ ทั้งในแง่การคมนาคม และในเชิงสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

อาคารสาธารณะอื่นๆ เช่น ศาลาชุมชน ศาลาริมน้ำ โรงเรียน เป็นอาคารทรงไทยร่วมสมัย หลังคาทรงจั่วหรือปั้นหยาเน้นเรียบง่าย ใช้วัสดุปูนและไม้เน้นใช้งานและรองรับกิจกรรมท้องถิ่น

4.1.2.6 ประชากร วิถีชีวิต

ด้วยประชากรที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่เกาะเกร็ดมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย รวมทั้งการเข้ามาของชาวมอญทำให้มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดนมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตปรับตัวไปตามสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย

- **ยุคเริ่มต้น** : สมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมอญ ที่อพยพหนีภัยสงครามจากพม่า โดยรัฐไทยให้อยู่อาศัยในพื้นที่เกาะเกร็ดและบริเวณโดยรอบเพื่อเป็นแนวกันชนและแรงงานฝีมือ เช่น การปั้นดินเผา การช่างและการเกษตร ชาวมอญมีการตั้งหมู่บ้านริมน้ำ และรวมตัวกันเป็นชุมชนแน่นแฟ้น เป็นครอบครัวขยาย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร และหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา มีการนำวัฒนธรรมของชาวมอญมาอย่างเด่นชัด ทั้งภาษา การแต่งกาย พิธีกรรม อาหาร

- **ยุคพัฒนา** : ช่วงกลาง-ปลายรัตนโกสินทร์

มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำทำให้มีบทบาทในการทางเศรษฐกิจมากขึ้น มีการติดต่อค้าขายกับฝั่งเมืองผ่านทางเรือ เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆแต่ยังคงรักษาวิถีชีวิตเดิม เริ่มมีชาวไทยจากฝั่งปากเกร็ดและพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาตั้งถิ่นฐานและแต่งงานกับชาวมอญ เกิดการผสมผสานทางชาติพันธุ์รวมทั้งวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมมอญยังคงเด่นชัดในพื้นที่

- **ยุคปัจจุบัน** : วัฒนธรรมกับกระแสเมือง

ในปัจจุบันมีประชากรประมาณ 6,000-8,000 คน กระจายอยู่ทั่วทั้งเกาะ แต่โครงสร้างของประชากรได้เปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น คนรุ่นใหม่ย้ายออกไปเรียนหรือทำงานในเมือง ทำให้ผู้อยู่อาศัยในเกาะเกร็ดจริงๆมักเป็นผู้สูงอายุ ที่มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็น “สังคมผู้สูงวัยระดับท้องถิ่น”

แต่ชาวมอญยังคงเป็นชาติพันธุ์หลัก แต่มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งชาวไทยพุทธ ไทยจีน มุสลิมที่เข้ามาอาศัยและทำธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่ ส่วนภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมมอญ ยังคงสืบทอดในครัวเรือน แต่ด้วยสภาพสังคมปัจจุบันทำให้จากเดิมที่เน้นเกษตรกรรมและหัตถกรรม จึงต้องเปลี่ยนการประกอบอาชีพตามยุคสมัย โดยเน้นไปที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนมากขึ้น เช่น โฮมสเตย์ ร้านอาหาร ร้านของที่ระลึก และการสาธิตงานหัตถกรรม วิถีชีวิตมีความเป็นเมืองมากขึ้น แต่โครงสร้างชุมชนแบบดั้งเดิมยังคงอยู่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.12 พหุวัฒนธรรม 3 ชาติพันธุ์ในเกาะเกร็ด

ที่มา : มติชน (2562)

4.1.2.7 สังคม ประเพณี วัฒนธรรม

วิถีชีวิตของคนในชุมชนเกาะเกร็ดสะท้อนถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น และมีการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน โดยชาวไทยเชื้อสายมอญ และชาวไทยพุทธที่อยู่ในพื้นที่ล้วนมีที่มารากฐานร่วมกันคือ พระพุทธศาสนา จึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มมีความใกล้เคียงกัน ต่างไปตามรายละเอียดทางพิธีกรรมหรือกิจกรรม และมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของทั้งสองเชื้อชาติอีกด้วย และสำหรับชาวไทยมุสลิมในพื้นที่มีการยึดหลักศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ ทำให้มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางศาสนา ร่วมกับชาวพุทธไม่มากนัก แต่ก็ต่างใช้ชีวิตร่วมกันอย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (จิราณีย์ พันมูล ,2563)

• ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

- การโกนผมไฟ เมื่อเด็กเกิดได้ครบ 3 เดือน ชาวมอญเกาะเกร็ดจะโกนผมไฟของเด็กใส่ในใบบอนพร้อมด้วยหญ้าแพรกและดินเหนียวปั้นเป็นลูกกระสุนเล็ก ๆ ห่อรวมกันแล้วนำไปฝังไว้ใต้ต้นโพธิ์ (การโกนผมไฟนั้นจะโกนออกไม่หมดจะต้องเหลือไว้บ้างเล็กน้อย)

- การโกนจุก เด็กหญิงและเด็กชายชาวมลายูมีการไว้จุกและขลิบเหมือนคนชาวเหนือกับเด็กไทย การโกนจุกของเด็กชาวมลายูถือว่าเป็นการทำบุญครั้งแรกในชีวิต การทาวัวของผู้ชายชาวมลายูมีอยู่ 2 ครั้ง คือ ทาวัวโกนจุก ทาวัวจุกและทาวัวแต่งงาน ส่วนหญิงมีการทาวัวเพียง 2 ครั้ง คือ ทาวัวโกนจุกและทาวัวแต่งงาน ขวัญในความหมายของชาวมลายู คือ พรที่ผู้อาวุโสมาขอ นวยให้แก่ผู้อาวุโสน้อยกว่า เด็กหญิงและเด็กชายชาวมลายูจะโกนจุกเมื่ออายุได้ 7 ปี 9 ปี 11 ปี หรือ 13 ปี คือ โคนในระหว่างเลขคี่ โดยเลือกเอาวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันครูและเป็นวันมงคล ผู้ใหญ่จะเลือกเด็กคนที่มีความประพฤติดี เรียนเก่งเป็นผู้ที่ไฝ่การเรียนให้เด็กคนอื่นเอาเป็น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แบบอย่าง การโกนจุกถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ เพราะเป็นพิธีที่เด็กจะเปลี่ยนจากความเป็นเด็กเข้าสู่ วัยผู้ใหญ่ ต้องมีการขอขมาและการอนุญาติจากพระสงฆ์ด้วยได้ จัดบ้านใดจะจัดเป็นงานที่ใหญ่จะต้อง จัดท าพิธีบ้านนี้ ซึ่งต้องมีท าบุญเลี้ยงพระด้วย

- **การบวช** หลังจากเด็กอายุครบ 13 ปี และโกนจุกแล้วถือว่าเข้าสู่วัยหนุ่มสาว เด็กผู้ชายต้องท าพิธีอุปสมบทเมื่ออายุครบ 20 ปี ซึ่งถือเป็นการท าบุญครั้งที่ 2 ของผู้ชายชาวมลายู ประเพณีการบวชของชาวมลายูไม่ขัดแตกต่างจากประเพณีการบวชของชาวไทยทั่วไป คือจะบวชเป็น ภาคก่อนวันบวชเป็นพระภิกษุ 1 วัน ถึงวันบวชเป็นพระภิกษุเข้าสู่พิธีบวชในพระอุปสมบทเช่นเดียวกับการบวชของชาวไทยทั่วไป

- **การปลูกบ้าน** ของชาวมอญส่วนใหญ่เริ่มด้วยการปลูกเรือนหอ ที่จะต้องเตรียม ปลูกให้เสร็จสิ้นก่อนวันแต่งงาน ซึ่งชาวมอญสมัยโบราณมีข้อก าหนดและข้อห้ามหลายประการ ดังนี้

ก่อนจะลงมือปลูกบ้านจะต้องดูรูปร่างของที่ดินที่จะปลูกบ้านเสียก่อน ลักษณะสัญญาณที่ดินที่เหมาะสมแก่การปลูกบ้าน ได้แก่ ที่ดินสัญญาณสี่เหลี่ยม ที่ดินสัญญาณอย่างถาด ที่ดินหน้ากว้างเล็ก (สั้น) ด้านยาวยาวมาก ถ้าปลูกบ้านบนที่ดินลักษณะนี้แล้วจะมีทรัพย์สินมากและมี ความเจริญรุ่งเรือง จากนั้นจะต้องเลือกลักษณะที่ดินที่ราบเรียบดูจุนากลองเป็นที่ปลูกบ้าน เชื่อว่าจะ ทาให้มียศหรือบรรดาศักดิ์สูงและมีรัตนมณี (สิ่งประดับอันมีค่า) มาก เมื่อได้สถานที่แล้วจะต้องเลือก เดือนที่จะลงมือปลูกที่เป็นมงคล ได้แก่ เดือนหก เดือนเก้า เดือนสิบสอง เดือนสี่ เดือนยี่ ถือว่าจะเกิด แต่สิ่งที่ดี ร่ารวย เจริญรุ่งเรืองปราศจากโรคภัย ถ้าปลูกบ้านนอกเหนือจากเดือนเหล่านี้จะเกิดเหตุร้าย เมื่อเลือกเดือนปลูกได้แล้วจะต้องเลือกวันลงมือปลูก วันปลูกจะต้องเป็นวันอาทิตย์หรือวันพฤหัสบดีจะ ทาให้ได้ลาภและมีความสุข เมื่อก าหนดวันปลูกแล้วจึงเริ่มขุดหลุมเสาบ้าน เมื่อขุดหลุมเสร็จแล้ว จะต้องเลือกไม้ส าทิมปลูกบ้านไม้ที่เหมาะสมในการปลูกบ้านจะต้องมีโคนใหญ่ปลายเล็กเรียวยเรียกว่า **ไม้ ผู้หญิง** และไม้จากโคนถึงปลายใหญ่เท่ากันเรียกว่า **ไม้ผู้ชาย** จะได้ลาภยศศักดิ์สูงส่งและมีชัยชนะต่อ ศัตรูทั้งหลาย เมื่อจะน าเสาบ้านลงหลุมถ้าโยนลงหรือทิ้งลงในหลุมเชื่อว่าเจ้าของบ้านหรือลูกหลาน จะต้องตายจากกัน ฉะนั้นจะต้องยกเสาลงหลุมอย่างนิมนวลและเบนหัวเสาไปทางทิศที่จะทาให้เกิดแต่ สิ่งที่ดีตามความเชื่อ เช่น เบนหัวเสาไปทางทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ทิศอีสาน (ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ) ทรัพย์สินจะมากขึ้นหรือเบนหัวเสาไปทางทิศอุดร (ทิศตะวันตก) จะทาให้มี ความสุข ความเจริญ เป็นต้น นอกจากนี้ จะต้องเลือกใบไม้ ดอกไม้สำหรับแขวนเสาบ้านในเวลาปลูก บ้าน ชาวมอญมีความเชื่อเรื่องใบไม้ที่ใส่แขวนเสาบ้านเวลาปลูกบ้านว่า ดอกไม้และใบไม้บางชนิด เท่านั้นที่น ามาแขวนเวลาปลูกบ้าน จะท าให้เกิดสิ่งที่ดีเช่น แขนงใบและดอกทองหลวงจะมีชัยชนะต่อ ภัยทั้งมวล แขนงใบมะรุจะมีเงินทองมากขึ้น แขนงใบมะเดื่อน้ำจะเป็นเจ้าของที่ดิน เป็นต้น เสร็จ แล้วต้องปลูกไม้มงคลตามทิศต่าง ๆ เช่น ทิศตะวันออก ปลูกต้นกล้วย ต้นมะพร้าว ทิศตะวันตก ปลูก เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ต้นพุทรา ทิศหรีตปลูกขนุน ถ้าปลูกไม่มงคลให้ถูกต้องตามทิศต่าง ๆ จะทำให้บ้านเรือนเจริญรุ่งเรือง มีอายุยืนยาว และถ้าเป็นไปได้หรือเลือกได้ควรเลือกสถานที่ที่มีน้ำไหลผ่านทางทิศทางที่เป็นมงคล เช่น ไหลผ่านจากทิศตะวันออกไปทิศอีสาน จะทำให้เจ้าของบ้านมียศศักดิ์และทรัพย์สินเงินทองดั่งกระแสน้ำไหลพั่งพฐมา นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดปลีกย่อยในการปลูกบ้านอีก คือ วิธีการขุดหลุมเสาบ้าน นอกจากการเลือกจุดที่จะต้องขุดให้ถูกต้องตามตำราแล้ว ยังมีวิธีที่จะต้องปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเสาเรือนอีกหลายวิธี เช่น ถ้าปลูกบ้านเดือน 1 (อ้าย) เดือน 2 (ยี่) เดือน 3 ให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ขุดหลุมได้แล้วไถดินที่ขุดขึ้นกองไว้ทางทิศเหนือลม (ทักษิณ) แล้วแบกเสาบ้านเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น จากนั้นเวลาเอาเสาบ้านลงหลุมให้เอาหัวเสาไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมีบัวไพร่ทรัพย์สินรุ่งเรือง แต่ต้องตั้งเสาขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก ให้ถูกทิศทางด้วย เช่น ถ้าตั้งเสาใหญ่ทางทิศตะวันออกจะเกิดความทุกข์ยากเข็ญ หรือตั้งเสาเล็กทางทิศตะวันออกเฉียงใต้จะเกิดทุกข์ร้อน เกิดไฟไหม้ เป็นต้น

รูปแบบบ้านเรือนของชาวมอญในประเทศไทยเหมือนกับเรือนของชาวไทย ซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยในอดีต จากเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับแบบเรือนไทยทั่ว ๆ ไป ปัจจุบันเป็นเรือนฝากระดานและบ้านตึก รูปแบบบ้านเรือนของชาวมอญไม่มีลักษณะรูปแบบเด่นเป็นพิเศษต่างจากชาวไทยอย่างไรยกเว้นเรื่องทิศทางการปลูกบ้านเท่านั้นที่ชาวมอญต่างจากชาวไทยบ้านชาวมอญจะหันหน้าไปทางทิศเหนือเพื่อระลึกถึงถิ่นฐานบ้านเดิมของชาวมอญ ซึ่งอยู่ทางเหนือของประเทศไทยแต่เนื่องจากแม่น้ำในประเทศไทยไหลในแนวเหนือใต้ทั้งสิ้น ฉะนั้นเมื่อชาวมอญปลูกบ้านหันหน้าไปทางทิศเหนือจึงขวางทางกับบ้านของชาวไทยซึ่งจะหันหน้าไปทางแม่น้ำ ทำให้ชาวมอญมักจะถูกล้อเลียนว่ามอญขวาง สำหรับบ้านเรือนชาวไทยเชื้อสายมอญที่เกาะเกร็ดส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบเรือนไทยทั่วไปมิได้สร้างหันหน้าบ้านขวางลานาแต่อย่างใด ในอดีตชาวมอญสร้างบ้านเรือนเป็นแบบทรงไทยซึ่งยังคงมีเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ปัจจุบันมีทั้งบ้านที่สร้างด้วยไม้และก่ออิฐถือปูน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้拿去ใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.13 บ้านเรือนบริเวณริม น้ำเกาะเกร็ด

ที่มา : Muangmon Keharome (2558)

- ประเพณีเนื่องในเทศกาล

- ทำบุญวันปวารณาหรือประเพณีตักบาตรร้อยเรือ ในวันออกพรรษานอกจากการทำบุญครั้งใหญ่ของชาวมอญแล้ว ยังมีการทำบุญตักบาตรที่ริมหน้าวัดสำคัญของชาวมอญคือ วัดปรมัยยิกาวาสวิหาร เรียกว่า ตักบาตรพระร้อย หรือ ตักบาตรเรือ ประชาชนจะนำอาหารไปใส่บาตรในเรือและใส่บาตรที่ลูกศิษย์ชักนำขึ้นมารับบนฝั่ง การที่เรียกว่าตักบาตรพระร้อยหรือตักบาตรพระนั้น เพราะจะมีพระสงฆ์จำนวนนับร้อยจากวัดต่างๆ ไม่ใช่แค่เพียงวัดในชุมชนมอญ เดินทางมารับบาตรทางเรือจากประชาชนที่รอตักบาตรอยู่ริมน้ำ โดยมีกรรมตัวกันอยู่ที่หน้าวัดปรมัยยิกาวาสวิหาร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.14 ประเพณีตักบาตรร้อยเรือ
ที่มา : เทศบาลนครปากเกร็ด (2561)

- ประเพณีตักบาตรดอกไม้ ในวันออกพรรษาหลังจากพิธีตักบาตรเรือในตอนเช้าแล้ว ในเวลาเพลชาวไทยมอญเกาะเกร็ดจะจัดสับอาหารคาวหวานถวายพระสงฆ์ที่ศาลาการเปรียญ วัดปรมัยยิกาวาสวรวิหาร โดยแจ้งจางแก่เจ้าหน้าที่ว่าต้องการถวายแก่พระสงฆ์องค์ใด และจัดสำรับอาหารอย่างสวยงามวางเรียงไว้บนศาลาการเปรียญ แล้วนั่งฟังสวดพระพุทธรูปมนต์ เมื่อถึงเวลาฉันเจ้าของสภารัฐหรือเจ้าหน้าที่จะนำสับอาหารไปถวายพระสงฆ์ตามความจางที่ได้แจ้งไว้ หลังจากนั้นเวลา 14:00 -15:00 น. พระสงฆ์ทั้งหมดจะไปร่วมพิธีปวารณาออกพรรษาในพระอุโบสถ โดยระหว่างทางเดินชางเกาะเกร็ดและบริเวณข้างเคียงจะนำดอกไม้รูปเทียนจัดใส่ถาดนั่งคอยเตรียมถวายตั้งแต่บันไดศาลาการเปรียญไปจนถึงบันไดเข้าพระอุโบสถ เมื่อพระสงฆ์เดินทางไปพระอุโบสถ ชางบ้านจะคอยถวายดอกไม้ รูปเทียนใส่ในย่ามของพระสงฆ์เพื่อบูชาพระรัตนตรัยและให้นำไปร่วมทาพิธี

ปวารณาออกพรรษาต่อไป ซึ่งเป็นพิธีที่ชางมอญทามาเป็นพิธีแต่โบราณ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่ส่งมอบให้ชางมอญทามาเป็นพิธีแต่โบราณ เมื่อชางมอญทามาให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีกานำไปใช้

ภาพที่ 4.15 ประเพณีตักบาตรดอกไม้ของชาวมอญเกาะเกร็ด
ที่มา : กรมประชาสัมพันธ์จังหวัดนนทบุรี (2563)

- **ประเพณีสงกรานต์** ชาวมอญเกาะเกร็ดให้ความสำคัญกับประเพณีสงกรานต์มาก ในฐานะวันขึ้นปีใหม่ ก่อนถึงวันสงกรานต์ชาวมอญเกาะเกร็ดมักจะมีพิธีนากาละแมมอบให้ผู้ใหญ่และถวายพระเพื่อแสดงความนับถือ เมื่อถึงวันสงกรานต์จะมีกิจกรรมการแห่ข้าวแช่ การแห่ปลา แห่น้ำหวานและการฟ้อนรำมอญเจ้าประจำปีของแต่ละหมู่บ้าน การสงฆ์น้ำพระ ชาวมอญจะถือว่าเป็นการขึ้นปีใหม่จึงต้องจัดให้มีการฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่

- **ประเพณีแห่ข้าวแช่** หรือที่ชาวมอญเรียกว่า “เป็งฮุงกราน” โดยประเพณีแห่ข้าวแช่นั้นเป็นประเพณีที่มีเพียงที่เกาะเกร็ดแห่งเดียวในไทย ในวันที่ 13 เมษายนของทุกปี จะมีการหุงข้าวแช่เพื่อนำไปถวายวัด มีการจัดขบวนแห่ร้องรำอย่างสนุกสนาน หาบกระจาดข้าวแช่ที่ตกแต่งสวยงามไปถวายวัด โดยข้าวแช่ที่เกาะเกร็ดจะนํ ข้าวสาร 1 ก ำ ผัดเอาเปลือกและขี้เฝงออก 7 ครั้ง ชวนํ้าจนวนยหมดและนํ้าไปหุงให้สุกโดยหุงแช่อบควนเทียน หุงเสร็จนํ้าออกจากหม้อใส่ภาวนะคลุมด้วยผ้าขาวแล่วนํ้าใส่กระจาดไปแห่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.16 ประเพณีแห่ข้าวแช่ในเกาะเกร็ด

ที่มา : THIS IS KOH KRET (2568)

- ประเพณีแห่ทางหงส์ (ธงตะขาบ) หรือที่ชาวมอญเรียกว่า “แห่สะต๊ะโน้” โดยจัดในวันสุดท้ายของวันสงกรานต์ ชาวมอญเกาะเกร็ดมีการแห่ทางหงส์นี้เพื่อระลึกถึงบ้านเกิดกรุงหงสาวดีอดีตเมืองหลวงของชาวมอญและเพื่อเป็นสิริมงคล รมเย็นเป็นสุขของชาวบ้านรวมทั้งเป็นการถวายเป็นพุทธบูชา ทางหงส์จะใช้ผ้าไหมไหมและเชือกเย็บประกอปกัน นาคอ้อมมาประดับ ซึ่งชาวมอญมักรวมตัวกันที่วัดหรือสถานที่กว้างมาประกอบขบวนร่วมกัน ใช้เวลาประมาณ 2 วัน เมื่อเสร็จก็จะจัดขบวนแห่ร้องราสนุกสนานตามหมู่บ้านไปจนถึงวัด เพื่อนำไปแขวนกับยอดเสาหงส์ ฟังพระสงฆ์สวดชยันโตเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยประเพณีนี้ยังจัดขึ้นในเกาะเกร็ดมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากหงส์ถือเป็นสัญลักษณ์ของชนชาติมอญมาแต่โบราณ

ภาพที่ 4.17 ประเพณีแห่ทางหงส์ หรือธงตะขาบในเกาะเกร็ด

ที่มา : ทวีชัย จันทะวงศ์ (2565)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- **ประเพณีแห่ปลา** จัดในช่วงหลังสงกรานต์ชาวมอญเกาะเกร็ดจะจัดประเพณีแห่ทางหงษ์ แห่ข้าวแช่ และแห่ปลาในวันเดียวกัน ประเพณีสืบเนื่องมาจากตำนานของชาวมอญในพื้นที่เกี่ยวกับการปล่อยปลาสืบดวงชะตา

- **ประเพณีแห่น้ำหวาน** จะเกิดในช่วงหนึ่งสัปดาห์หลังวันสงกรานต์ โดยทุกปีชาวบ้านจะร่วมมาทำบุญด้วยการจัดขบวนแห่น้ำหวานบรรจุขวดถวายพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ภายใต้น้ำช่วงเทศกาลในฤดูร้อน การแห่น้ำหวานนี้ชาวบ้านเล่าว่ามาจากการที่ช่วงเทศกาลอากาศร้อน ชาวบ้านเกาะเกร็ดเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์กระหายน้ำ อ้อยจืด น้ำหวานไปถวายพระทาสิบเนื่องกัน มาจนกลายเป็นประเพณี โดยปัจจุบันจะแห่จากวัดไผ่ล้อม ไปวัดปรมัยยิกาวาส

ภาพที่ 4.18 ประเพณีแห่น้ำหวานในเกาะเกร็ด

ที่มา : THIS IS KOH KRET (2568)

- **ตักบาตรน้ำผึ้ง** เป็นประเพณีเก่าแก่ของมอญจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 โดยจะมีการทำบุญตักบาตรถวายอาหารแก่พระภิกษุ เมื่อถวายอาหารเสร็จจะนำน้ำผึ้งใส่บาตรหรือภาชนะที่จัดไว้ ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อสมัยก่อนที่พระจะนำน้ำผึ้งไปผสมยาสมุนไพรเพื่อทายารักษาแม่ในปัจจุบันจะมียาแผนปัจจุบันแต่ยังสืบสานประเพณีนี้ไว้

- **ประเพณีค้ำต้นโพธิ์** จัดขึ้นในเดือนเมษายนโดยรายละเอียดกิจกรรมที่จัดในเกาะเกร็ดอาจแตกต่างจากชุมชนอื่นบ้างเล็กน้อย แต่ก็มาจากคติความเชื่อและจุดมุ่งหมายเดียวกัน ชาวเกาะเกร็ดจะไม่ปลูกต้นโพธิ์ตามประเพณีเพราะทุกวัดในเกาะเกร็ดมีต้นโพธิ์อยู่ครบแล้ว ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะปลูกเพิ่ม จึงเปลี่ยนเป็นพิธีค้ำต้นโพธิ์แทน

- **สะบ้ามอญ** เป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวมอญเกาะเกร็ดระหว่างช่วงสงกรานต์ ช่วงตอนเย็นและกลางคืนจะมีการเล่นสะบ้ามอญตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน เรียนรู้สนิทสนมกัน สถานที่เล่นสะบ้ามอญเรียกว่า “บ่อน” ทาบนลานดินเรียบกว้างพอให้

สาวๆนั่งเรียงกันได้ 8-12 คน ประดับด้วยกระดาษสีและผ้าสีต่างๆ มีการเตรียมอาหารและเครื่องดื่มไว้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับบริการเชิงงานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่โดยไม่ผ่านการอนุมัติจากเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

รับรองแขก หนุ่มๆที่จะมาเล่นสะบ้ามอญต้องจัดกลุ่มกันมาเป็นทีม มีหัวหน้าที่อาวุโสกว่าและรุ่นน้อง จะต้องเชื้อพั้ง มาเจรจาขอเล่น หากฝ่ายสาวยินยอมก็จะเข้าไปเล่นได้ โดยเริ่มแรกฝ่ายชายจะเป็นผู้เริ่มเล่นก่อนและให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้นั่งและตั้งลูกสะบ้า และฝ่ายชายจะเป็นผู้ทอยหรือดีดลูกสะบ้าของตนให้ถูกลูกสะบ้าของฝ่ายหญิงในคู่ของตน นี่เป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพูดคุยกันแต่ต้องสุภาพไม่หยาบโหล่น ระหว่างที่เล่นสะบ้าอยู่นั้นทั้งสองฝ่ายมักจะระวังตัว รักษา มารยาท และไม่แสดงกริยาท่าทางที่ไม่สมควร เพราะมีสายตาของผู้ใหญ่ที่ก าสฝ้ามองอยู่บนบ้านเพื่อไม่ให้หนุ่มสาวเกินเลยซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 4.19 การเล่นสะบ้ามอญในประเพณีสงกรานต์ของชาวเกาะเกร็ด
ที่มา : MGR PHOTO (2561)

- เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด

เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเกาะเกร็ด เครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดจะเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทไม่เคลือบ รูปทรงได้สัดส่วนสวยงามทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก จุดเด่นคือลายฉลุ สลัก กดประทับด้วยแม่พิมพ์ลายหรือวัสดุอื่นๆ จังหวัดนนทบุรีจึงเล็งเห็นคุณค่าของเกาะเกร็ดเป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด โดยการท าเครื่องปั้นดินเผาของเกาะเกร็ดนั้นได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวมอญที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ มีสันนิษฐานว่ามีอาชีพทาเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่อยู่ในประเทศมอญก่อนย้ายเข้ามาในไทย เมื่อชาวมอญได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานบริเวณเกาะเกร็ดซึ่งเป็นบริเวณที่สภาพดินเหมาะแก่การท าสเครื่องปั้นดินเผาอย่าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

มาก ประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งเกาะเกร็ดในแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เอื้อต่อการคมนาคมติดต่อสัมพันธ์กับแหล่งค้าขายอื่นๆ จึงได้ตั้งหลักแหล่งสร้างบ้านเรือนเรือนอยู่อาศัยและผลิตเครื่องปั้นดินเผาขายเป็นอาชีพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านทิศตะวันออกติดกับคลองลัดเกร็ดและทางทิศเหนือติดกันแม่น้ำเจ้าพระยา แหล่งเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของชาวมอญในเกาะเกร็ดจะอยู่ที่หมู่บ้านที่ 1 และหมู่บ้านที่ 7 โดยหมู่บ้านที่ 7 อยู่ระหว่างวัดปรมัยยิกาวาสารวิหารและวัดไผ่ล้อม คนมอญเรียกบริเวณนั้นว่า กวานอาม่าน แปลว่า บ้านเครื่องปั้น

ภาพที่ 4.20 การปั้นเครื่องปั้นดินเผาของชาวเกาะเกร็ด
ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2555)

การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญในเกาะเกร็ดในอดีตจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและไว้อาย และเครื่องใช้ดินเผาประเภทสวยงามที่หาขึ้นพิเศษเพื่อมอบให้บุคคลสำคัญในโอกาสพิเศษต่างๆ แต่ในปัจจุบันเนื่องจากเครื่องปั้นดินเผาไม่เป็นที่นิยมในชีวิตประจำวัน จึงมักมีการปั้นเครื่องปั้นดินเผาทั้งประเภทของใช้ในครัวเรือนและประเภทของใช้สวยงามเพื่อการขายให้นักท่องเที่ยวเป็นที่ระลึกหรือของฝาก โดยเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ว่าจะเรียบง่ายหรือมีลายประดับเพียงเล็กน้อย เช่น ชุดเครื่องครัว ครก กระถาง ซึ่งจะเป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยว เนื่องจากราคาถูก ขนาดเล็กและใช้งานได้ดี ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่หาเพื่อมอบให้คนสำคัญมักจะมีขนาดเล็กกว่าของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หม้อน้ำ กระปุก เป็นต้นซึ่งมักมีขนาดเล็กหรือสั่งทำพิเศษตามขนาดที่ลูกค้าต้องการ และเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้การปั้นเครื่องปั้นดินเผาก่อนนาเครื่องปั้นที่ปั้นเองกลับไปเป็นที่ระลึก ซึ่งถือเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ได้รับความนิยมในพื้นที่เกาะเกร็ด เครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดมีหลากหลายขนาดตั้งแต่เล็กถึงใหญ่ ตกแต่งเรียบง่ายจนถึงลวดลายวิจิตรประณีตสวยงาม

ภาพที่ 4.21 ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด

ที่มา : เจริญชัย ปานมี (2567)

โดยทั่วไปเครื่องปั้นดินเผาของเกาะเกร็ดเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดิน ไม่เคลือบมีความพรุนตัวมาก (Earthenware) สีส้มอ่อนไปจนถึงสีแดง มีที่เป็นสีดำเล็กน้อยจากการใช้ แกลบผสมลงไปเหนียวดิน และเผาด้วยไฟแรงสูงมาก เดิมเครื่องปั้นดินเผาทั้งหมดทำ จากดินเหนียวที่ เกาะเกร็ดผสมกับทรายแม่น้ำที่หาได้ทั่วไปในแม่น้ำเจ้าพระยาและเผาใน เตาแบบประทุน หรือที่ ชาวบ้านเรียกว่า เตาหลังเต่า เป็นเตาเผาระบบความร้อนขึ้น มีช่องใส่ฟืนอยู่ด้านหน้า ใช้ฟืนจากไม้ เบญจพรรณและไม้จากป่าชายเลนในการเผา ปัจจุบันดินเหนียวที่มีคุณภาพเหมาะสมในการทำ เครื่องปั้นดินเผาที่เกาะเกร็ดหายาก ช่างปั้นต้องสั่งซื้อดินเหนียวจากนอกพื้นที่บริเวณใกล้เคียงและ จังหวัดปทุมธานีมาใช้ และส่วนใหญ่ไม่เผาในเตาประทุนแบบเดิมเพราะเตาเหล่านั้นเก่า ชารุดทรุด โทรมยากต่อการบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ จึงเปลี่ยนไปใช้เตาลักษณะแบบ เตาจีน หรือที่ชาวบ้าน เรียกว่า เตาแมงป่อง รูปร่างคล้ายห้องยาวขนาดใหญ่ มีช่องใส่ฟืนด้านหน้าและด้านบนตรงแนวสัน หลังคาเตา 5 ช่อง เตาจีนจะใช้เศษไม้จากโรงเลื่อยและทางมะพร้าวแห้งสำหรับเร่งให้ไฟแรงแทนไม้ จากป่าชายเลนในการเผาเครื่องดินขนาดใหญ่ และเตาขนาดเล็กที่ชาวบ้านเรียกว่า เตาถัง เป็นเตาเล็ก รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 1.50x1.50 เมตร ใช้กะลามะพร้าว ฟืน และเศษไม้เป็นเชื้อเพลิง สำหรับเผาเครื่องดินเล็กๆ แต่ในปัจจุบันนิยมนำไปเผาเผาในเตาแก๊สที่ใช้ในการเผาเซรามิก เนื่องจาก

เตาที่มีเก่าทรุดโทรมจนไม่สามารถใช้งานได้อย่างมีคุณภาพ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การผลิตเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องปั้นดินเผาถือเป็นวิถีชีวิตประจำวันของชาวเกาะเกร็ดในอดีตและบางกลุ่มในปัจจุบันยังคงรักษาภูมิปัญญานี้อยู่ แม้ขั้นตอนและวิธีการอาจต้องเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพทรัพยากรและเทคโนโลยีใหม่ๆที่เข้ามา ซึ่งเดิมวัตถุดิบจะต้องลงแรงขุดดิน หาดทราย หาดหินเอง ปัจจุบันวัตถุดิบที่เกาะเกร็ดขาดแคลนจึงต้องหาซื้อจากภายนอกทั้งสิ้น

การผลิตเครื่องปั้นดินเผามีส่วนประกอบสำคัญหลายอย่าง โดยเฉพาะในอดีตที่มีการผลิตเป็นอาชีพ จึงถือเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีกระบวนการทำเป็นระบบตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการจำหน่าย โดยมีรายละเอียดดังนี้

โรงปั้น โรงปั้นจะเป็นสถานที่ที่ใช้ในการเก็บดิน อุปกรณ์ในการปั้นและทาลวดลาย สถานที่ปั้นและเก็บเครื่องปั้นที่ปั้นแล้ว เดิมโรงปั้นเป็นอาคารขนาดใหญ่ทรงสูงแหลมแบบหน้าจั่ว โครงสร้างทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ หลังคามุงจาก กระเบื้องหรือสังกะสี สูงประมาณ 20 เมตรยาวประมาณ 60-80 เมตร หลังคาลาดลงชายคาเกือบจรดพื้นดิน ด้านหน้ามีประตูเข้าออกขนาดใหญ่ ปัจจุบันใช้เพียงอาคารหลังคาคลุมทั่วๆไปสถานที่ปั้น

ดินปั้น จะต้องจัดหาดินเหนียวสำหรับปั้นมาเก็บไว้ เพื่อเตรียมผสมและนวด ซึ่งอาจหาจากในเกาะเกร็ดหรือภายนอกมาเก็บไว้ในโรงปั้น ก่อนที่จะมีเครื่องนวดดินหรือโม่ดิน กระบวนการในการเตรียมดินนั้นมีหลายขั้นตอนและต้องใช้ความอดทนอย่างยิ่งตั้งแต่การเลือกหาดินที่เหมาะสม ไม่มีวัชพืชหรือกรวดทราย ความเหนียวดี สีนวลหรือปนเหลืองสีไม่ดำ ากินไป เนื้อดินจับเป็นก้อนแน่นไม่ร่วนซุย ในการเตรียมดินแบบเดิมนั้นเริ่มจากขุดดินมากองตากแดดตากฝนไว้ระยะหนึ่งประมาณ 7 วัน หากฝนไม่ตกจะใช้วิธีรดน้ำให้ดินชุ่มตลอดเวลาเรียกว่า **การหมักดิน** จากนั้นนำไปเกลี่ยแผ่ในโรงปั้นที่โรยทรายรองพื้นไว้แล้วให้สูงประมาณ 50-60 เซนติเมตร จากนั้นใช้ควาย 1 ตัวย่ำดินเพื่อเป็นการนวดดิน จะมีผู้ทำหน้าที่คอยโกยดิน 2 คน ทำหน้าที่โกยดินร่อน และถือถังคอยรองมูลควายไม่ให้ตกลงผสมในดิน โดยจะผูกควายไว้กลางโรงปั้นให้ความเดินย่ำดินเป็นวงกลมไปรอบๆโรงปั้นประมาณ 2 ชั่วโมง การย่ำดินนี้จะใช้ควายย่ำสลับกับคนประมาณ 7 วันโดยควายย่ำตอนเช้า 1 ชั่วโมง บ่าย 1 ชั่วโมง แต่ละช่วงเมื่อควายย่ำเสร็จจะต้องแช่ดินกลบรอยเท้าควายและย่ำต่อ หลังจากคนย่ำเสร็จในตอนบ่ายแล้วต้องเอาน้ำสาดดินและโรยทรายละเอียดที่ร่อนแล้วให้ทั่ว ทำเช่นนี้ประมาณ 4 วัน และเอาพลั่วแฉะกลับดินด้านล่างขึ้นมา ำต่ออีก 3 วัน จากนั้นโกยดินให้เป็นกองใหญ่ กองไว้มุมหนึ่งในโรงปั้น หมั่นพรมน้ำและใช้ใบตองแห้งคลุมไม่ให้ดินแห้ง เมื่อต้องการใช้ดินจะใช้น้ำพรมมุมที่ต้องการให้เปียกแล้วใช้พลั่วไม้แฉะดินออกมาเป็นแผ่นๆ นำไปแยกกองไว้เป็นกองย่อย ๆ 3 กอง แล้วใช้คนเหยียบดินนั้นให้เข้ากัน เพื่อให้ดินมีความเหนียวมากขึ้น

อุปกรณ์ เป็นอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น มีหลายอย่างตั้งแต่อุปกรณ์ในการขึ้นรูป ชัด

ผิว และตกแต่งลาย ซึ่งส่วนใหญ่เหมือนอุปกรณ์ในการทำภาชนะดินเผาทั่วไป อาจแตกต่างจากเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แหล่งดินเผาอื่นคือ อุปกรณ์ในการตกแต่งลวดลาย ชาวมอญเกาะเกร็ดในโบราณจะเอา **หนามทองหลาง** มาแกะเป็นลายสวยงามใช้เป็นแม่ลายสำหรับการกดลงบนผิวภาชนะให้เกิดลายตามแม่ลาย

ช่างปั้นเกาะเกร็ดจะใช้แป้นทาจากไม้ท่อนใหญ่แต่งเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50-60 เซนติเมตร รูปร่างคล้ายลูกข้าง ด้านบนแบนราบและแท่งดินเผาทรงกระบอกสูงประมาณ 10-15 เซนติเมตรติดอยู่ด้านบน เป็นแป้นส สำหรับปั้นภาชนะขนาดใหญ่ ช่างจะตั้งแป้นนี้สวมไปในหลักไม้เนื้อแข็งที่ฝังลงในดินให้แป้นโผล่จากเหนือดินประมาณ 7-10 เซนติเมตร ถ้าปั้นภาชนะขนาดเล็กใช้แป้นเล็กกว่านี้ได้ นอกจากแป้นที่สำคัญแล้ว จะต้องมีผ้าเล็กชิ้นยาวประมาณ 8 นิ้ว สำหรับลูบดินขณะปั้น อ่างน้ำขนาดเล็ก 1 ใบ สำหรับจุ่มผ้าและล้างมือและอุปกรณ์สำหรับตกแต่งภายนอกและภายใน ได้แก่

ไม้วง ไม้ไผ่แบนขูดเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 เซนติเมตร ใช้ขูดผิวเครื่องปั้น

เปลือกหอยกาบ ใช้สำหรับแต่งผนังด้านในให้เรียบร้อย

ไม้ปลายแหลม เป็นไม้กลมยาวประมาณ 80 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม ใช้สำหรับแต่งส่วนล่างของเครื่องปั้น

เหล็กหรือไม้ขีด ทาด้วยเหล็กแบนบางหรือเปลือกไม้เฒ่าให้ทั้งสองด้านเรียบคล้ายมีด ใช้ขูดส่วนก้นเครื่องปั้นให้เรียบร้อย

กะลามะพร้าว ขนาดพอเหมาะใช้สำหรับขีดแต่งและเคลาผิวเครื่องปั้นให้เรียบ

ลูกตุ้ม เครื่องตกแต่งภายในภาชนะทาด้วยดินเผาลักษณะกลมคล้ายลูกตุ้มที่มีที่จับใช้ตีเนื้อดินภายในให้แน่นและรูปทรงได้สัดส่วน

นอกจากอุปกรณ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ในการทาลวดลายที่ผิวภาชนะให้สวยงามจะต้องใช้อุปกรณ์อีกหลายอย่าง เช่น ไม้สลักลาย ทาด้วยไม้ไผ่เล็มปลายให้แหลม มีดปลายแหลมขนาดเล็กสำหรับฉลุลาย แม่ลายท จากหนามทองหลาง

วิธีปั้น ในการปั้นเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ด ผู้ท หน้าที่ปั้นหรือช่างปั้นจะเรียกว่า **อาจารย์** ผู้ที่ท หน้าที่ขยหรือลูกลมมือ จะเรียกว่า **ลูกศิษย์** อาจารย์จะมีหน้าที่ปั้นอย่างเดียวลูกศิษย์จะเป็นผู้จัดเตรียมดินและอุปกรณ์ในการปั้นให้ทุกอย่าง และตามเก็บสิ่งของทุกอย่างเมื่อเสร็จงานในแต่ละวัน ก่อนที่จะลงมือปั้น ลูกศิษย์จะแบ่งดินจากกองดินใหญ่ที่เตรียมไว้มาแบ่งเป็นสองก้อนขนาดพอมือจับได้ จับขึ้นมาประกบกันอย่างแรง (เรียกว่าตีดิน) 2-3 ครั้งแล้วนำไปเหยียบให้เข้ากันและคลึงเป็นท่อนยาวๆ ยาวประมาณ 50-100 เซนติเมตรใหญ่ประมาณท่อนแขน วางไว้บนแผ่นไม้

กระดานขนาดใหญ่ทางขวาของช่างปั้น จากนั้นช่างปั้นจะย่อดินบนแป้นคือการขูดดินวนซ้อนขึ้นไป เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ให้เป็นรูปร่างหรือโครงร่างสิ่งที่จะปั้นแล้วขึ้นรูปด้วยการใช้ผ้าชุบน้ำจับดินรีดเป็นรูปร่างที่ต้องการ ถ้าปั้นขนาดเล็ก ลูกศิษย์จะยี่นใช้เท้าขยำกบแป้นให้หมุนเรียกว่ากบแป้น จะหมุนเร็วและแรงความเร็วได้ แต่ถ้าปั้นของใหญ่ ลูกศิษย์จะนั่งกับพื้นตรงข้ามอาจารย์ให้มือสาวแป้นให้หมุนเรื่อย ๆ เรียกว่าชักแป้น

แบ่งการปั้นออกเป็น 2 ส่วนโดยปั้นท่อนล่างทิ้งไว้ให้หมาดก่อนจึงปั้นท่อนบนนามาต่อกันและใช้ลูกตาล (ดินปั้นเป็นก้อนกลมคล้ายลูกตาล) เสริมกันภาชนะขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบันมีการใช้แป้นแบบหมุนด้วยมอเตอร์แทนการกบแป้น ชักแป้นแบบเดิม เมื่อได้รูปทรงที่ต้องการลูกศิษย์จะหมุนแป้นให้ช่างปั้นตกแต่งผิวภาชนะ ช่างปั้นจะถือไม้วงด้วยมือขวา ถือหอยกาบด้วยมือซ้ายหรือแล้วแต่ถนัด ชูดมิด้านนอกและด้านในพร้อมๆกันโดยประคองน้ำหนักมือให้เท่ากันทั้งสองข้าง เมื่อผิวเรียบแล้วใช้ผ้าชุบน้ำลูบผิวภาชนะให้เรียบเนียนจึงเสร็จขั้นตอนการปั้น น ำไปผึ่งลมในโรงปั้นหรือที่ร่มให้หมาดประมาณ 3 วันขึ้นไปจากนั้น ำไปเผาสลัก อดหรือทอดลายให้สวยงาม เสร็จแล้วเก็บไว้ในที่ร่ม ไม่มีลมผ่านและใช้ใบตองแห้งคลุมไว้จนเครื่องปั้นแห้งจึงน ำไปขีดผิวให้เนียนด้วยกะลามะพร้าว ถ้าเป็นเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่จะขีดผิวด้วยหินหรือลูกสะบ้า ถ้าเครื่องปั้นขนาดเล็กขีดด้วยใบตองแห้งให้ผิวมันเป็นขั้นตอนสุดท้าย และเก็บต่อไปให้แห้งสนิทจึงน ำไปเผา

ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาของเกาะเกร็ดถือว่าสวยงาม โดยทั่วไปขอบปากจะกลมกลึงเหมือนกระบอกไม้ไผ่ผ่าครึ่ง ไหลผายออกลาดโค้งลงมาที่ก้น ทาเส้นเน้นที่ขอบและไหล่เครื่องปั้น ตกแต่งลวดลายที่ผิวภาชนะตั้งแต่ไหล่ถึงก้น มักไม่ปล่อยให้พื้นผิวว่าง โดยเฉพาะภาชนะก้นกลมจะฉลุลายอย่างวิจิตรด้วย ส่วนภาชนะก้นตัดซึ่งสามารถตั้งได้โดยไม่ต้องใช้ขารองจะเน้นลวดลายที่ก้นเป็นพิเศษ นอกจากลวดลายที่ไหลและก้นแล้ว ที่ปากก็ตกแต่งลวดลายอย่างวิจิตรให้เข้าชุดกับส่วนตัวและฐานเรียกว่า **ทรงเครื่อง**

ภาพที่ 4.22 เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดที่มีลายวิจิตร สวยงาม

ที่มา : อนุพงษ์ ฉายสุขเกษม (2561)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การตกแต่งลวดลายด้วยวิธีต่างๆทำให้เกิดลวดลาย 4 ประเภท คือลวดลายที่เกิดจากการใช้ของมีคมขูดขีด (Incisored) ลายที่เกิดจากการฉลุ (Perforated) ลายที่เกิดจากการแกะสลัก (Carved) และลายที่เกิดจากการกดแม่ลายลงบนผิวภาชนะ (Stamped) ซึ่งนิยมทำแม่ลายจากหนามทองกลางป่า หรือวัสดุอื่นกดลงบนผิวของเครื่องปั้นแล้วใช้มีดหรือไม้สำหรับการสลักลายแกะลาย ประกอบกับแม่ลายเรียกว่าผูกลาย จะต้องกะช่องไฟระหว่างปมลายกับแม่ลายให้พอเหมาะและเสมอกันตลอดลาย ลวดลายที่ใช้ตกแต่งบนผิวภาชนะดินเผาของเกาะเกร็ดส่วนใหญ่เป็นลายเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น ลายกลีบบัว ลายใบไม้ ลายเครือเถา ลายดอกไม้ต่างๆ ลายพวงดอกไม้ ลายรูปสัตว์

เตาเผา ลักษณะของเตาเผาที่ใช้ในการเผาเดิมเป็นเตาขนาดใหญ่ยาวประมาณ 40 เมตร กว้างสุดประมาณ 10 เมตร สูงประมาณ 15 เมตร รูปร่างคล้ายเตาทุเรียงของเมืองศรีสะเกษ ระบบบังคับให้ความร้อนไหลผ่านในระดับแนวนอนแบบเตาประทุน ความร้อนจะเริ่มจากด้านหน้าเตาพุ่งขึ้นไปในตัวเตาแล้วทะลุออกทางปล่องท้ายเตา มีหลังคาขนาดใหญ่สร้างครอบเตา เตาเผาชนิดนี้หลังคาเตาเป็นรูปร่างโค้งขามอญจึงเรียกว่า **เตาหลังเต่า** ต่อมาใช้**เตาจีน** รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาโค้ง มีช่องใส่ไฟที่ปากเตา 1 ช่อง และที่สันหลังคาเตาอีก 5 ช่อง มีช่องสำหรับเอาเครื่องปั้นเข้าออกอยู่ข้างเตา 1 ช่อง **เตาถัง** รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 1.50x1.50 เมตร มีช่องใส่ไฟอยู่ด้านหน้า ไม่มีหลังคาใช้เศษกระเบื้องปิดคลุมแทนหลังคา

ภาพที่ 4.23 เตาหลังเต่าในเกาะเกร็ด

ที่มา : ธงชัย เปาอินทร์ (2553)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.24 เตาเงินหรือเตาแมงป่องสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (2555)

ภาพที่ 4.25 เตาถังเผาเครื่องปั้นดินเผาโดยใช้เศษกระเบื้องปิดคลุมขณะเผา
ที่มา : กรมศิลปากร (2556)

การเผา ในการเผาเครื่องปั้นแต่ละครั้ง จะต้องตรวจสอบความสมบูรณ์ของเตาไม่ให้มีช่องโหว่ที่ใด และตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องปั้นก่อนอย่างถี่ถ้วน โดยเฉพาะเครื่องปั้นใหญ่มีรอยร้าวหรือไม่ ถ้ามีต้องคัดออกเพราะหากนำไปเผาอาจเกิดการยุบตัวหรือแตกหักขณะเผาและทำให้เครื่องปั้นอื่นเสียหายไปด้วย ฉะนั้นเพื่อให้เสียหายน้อยที่สุดการเผาในแต่ละครั้งจึงต้องเอาใจใส่อย่างดีในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การจัดวางภาชนะในเตา ต้องใช้แรงงานประมาณ 20 คนและผู้ชำนาญในการจัดเรียงเรียกว่า อจาเลียง ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ทาหน้าที่ควบคุมการจัดเรียงให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม และบรรจุให้ได้มากที่สุดในการเผาแต่ละครั้ง การจัดวางจะเริ่มวางจากของที่มีเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับช่างงานเพื่อการศึกษาเท่านั้น เมื่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

น้ำหมักมากที่สุดไว้ด้านล่าง ได้แก่ โองขนาดใหญ่ ถัดจากนั้นจะเป็นของที่น้ำหนักรองลงมา การจัดวางจะวางเป็นชุดและวางเรียงเอียงป็นแถวเรียงหน้ากระดานขวางกับตัวเตา วางซ้อนกันสองหรือสามชั้น เครื่องปั้นขนาดเล็กจะถูกวางตามซอกมุมและด้านบนซ้อนขึ้นไปถึงเตาให้แน่น ด้านหน้าสุดใช้ครกวางเรียงบังไฟไว้เพราะจะได้รับความร้อนสูงกว่าที่อื่น

วิธีการเผา เมื่อจัดเรียงเสร็จแล้วจะท การปิดปากเตาโดยก่ออิฐยาด้วยดินเหนียวผสมแกลบตามแนวดินเหลือเป็นช่องไว้ 2 ช่องขนาดประมาณ 25x25 เซนติเมตร ช่องแรกอยู่ติดกัพื้นดินตรงกลางประตูเตา ช่องที่สองอยู่ในแนวเดียวกันเหนือขึ้นไปประมาณ 1 เมตร เมื่อปิดเสร็จจึงเริ่มใส่ไฟอ่อนๆที่ช่องล่างเป็นการปรับความร้อนภายในเตาให้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ระยะเวลาเผาช่วงนี้จะเรียกว่าช่วง อะคา (แปลว่าขুবหรือ 1 วัน) เป็นระยะรุ่มไฟใช้เวลาเผาประมาณ 7-9 วัน ช่วงนี้จะปิดช่องใส่ไฟช่องบนไว้ก่อน

การเผาเครื่องปั้นจะต้องมีคนคอยใส่ฟืนให้ไฟติดตลอดเวลา เมื่อหมดช่วงรุ่มไฟแล้วจึงเปิดช่องใส่ไฟช่องบน ใส่เชื้อเพลิงที่ให้ความร้อนสูง เช่น ฟืนจากไม้ป่าชายเลน ค่อยสังเกตุว่าแสงไฟสว่างตลอดทั้งเตา มีเปลวไฟแลบสูงออกมาจากปากกลองประมาณ 50 เซนติเมตร หรือเป็นสีเขียวนวล อุณหภูมิในเตาจะสูงประมาณ 800-1,000 องศาเซลเซียส ถ้าแรงเกินสามารถเปิดช่องที่ท้ายเตาให้ความร้อนถ่ายเทออกไปได้บ้าง แล้วใช้เศษดินปั้นอุดไว้ สังเกตว่าถ้าหากเศษที่อุดไว้เปลี่ยนเป็นสีส้มสีแสดหรือสดาเมื่อไหร่ แสดงว่าเครื่องปั้นสุกให้อิฐปิดช่องใส่ไฟทั้งสองช่องโดยใช้โคลนหรือดินเหนียวผสมทรายโบกทับแล้วปล่อยให้เย็น ทิ้งไว้ประมาณ 5 วัน เริ่มเปิดปากเตาเพื่อปล่อยให้ภาชนะที่สุกแล้วค่อยๆคลายความร้อน ไม่ให้เย็นเร็วจนเกิดไปอาจจะทำให้แตกหักเสียหายได้

การจำหน่าย ในอดีตเมื่อน ารเครื่องปั้นดินเผาออกจากเตาจะมีผู้มาซื้อถึงที่ทั้งนำไปใช้และขายต่อ เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดเป็นที่นิยมแพร่หลายไปทั่ว พ่อค้านิยมบรรทุกเครื่องปั้นใส่เรือเดินทางไปขายไกลๆ เช่น สุโขทัย อุตรดิตถ์ ปราจีนบุรี เพชรบุรี ทำให้แม้ภาชนะดินเผาของเกาะเกร็ดจะเป็นที่นิยม แต่กลับเป็นที่รู้จักในชื่อภาชนะท้องถิ่นอื่น คือ ภาชนะตุ้มหรือโอง มักรู้จักกันในชื่อตุ้มสามโคก โองสามโคก เนื่องจากชาวมอญสามโคกเป็นผู้รับไปขายหรือ ตุ้มอีเล็ง โองอีเล็ง ที่นำไปขายบริเวณตลาดนางเลิ้ง

4.1.2.8 โบราณคดี ประวัติศาสตร์

เกาะเกร็ดมีพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างยิ่ง โดนเฉพาะในฐานะศูนย์กลางของชุมชนมอญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งยังเหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรม วัตถุโบราณ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ไว้ โดย

แหล่งโบราณคดีที่สำคัญในเกาะเกร็ดได้แก่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- **วัดปรมัยยิกาवास** ซึ่งเป็นวัดสำคัญที่สุดของเกาะเกร็ด สร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เดิมชื่อว่า “วัดปากอ่าว” มีชื่อมอญว่า “เก็มูเกียะเต็ง” ซึ่งแปลว่าวัดหัวแหลม มีอายุมากกว่า 200 ปี ถูกทิ้งเป็นวัดร้างหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จนถึง พ.ศ. 2317 หลังได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุรดารัตนราชประยูร ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ “ปรมัยยิกาवास” หมายถึง “วัดของย่าผู้ยิ่งใหญ่” โดยให้คงรูปแบบมอญไว้

ภาพที่ 4.26 วัดปรมัยยิกาवास

ที่มา : Adisorn Jindaanantyod (2561)

ภายในวัดประกอบด้วย **พระมหารามัญเจดีย์** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นที่ลานด้านหลังประตูโบสถ์ โดยจำลองแบบจากเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ฐานกว้าง 5 วา 3 ศอก สูง 6 วา 2 ศอก เท่ากันทั้ง 4 ด้านภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนี้ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชุดดงควัตร 13 ประการและภาพพุทธจริยาวัตรผีพระหัตถ์หม่อมเจ้าประวิฑูรย์มสายน เป็นแบบ Perspective มีการใช้เส้นน าสยตา และรัชกาลที่ 5 ยังได้ทูลขอให้พระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุรดารัตนราชประยูร สร้าง **พระไตรปิฎกอักษรรามัญ** ถวายวัด ซึ่งเป็นฉบับครบถ้วนสมบูรณ์และเป็นฉบับหลวงฉบับเดียวในไทยเพื่อให้พระสงฆ์รามัญได้เล่าเรียน และจุดเด่นที่สุดของเกาะเกร็ดซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดปรมัยยิกาवासคือ **พระเจดีย์มูเตาหรือเจดีย์เอียง** ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงรามัญ สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายโดยจ ลองจากเจดีย์มูเตาเมืองหงสาวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.27 ภาพเจดีย์เอียงในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนยังไม่เอียง

ที่มา : ศิลปวัฒนธรรม (2561)

- **วัดไผ่ล้อม** อยู่ในเขตหมู่ที่ 6 สร้างประมาณปี พ.ศ. 2313 ต่อมาในปี พ.ศ. 2318 พระยาเจ่งตันตระกูลคชเสนี ได้มาเห็นพระอุโบสถที่ยังไม่แล้วเสร็จจึงสร้างต่อจนสมบูรณ์ พระอุโบสถมีลักษณะงดงาม แต่บางส่วนได้รับการซ่อมแซมใหม่ ลายหน้าบันโบสถ์ จากหลักเป็นลายดอกไม้ มีคันทวยและบัวหัวเสาที่สวยงาม ชุ่มประตู่และหน้าต่างถูกซ่อมใหม่ มีเจดีย์ที่ฐานเป็นย่อมุมไม้สี่สิบ แต่องค์เจดีย์เป็นรูประฆังทรงโอคว่ำ ยอดกลม ประดับลายปูนปั้น ร่องรอยการบูรณะในหลายยุค เป็นหลักฐานแสดงความต้องการทางความเชื่อของชุมชน วัดไผ่ล้อมยังมีพิพิธภัณฑ์เรือนไทยที่ตั้งอยู่ภายในวัด เป็นตัวอย่างบ้านเรือนไทยไม้สักยกสูงของชาวไทยโบราณในภาคกลางซึ่งเคยมีจำนวนมากในชุมชนเกาะเกร็ด จึงอนุรักษ์และศึกษาไว้ภายในวัด

- **วัดเสารงทอง** เดิมชื่อวัดสวนหมาก เป็นวัดมอญที่สร้างในปี พ.ศ. 2313 บรรยากาคร่มรินด้วยต้นไม้ใหญ่รายล้อมได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเจ้าจอมมารดาอากาศในรัชกาลที่ 2 และกรมหมื่นภูบาล กรมขุนวรจักร ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดเสารงทอง เนื่องจากมีเสาหงส์หลายต้นปักเรียงหน้าวัด แต่ในปัจจุบันไม่มีเสาเหล่านี้แล้วเพราะซารุดทรุดโทรมไปมากจึงได้รื้อถอนออกไป ภายในวัดมีโบราณสถานที่น่าสนใจ ได้แก่ **พระร่วงคเจดีย์** เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สี่สิบที่สูงที่สุดในอำเภอปากเกร็ด มีเจดีย์องค์เล็กเป็นบริวารโดยรอบอีก 2 ชั้นด้านข้างโบสถ์ยังมีเจดีย์องค์ใหญ่อีก 2 องค์องค์หนึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมอีกองค์มีฐานเหลี่ยมส่วนองค์ระฆังทำเป็นทรงกลมสูง ความงามภายในโบสถ์บริเวณเพดานเขียนลายทองเป็นลายกรวยเชิงอันงดงามพร้อมกราบสักการะพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยพระประธานขนาดใหญ่องค์หนึ่งในจังหวัดนนทบุรีหน้าอุโบสถมีต้นอายุกว่า

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

200 ปีและสูงที่สุดในจังหวัด นอกจากนี้ยังมีศาลสองกุมารมจุกและศาลเจ้าแม่ตะเคียนซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวเกาะเกร็ด วัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำอากาศสดชื่นและแวดล้อมไปด้วยแมกไม้จึงได้บรรยากาศของความสงบร่มเย็นในอดีตจึงเป็นสถานที่ที่มีพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ นิยมมาพักผ่อนกันมากดังปรากฏเมื่อ พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จฯ มาประทับแรมที่วัดนี้ 1 ราตรีและได้เสด็จฯ ไปนมัสการพระประธานในอุโบสถจากนั้นทอดพระเนตรการปั้นโอ่งปั้นอ่างที่โรงปั้นโอ่งก่อนเสด็จฯ ที่ประทับแรมภายหลังพระองค์เสด็จฯ มาถวายผ้าพระกฐินที่วัดนี้อีกครั้งนอกจากนี้วัดเสาชิงช้ายังเป็นที่ตั้งโรงเรียนประถมแห่งแรกของอำเภอปากเกร็ดอีกด้วย สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2447

ภาพที่ 4.28 พระธาตุตั้งเจดีย์ วัดเสาชิงช้า
ที่มา : [Supanut Arunoprayote \(2561\)](#)

วัดฉิมพลีสุทธาวาส ตั้งอยู่ในเขตหมู่หนึ่ง เล่ากันว่า ในปี พ.ศ. 2375 มีชาวจีนชื่อ เจ้าสัวฉิม และภรรยาคนไทยชื่อผา กับภรรยาชาวจีนชื่อหลี่ ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมอญที่มีมาแต่เดิมและได้ขนานนามใหม่ว่าวัดฉิมพลี ภายในวัดฉิมพลี มีพระอุโบสถที่มีสัดส่วนงดงาม ฐานพระอุโบสถโค้งแบบเรือสำเภาเปรียบพระพุทธรูปเป็นสำเภาที่นำพาสัตว์โลกข้ามวัฏสังสาร หน้าบันเป็นลายจากหลักไม้เป็นภาพพระจันทร์ทรงรถ ประดับสาหร่ายรวงผึ้งและคันทวย ลักษณะ คล้ายกับลายหน้าบันที่วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ ทิศเหนือของพระอุโบสถ มีพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสององค์ใหญ่ ล้อมรอบด้วยเจดีย์องค์เล็ก 4 องค์ องค์เจดีย์เป็นทรงระฆังประดับกระจุกสิ่งงดงาม ด้านทิศใต้ติดกับวัดฉิมพลีเป็นวัดร้าง จากหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและจะคาบอกล่าบ้างก็ว่าวัดนี้ชื่อวัดป่าฝ้ายบ้าง ก็ว่าชื่อวัดป่าเลไลย์ ปัจจุบันเหลือเพียงโบสถ์และเจดีย์ 2 องค์ ด้านหน้าโบสถ์ประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลย์ และมีโบสถ์ที่ใหญ่ที่สุดใน อ.ปากเกร็ด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.29 วัดนิมพลีสุธาวาส

ที่มา : Archy36 (2556)

- วัดศาลากุล เดิมชื่อวัดศาลากุน ตั้งอยู่ในเขตหมู่ 3 เดิมที่วัดนี้อยู่ติดแม่น้ำเพราะมีศาลาท่าน้ำ แต่ต่อมาดินหน้าวัดงอกเพิ่ม ไปทำให้ปัจจุบันวัดอยู่ห่างจากแม่น้ำมาก ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระอาจารย์สุน เจ้าอาวาสมีชื่อเสียงเรื่องการทำเครื่องรางของขลัง โดยเฉพาะหนุมานแกะสลัก และชอบเก็บสะสมเครื่องมือและเครื่องแก้ว เช่นหีบศพทาด้วยมุก สิ่งก่อสร้างในวัดเป็นของใหม่ทั้งหมด แม้แต่ศาลาที่เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์มาสร้างไว้จนได้ชื่อว่าวัดศาลากุนก็ไม่ปรากฏว่ามีเหลืออยู่

ภาพที่ 4.30 วัดศาลากุล

ที่มา : องค์การบริหารส่วนต บลเกาะเกร็ด (2562)

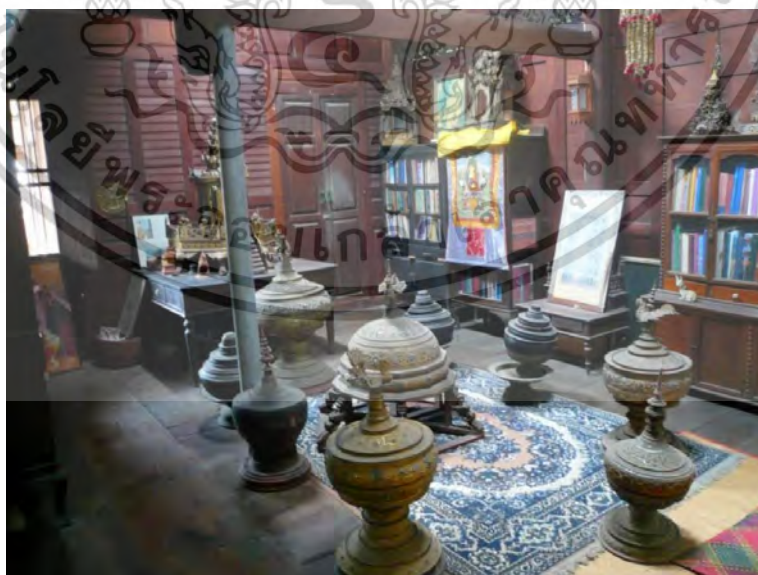
- พิพิธภัณฑ์วัดปรมย์ยิกาวาสและหอไทยนิทัศน์เครื่องปั้นดินเผา ตั้งอยู่ในเขต

สังฆาวาส วัดปรมย์ยิกาวาส จัดแสดงเครื่องสังเค็ด ที่อดีตเจ้าอาวาสได้รับพระราชทานในงานพระราชเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พิธีต่างๆ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมทั้งสิ่งของที่ได้รับพระราชทาน เช่น เติงพระบรมของพระเจ้าบรมมโหฬารเธอ กรม สมเด็จพระสุทนต์นราชประยูร และเครื่องใช้ส่วนพระองค์ นอกจากนี้ยังจัดแสดงศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตามแบบของมอญ งานศิลปะมอญที่กล่าวถึงนี้มักเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ งานแกะคุณโลหะยอดพระมหารามัญเจดีย์ และงานเครื่องกระตาศ เช่น เหมหรือโลงศพพระเถระ ซึ่งหากชมได้ยาก

ส่วนที่ ชั้นล่างของพิพิธภัณฑท์จะเป็นหอไทยนิทัศน์ เครื่องปั้นดินเผาแสดง เครื่องปั้นดินเผายุคต่างๆ รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ด จัดแสดงเรื่องราวของ เครื่องปั้นดินเผาอาชีพดั้งเดิมของชาวมอญที่อาศัยอยู่ในสยามประเทศมากกว่า 100 ปี มี เครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ ทั้งเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในครัวเรือนที่มีรูปทรง และการปั้นแบบง่าย ไม่มีลวดลาย ไม่เคลือบตลอดจนถึงเครื่องปั้นดินเผาที่มีการแกะสลักลวดลายอย่างสวยงาม และยัง ได้มีการ าสองเตาเผาที่เรียกกันว่าเตาหลังเต่า ที่ใช้สำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผาในอดีต

- **พิพิธภัณฑท์เครื่องปั้นดินเผาโบราณ** โดยในบริเวณชุมชนบ้านแหลม บ้านหม้อ และบ้านขุนสมุทร มีเตาเผาโบราณแบบ เตาเผาแบบโดม (เตามอญ) ซึ่งใช้เผาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม บางแห่งยังคงมีเตาเผาโบราณตั้งอยู่ แต่ไม่ได้ใช้งานจริง และเปิดให้ชมกระบวนการผลิต โดยเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑท์พื้นบ้าน นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น เศษภาชนะดินเผาเก่า อุปกรณ์ทำเครื่องปั้น และแม่พิมพ์ เป็นเครื่องยืนยันถึงความเจริญของอุตสาหกรรมหัตถกรรมในอดีต ซึ่งล้วนสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและโครงสร้างเศรษฐกิจในอดีตอีกด้วย

ภาพที่ 4.31 พิพิธภัณฑท์เครื่องปั้นดินเผา (บ้านกวานอำม่าน)

ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2555)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- **โบราณสถานริมแม่น้ำและคลอง** ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาโดยรอบเกาะพบรมังรายของแนวกำแพงดิน พื้นอิฐเก่า และแท่นวางเครื่องบูชา ซึ่งอาจเคยเป็นท่าเรือโบราณหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม นอกจากนั้นบริเวณคลองบางบัวทองและล คลองสายเล็กในเกาะมักมีศาลเจ้าท้องถิ่น หรือศาลพระภูมิริมน้ำที่สะท้อนความเชื่อผสมผสานของมอญ-ไทย-พุทธ

- **พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและบ้านเก่ามอญ** บ้านเรือนเก่าแก่บางหลังเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น บ้านเครื่องปั้นดินเผา บ้านช่างมอญ หรือบ้านเก่าอายุเกิน 100 ปี ภายในจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ วัตถุโบราณ เครื่องแต่งกาย และภาพถ่ายเก่า เพื่อบอกเล่าชีวิตชาวมอญรุ่นก่อน ซึ่งช่วยให้เข้าใจโครงสร้างทางสังคม การตั้งถิ่นฐานและพัฒนารวมทั้งวัฒนธรรมของเกาะเกร็ดได้อย่างดี

4.1.2.9 ศาสนา ความเชื่อ

ด้วยประชากรและสังคมในเกาะเกร็ดซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ส่งผลให้มีความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ และเป็นพื้นที่ที่มีศาสนาและความเชื่อเป็นแกนกลางของวิถีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทผสมผสานกับขนบธรรมเนียมของชาวมอญ อันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักของเกาะแห่งนี้ ความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้มีบทบาทสำคัญทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และพิธีกรรมสาธารณะ ดังนี้

- **ศาสนาพุทธนิกายเถรวาทแบบรามัญ** ชาวเกาะเกร็ดส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอย่างเคร่งครัดซึ่งเป็นรูปแบบของพระพุทธศาสนาที่มีความมั่นคงและยึดมั่นในคาสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง นิยมการบวชแบบอุปสมบทเต็มรูปแบบและยึดถือ “พระวินัยปิฎก” ที่ว่าด้วยข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักธรรมอย่างเข้มงวด วัดในพื้นที่จึงมีใช่เพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในหลายมิติ ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และการเรียนรู้ โดยเฉพาะในอดีต วัดถือเป็นแหล่งให้ความรู้พื้นฐานแก่เยาวชน เป็นสถานที่ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม และเป็นที่พึ่งทางจิตใจของผู้คนในชุมชน ทั้งยังมีบทบาทในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น งานบุญประจักษ์ พิธีบวช การทำบุญวันพระ และการถวายสังฆทาน

- **ศาสนาอิสลาม** นอกจากศาสนาพุทธแล้ว ในพื้นที่เกาะเกร็ดยังมีประชากรส่วนหนึ่งที่เป็นชาวไทย-มุสลิมซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มานานนับร้อยปี สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่ามีชาวมุสลิมในพื้นที่ คือ มัสยิดญาซีรอตุลญันนะห์ หรือ มัสยิดเกาะเกร็ด โดยชาวมุสลิมในเกาะเกร็ดมีบางส่วนที่เป็นเชื้อสายมอญรามัญ หรือหันมานับถือศาสนาอิสลามในภายหลัง และประกอบศาสนกิจอย่างเคร่งครัด แต่เพียงไม่มีวัฒนธรรมหรือประเพณีที่แสดงออกอย่างชัดเจนอย่างชาวมอญ แต่ใน

ปัจจุบันก็เริ่มมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมผ่านการแสดง การละเล่น หรืออาหารกันมากขึ้น เพื่อทลายเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น เมื่อนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ด้านการศึกษาไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กาแพงทางด้านศาสนาแสดงเอกลักษณ์ของแต่ละเชื้อชาติอย่างชัดเจน เช่นในงานพหุวัฒนธรรม 3 ชาติพันธ์ที่มีการจัดแสดงการเล่นของชาวไทย ชาวมอญและชาวมุสลิมในพื้นที่เกาะเกร็ด ซึ่งถือเป็นโอกาสในการแสดงอัตลักษณ์และเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนได้อย่างดี

ภาพที่ 4.32 มัสยิดเกาะเกร็ด (ซ้าย) และภาพการแสดงในงานพหุวัฒนธรรม 3 ชาติพันธ์ (ขวา)
ที่มา : มติชน (2562)

- **ความเชื่อแบบมอญผสมผสาน (พุทธพื้นบ้าน)** แม้ศาสนาหลักในพื้นที่คือศาสนาพุทธ แต่ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี และพิธีกรรมพื้นบ้านก็ยังคงมีบทบาทควบคู่กัน อย่างความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อในผีเรือน ผีป่า ผีน้ำ ผีบรรพบุรุษ ท ทำให้มีการตั้งศาลเจ้าริมน้ำ เพื่อสักการะและขอพร หรือการตั้งศาลพระภูมิ ศาลตายายหน้าเรือน หรือมุมบ้านยังคงพบเห็นได้ทั่วไป หรือแม้แต่การบูชาเทพตามความเชื่อ เช่นพระแม่คงคาในเทศกาลลอยกระทง การบูชาเจ้าแม่ทับทิมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากวัฒนธรรมจีนก็มีให้เห็นในบางครัวเรือน

นอกจากนั้นชาวมอญเกาะเกร็ดในอดีตยังมีความเชื่อว่ามีผีสิงในตุ๊กตา เด็กๆชาวมอญจึงไม่ได้รับอนุญาตให้นำตุ๊กตาทุกชนิดเข้าบ้าน เพราะเชื่อว่ามีผีสิงในตุ๊กตา ถ้านำเข้าบ้านจะทำให้ผีในบ้านไม่พอใจ ท ทำให้เด็กๆมีอาการไม่สบาย ข้อห้ามนี้เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจนแม้ในปัจจุบันผู้สูงอายุชาวมอญยังปฏิบัติอยู่

แม้มีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน แต่ไม่มีประเพณี รำผี มีแต่ประเพณี รำเจ้าพ่อ ซึ่งเป็นประเพณีการร าดวยเจ้าพ่อเกษแก้วในวันขึ้น1ค่ำเดือน6 ที่หน้าศาลเจ้าพ่อเขาดกหรือศาลเจ้าพ่อเกษแก้วไชยฤทธิ์ ในวันพิธี าดวยเจ้าพ่อ ชาวบ้านจะจัดส ารับอาหารมาถวายพระสงฆ์ที่นิมนต์มาที่หน้าศาลเจ้าในเวลาเช้า เวลาบ่ายชาวบ้านจะทยอยมาร่วมพิธีและถวายเครื่องเช่นแกเจ้าพ่อ ได้แก่ ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง กล้วยน้ำว่า ข้าวสุก ไข่ต้ม ถึงเวลาเย็นจึงเริ่มพิธีราดวยเจ้าพ่อ ซึ่งจะมีปู่ท าน้ำที่นี้เป็นประจ ารึกว่า คนทรง เมื่อเริ่มพิธีชาวมอญจะเชื่อว่าเจ้าพ่อได้เข้าสิงร่างคนทรง ก่อนกลับ

เป็นปกติถือเป็นการจับพิธี เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.33 ศาลเจ้าพ่อเขาดกหรือศาลเจ้าพ่อเกษแก้วไชยฤทธิ
ที่มา : Moss Chuenphan (2567)

4.1.2.10 เศรษฐกิจ

เกาะเกร็ดเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ทางเศรษฐกิจเฉพาะตัว ซึ่งมีพัฒนาการจากระบบเศรษฐกิจพื้นบ้านสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์บนพื้นฐานของวัฒนธรรมมอญและวิถีชีวิตชุมชน โดยเศรษฐกิจของเกาะเกร็ดสามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุคสำคัญ คือ ยุคเศรษฐกิจเกษตรกรรม-หัตถกรรมดั้งเดิม, ยุคเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจผสมผสาน และยุคเศรษฐกิจท่องเที่ยววัฒนธรรม

- ยุคเกษตรกรรมและหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา

ในอดีตเศรษฐกิจของเกาะเกร็ดมีฐานจากการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก โดยการทำเกษตรแบบพึ่งพาน้ำ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ล้อมด้วยแหล่งน้ำ มีระบบคลองและคูน้ำที่เหมาะสมแก่การทำสวน จึงใช้ระบบเกษตรกรรมแบบสวนยกร่อง รดน้ำโดยน้ำขึ้น-น้ำลง และไม่ใช้สารเคมี

ส่วนหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำเกาะเกร็ด ใช้วัตถุดิบหลักคือดินเหนียวจากแม่น้ำเจ้าพระยา นามาบั้นเป็นภาชนะและใช้เตาเผาแบบมอญในการเผาให้ภาชนะคงทน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญานี้แบบรุ่นสู่รุ่น และกลายเป็นแหล่งรายได้หลักของชาวบ้านบน

เกาะเกร็ด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- ยุคเศรษฐกิจผสมผสาน

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 (ประมาณ พ.ศ. 2520–2540) เศรษฐกิจของเกาะเริ่มเปลี่ยนแปลงจากหลายปัจจัย เช่น

- การลดบทบาทของการเกษตร เนื่องจากเกิดน้ำท่วมบ่อยครั้งในฤดูฝน ส่งผลเสียหายต่อการทำสวน คนรุ่นใหม่จึงออกไปทำงานนอกพื้นที่ แรงงานในครัวเรือนลดลง

- การขยายตัวของการค้าและบริการ เริ่มมีการเปิดตลาดน้ำเกาะเกร็ด เพื่อจำหน่ายสินค้าในรูปแบบ “ชุมชนท่องเที่ยว” ครัวเรือนจึงหันมาทำขนมไทย ขนมมอญ เพื่อขายในตลาดน้ำ

- การรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) เครื่องปั้นดินเผาเริ่มถูกพัฒนาให้มีความทันสมัยมากขึ้น เช่น การทำแจกัน ของที่ระลึก และของตกแต่งบ้าน มีการจดทะเบียนสินค้าชุมชน และร่วมโครงการส่งเสริมของรัฐ

- ยุคเศรษฐกิจท่องเที่ยววัฒนธรรม (ปัจจุบัน)

ในช่วง พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เกาะเกร็ดได้รับความนิยมในฐานะแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมใกล้กรุงเทพฯ ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีการปรับตัวอย่างรวดเร็ว การท่องเที่ยวกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก มีนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติเดินทางเข้ามาในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำให้ร้านค้าปรับสินค้าเป็นแบบ “วิถีวัฒนธรรม” เพื่อเพิ่มเอกลักษณ์ให้กับสินค้า มีการจัดตลาดเดินเท้า กิจกรรมเชิงเรียนรู้ต่างๆ พัฒนาเครื่องปั้นดินเผาให้ทันสมัยและสร้างสรรค์ นอกจากนี้ทำให้เกิดอาชีพใหม่เกิดขึ้น เช่น โกดังท้องถิ่น โฮมสเตย์ ศิลปินท้องถิ่น รายได้มีการกระจายสู่คนหลายวัย ผู้สูงอายุใช้ความรู้ด้านวัฒนธรรม ส่วนคนรุ่นใหม่ช่วยในการสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดีย

โดยในปัจจุบันเกาะเกร็ดมีการเชิญชวนให้เข้ามาท่องเที่ยวชมหัตถกรรม อาหาร และสวนโดยรอบเกาะเกร็ด ผ่านเส้นทางท่องเที่ยวที่สามารถเดินเท้าหรือขี่จักรยานเป็นถนนรอบเกาะหนึ่งสาย ยาวประมาณ 5.2 กิโลเมตร การเดินทางรอบเกาะจะทำให้เห็นสภาพโดยรอบทั้งงานศิลปะ เครื่องปั้นดินเผาที่มีโรงปั้นอยู่หลายแห่ง สามารถแวะเยี่ยมชมดูกรรมวิธีหรือเรียนรู้การปั้น เครื่องปั้นดินเผาได้โดยตรง การทำสวนผลไม้ในเกาะเกร็ดบางแห่งยังมีการทำสวน มีการก่อกันดิน ป้องกันน้ำท่วม ภายในคันดินยกร่องและปลูกพืชหลายชนิดคละกัน ร้านค้าอาหารและขนมไทย-มอญ ที่มีอยู่ตลอดเส้นทาง รวมทั้งร้านขายของที่ระลึกโดยรอบ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.1.3 ข้อมูลขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

จากการศึกษาการกำหนดขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการทบทวนวรรณกรรม จะได้การกำหนดขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านความสัมพันธ์ใน 4 ระบบของพื้นที่ได้แก่

- ขอบเขตทางธรรมชาติ (Natural environment boundaries)
- ขอบเขตทางเศรษฐกิจ (Local economy boundaries)
- ขอบเขตการจัดการสังคม (Social organization boundaries)
- ขอบเขตการใช้ประโยชน์และการรับรู้ทรัพยากร (Perceptual boundaries)

จึงได้ร่างแผนที่ขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดจากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยข้อมูลทุติยภูมิดังนี้

ภาพที่ 4.36 ร่างแผนที่ขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

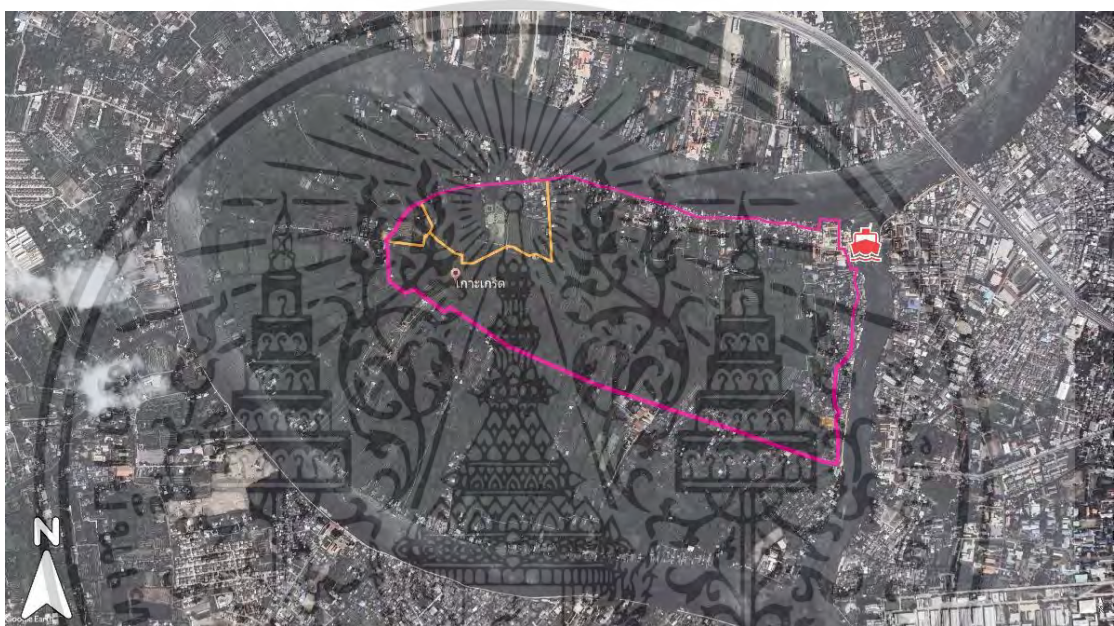
4.2 ผลการเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามในพื้นที่เกาะเกร็ด จ.นนทบุรี ทำให้ทราบได้ถึงสภาพพื้นที่ทางกายภาพ ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตปัจจุบันของชาวบ้านในพื้นที่ รวมทั้งการเข้ามาท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด โดยสามารถเก็บข้อมูลภาคสนามได้ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1 การสำรวจพื้นที่ (Site Survey)

จากร่างแผนที่ที่ได้จากข้อมูลทุติยภูมิในขั้นตอนก่อนหน้านั้น ทำให้เข้าใจถึงสภาพลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเบื้องต้น จากนั้นจึงได้พื้นที่สำรวจ ซึ่งด้วยลักษณะโครงข่ายสัญจรของเกาะเกร็ดที่มีถนนหลักเป็นถนนสาหรัทางเท้าและจักรยานเท่านั้น และมีข้อจำกัดในการเข้าถึงส่วนที่ไม่ติดกับทางสัญจร และเวลาที่จำกัด ทำให้ในการสำรวจพื้นที่นี้ใช้เพียงเส้นทางหลักรอบเกาะในการสำรวจเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะดังนี้

ภาพที่ 4.37 เส้นทางสำรวจพื้นที่
ที่มา : ผู้วิจัย

ในการสำรวจผู้วิจัยได้เดินทางไปเกาะเกร็ดทางเรือที่ท่าเรือวัดปรมัยยิกาวาส ซึ่งถือเป็นท่าเรือหลัก จากนั้นใช้เส้นทางหลัก (สีชมพู) ของเกาะเกร็ดในการสำรวจ นอกจากนี้ใช้เส้นทางรอง (สีเหลือง) ที่ได้รับการปรับปรุงใหม่เพื่อสำรวจพื้นที่เกษตรกลางพื้นที่เกาะเกร็ด ซึ่งถึงแม้ไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่บางส่วนของเกาะเกร็ดได้ แต่ด้วยการกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือน ที่พักอาศัย ร้านค้า และพื้นที่สำคัญต่าง ๆ ล้วนกระจุกตัวบริเวณเส้นทางสัญจรหลักของเกาะ ทำให้สามารถสังเกตได้ถึงสภาพโดยรวมของเกาะเกร็ดได้อย่างดี เมื่อสำรวจภาคสนามแล้วทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมและสามารถสรุปผลการเก็บข้อมูลของแต่ละองค์ประกอบได้ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

มีลักษณะเป็นเกาะชัดเจน ขอบเขตที่เด่นชัดคือแม่น้ำเจ้าพระยาที่ล้อมรอบเกาะ มีลักษณะเหมือนกับข้อมุลทุติยภูมิคือเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง มีการเพาะปลูก และมีร่องรอยของภัยน้ำท่วมแสดงให้เห็น

4.2.1.2 แหล่งน้ำ ป่าไม้ พืชพรรณ

แม่น้ำ ป่าไม้ และพืชพรรณในพื้นที่เกาะเกร็ดมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะชาวอมุขซึ่งมีวัฒนธรรมการปลูกไม้ผล การใช้สมุนไพรพื้นบ้าน และการจัดสวนแบบผสมผสาน นอกจากนี้การแปรรูปพืช เช่น การท ขนมไทยจากกล้วยและมะพร้าว การใช้ใบตองและดอกไม้ในพิธีกรรมทางศาสนา ยังสะท้อนถึงการใช้พืชพรรณอย่างมีความหมายทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

ภาพที่ 4.38 แสดงแผนที่พื้นที่ที่ ท การเกษตรในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

4.2.1.3 โครงสร้างการตั้งถิ่นฐาน

โดยเมื่อสังเกตจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานในอดีตจนถึงปัจจุบันทำให้สามารถแบ่งประเภทของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เกาะเกร็ดจากลักษณะทางกายภาพได้ดังนี้

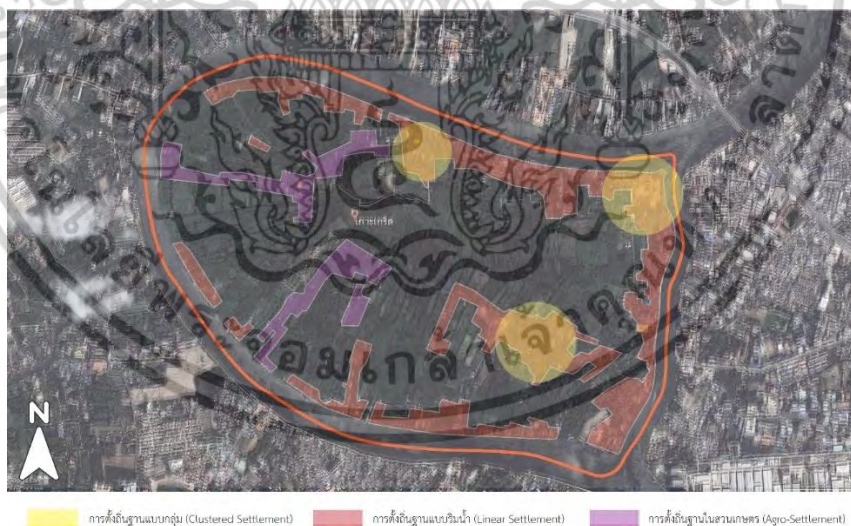
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

1. การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Clustered Settlement) ชุมชนบ้านเรือนมีลักษณะกระจุกตัวโดยเฉพาะบริเวณใกล้แหล่งน้ำหรือศูนย์กลางชุมชน เช่น วัดปรมย์ยิกาวาส ที่มีบทบาททั้งเป็นศูนย์กลางทางศาสนา พื้นที่รวมกิจกรรมของชาวมอญและอยู่ใกล้เคียงท่าเรือ ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวในบริเวณนั้น

2. การตั้งถิ่นฐานแบบริมน้ำ (Linear Settlement) ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา ส่งเสริมให้บ้านเรือนตั้งเรียงรายตามแนวแม่น้ำ เพื่อความสะดวกสบายในการสัญจรและใช้น้ำ โดยเฉพาะในอดีตที่มีการเดินทางหลักคือทางเรือ

3. การตั้งถิ่นฐานในสวนเกษตร (Agro-Settlement) พื้นที่นอกชุมชนที่มีการทำการเกษตร บ้านเรือนมักมีการตั้งกระจายภายในสวนผลไม้ เช่น สวนทุเรียน มะม่วง กัลย ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่แบบผสมผสานการอยู่อาศัยกับการเกษตรกรรมในครัวเรือนเดียวกัน

โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดเป็นการสะท้อนวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกับสภาพภูมิประเทศของชาวมอญได้อย่างเด่นชัด การตั้งบ้านเรือนริมน้ำ การสร้างวัดในพื้นที่ศักสิทธิ์ และการจัดพื้นที่สวนรอบบ้าน ล้วนสะท้อนถึงการใช้อยู่อาศัยที่หลากหลายภายในพื้นที่จากอดีตได้อย่างเหมาะสม ไม่เพียงเฉพาะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 4.39 แสดงแผนที่โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.4 โครงการข่ายสัญจร

ในปัจจุบันนอกจากเส้นทางหลักที่นักท่องเที่ยวใช้ในการสัญจรแล้ว ยังมีการก่อสร้างเส้นทางเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มการเข้าถึงพื้นที่บางส่วน เช่น พื้นที่สวนกร่างบริเวณกลางเกาะ บ้านเรือนชาวบ้านที่ไม่มีถนนหลักตัดผ่าน เพิ่มความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตมากขึ้น

ภาพที่ 4.40 ถนนก่อสร้างใหม่บริเวณกลางเกาะ
ที่มา : ผู้วิจัย

โครงการสัญจรของเกาะเกร็ดไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพเท่านั้น แต่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะในการสัญจรทางน้ำและบกในชีวิตประจำวัน การเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งเป็นการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและชุมชน ปลอดภัยอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 4.41 แสดงแผนที่โครงการสัญจรในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.5 รูปแบบอาคาร องค์ประกอบ

รูปแบบอาคารในปัจจุบันบ้านเรือนบางหลังได้รับการปรับปรุงโดยวัสดุสมัยใหม่ เช่น ปูนและเหล็ก มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่บ้านให้สอดคล้องกับการใช้ป็นร้านค้า ร้านอาหาร หรือโฮมสเตย์เชิงท่องเที่ยว

ในส่วนของ การวางผังบ้านเรือนในพื้นที่เกาะเกร็ด มีลักษณะเด่นที่สะท้อนถึงการปรับตัวกับภูมิประเทศและวิถีชีวิตชาวมอญ โดยลักษณะเด่นคือมีการวางผังบ้านเรือนไปตามแนวแม่น้ำ หรือลำคลองซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาเส้นทางน้ำในอดีต นอกจากนี้ผังบ้านค่อนข้างแน่น มีลักษณะบ้านชิดบ้าน โดยเฉพาะในหมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผา เช่น บ้านไทรมา บ้านหม้อ ซึ่งสะท้อนถึงการอยู่อาศัยแบบเครือญาติและกลุ่มอาชีพเดียวกัน ช่องทางสัญจรมักเป็นตรอกแคบ ๆ ที่เชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายภายในชุมชน แต่มีลานหน้าบ้านหรือพื้นที่เปิดร่วมกัน เพื่อใช้ตากเครื่องปั้นดินเผา ซ่อมเรือหรือจัดกิจกรรมชุมชน

ภาพที่ 4.42 ลักษณะบ้านและการจัดวางของที่อยู่อาศัยในเกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.6 ประชากร วิถีชีวิต

เมื่อเวลาผ่านไป กระแสสังคมมีการพัฒนาแล้วส่งผลต่อประชากรในพื้นที่เกาะเกร็ด มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามสมัยใหม่ การประกอบอาชีพตามการท่องเที่ยว แต่ยังคงมีการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชาวมอญไว้ได้เป็นอย่างดี อาจเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมในพื้นที่ แต่ก็เป็นการปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้อย่างมีเอกลักษณ์

4.2.1.7 สังคม ประเพณี วัฒนธรรม

สังคม ประเพณี วัฒนธรรมของเกาะเกร็ด ของเกาะเกร็ดในปัจจุบันยังคงมีการสืบ สานความดั้งเดิมไว้ได้ แต่ก็มีการผสมเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้ผู้คนเข้าถึงได้สะดวกสบายขึ้น ประเพณีและวัฒนธรรมของเกาะเกร็ดที่ได้รับวัฒนธรรมมาจากมอญถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่ทำให้ นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเกาะเกร็ด

ในอดีตนั้นชาวมอญเกาะเกร็ดมีการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก เป็นธุรกิจใน คราวเรือน รวมถึงมีเครือข่ายชุมชนทำเครื่องปั้นดินเผากระจายทั่วเกาะ มีการลงทุนร่วมกันในการ ก่อสร้างเตาเผาแล้วผลัดกันใช้ จนต่อมาภาชนะจากวัสดุอื่นเช่นพลาสติก โลหะเป็นที่นิยมมากกว่าทา ให้เครื่องปั้นดินเผาลดความนิยมลงอย่างมาก ชาวมอญเกาะเกร็ดรุ่นใหม่จึงหันไปทำอาชีพอื่น เช่น รับจ้าง รับราชการ ค้าขาย ส่วนที่ยังคงผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่เพื่อผลิตประเภทสวยงาม และผลิตเป็น ที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่

ภาพที่ 4.43 แสดงแผนที่ประเพณีวัฒนธรรมภายในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.8 โบราณคดี ประวัติศาสตร์

โบราณคดีและพื้นที่ประวัติศาสตร์ในเกาะเกร็ดยังคงมีการอนุรักษ์ไว้อย่างดี มีการปรับเปลี่ยนบางพื้นที่เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษา อย่างเช่น พิพิธภัณฑ์เรือนไทยในวัดไผ่ล้อมที่มีการอนุรักษ์เรือนไทยและจัดแสดงไว้ให้เยี่ยมชม หรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านต่างๆที่มีการจัดแสดงของเก่า งานศิลปะ รวมถึงเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงไว้

ภาพที่ 4.44 เจดีย์และพิพิธภัณฑ์เรือนไทยในวัดไผ่ล้อม

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.45 ภาพเตาหลังเต่าจ ลองและเครื่องปั้นดินเผาที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.46 แสดงแผนที่แหล่งโบราณคดีในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

4.2.1.9 ศาสนา ความเชื่อ

ในเกาะเกร็ดมีวัดที่สำคัญหลายแห่งซึ่งมีบทบาททั้งในเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ วัดปรมย์ยิกาวาส ซึ่งเป็นพระอารามหลวงและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเกาะเกร็ดมาอย่างยาวนาน วัดนิมพลีสุทราวาส วัดไผ่ล้อม วัดเสาธงทอง และวัดศาลากุล วัดเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ยังเป็นศูนย์รวมของชุมชนที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน นอกจากนี้พื้นที่นับถือศาสนาอื่นๆ อย่างชาวมุสลิมก็ยังคงยึดมั่นคาสอนของศาสนาและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.47 บรรยากาศวันสงกรานต์ในวัดปรมัยยิกาวาส

ที่มา : ผู้วิจัย

ศาสนาและความเชื่อในเกาะเกร็ดเป็นแกนหลักในการหล่อเลี้ยงชีวิตและจิตวิญญาณของคนในชุมชน มีความหลากหลายไปตามแต่ละความเชื่อ แต่ละศาสนา ซึ่งแสดงออกผ่านพิธีกรรมการจัดพื้นที่ และความสัมพันธ์ในชุมชน

ภาพที่ 4.48 แสดงแผนที่ศาสนสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2.1.10 เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของเกาะเกร็ดสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาที่เชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปรับตัวต่อบริบทใหม่ ๆ ของโลกสมัยใหม่ จากชุมชนเกษตรกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์บนพื้นฐานของอัตลักษณ์วัฒนธรรม การท่องเที่ยวจึงไม่เพียงเป็นทางรอด แต่ยังเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม และรักษาเอกลักษณ์ไว้ได้ในรูปแบบใหม่ ๆ

4.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

จากการสำรวจพื้นที่เกาะเกร็ด ที่ทำได้สามารถหากสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ร่วมไปกับการสำรวจพื้นที่ แต่ด้วยระยะเวลาที่จำกัดทำให้สามารถแยกประเด็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่เกาะเกร็ดได้ดังนี้

4.2.2.1 เทศกาลสงกรานต์

ด้วยผู้วิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่ในช่วงวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2568 ตรงกับช่วงเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเกาะเกร็ดมีประเพณีสงกรานต์ที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และมีพิธีแห่ทางหงส์จากวัฒนธรรมของชาวมอญ ถือเป็นประเพณีสำคัญที่โดดเด่นของเกาะเกร็ด ในงานเทศกาลชาวเกาะเกร็ดได้ให้ความสำคัญกับการจัดงานประเพณีอย่างยิ่ง รวมทั้งชาวไทยเชื้อสายมอญจากพื้นที่ข้างเคียงที่เดินทางมาเข้าร่วมเทศกาลสงกรานต์อย่างคึกคัก มีการแห่ทางหงส์จากบริเวณวัดไผ่ล้อม มาสู่วัดปรมัยยิกาวาสเพื่อนำทางหงส์ขึ้นสู่เสา นอกจากนี้ยังมีประเพณีอื่นๆในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เช่น แห่น้ำทวน เป็นต้น

4.2.2.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมถือเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เกาะเกร็ด ในการท่องเที่ยวเกาะเกร็ด นักท่องเที่ยวจะใช้เส้นทางหลักของเกาะโดยการเดินหรือเช่าจักรยานปั่นรอบเกาะในระยะทางกว่า 5 กิโลเมตร ตลอดริมทางจะมีสถานที่สำคัญต่างๆเรียงราย ทั้งศาสนสถาน พิพิธภัณฑ์ ร้านค้า ร้านอาหาร สวนผลไม้ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่เปิดสอนการปั้นเครื่องปั้นดินเผาแก่คนที่สนใจ ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเลือกกิจกรรมที่สนใจได้ตลอดเส้นทาง รวมทั้งยังสามารถซื้บซั้

บรรยากาศของชุมชนเกาะและวิถีชีวิตได้อย่างชัดเจนและเป็นเอกลักษณ์ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาค้นคว้าเท่านั้น เมื่ออนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.49 ลักษณะระบบสวนในพื้นที่เกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

4.2.2.3 เครื่องปั้นดินเผา

ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของเกาะเกร็ด ทำให้มีผู้ที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ร้านค้าเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ที่เปิดสอนทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก โดยแหล่งเรียนรู้จะมีบริการสอนการปั้นทั้งเดี่ยวและกลุ่ม มีอุปกรณ์ครบครัน มีบริการเผาและจัดส่งอีกด้วย

4.3 สรุปผลการดำเนินงาน

4.3.1 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

การศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาที่มียุคสำคัญ เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีผลการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สามารถแบ่งช่วงความเปลี่ยนแปลงได้ทั้งสิ้น 4 ยุคสมัยหลัก ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- ยุคเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐาน (ปลายกรุงศรีอยุธยา – ต้นรัตนโกสินทร์)

มีการสันนิษฐานว่ามีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยก่อนสมัยพระเจ้าท้ายสระ เกาะเกร็ดมีลักษณะเป็นแผ่นดินยื่นโค้งรูปเกือกม้า มีคลองเกร็ดน้อยไหลจากบ้านปากเกร็ดไปออกตรงวัดปากอ่าวซึ่งคาดว่าขุดขึ้นเพื่อการอุปโภคบริโภค ทำให้เกาะเกร็ดเริ่มมีลักษณะเป็นเกาะแต่ยังไม่ชัดเจน จนในปี พ.ศ.2265 ในสมัยพระเจ้าท้ายสระได้เสด็จเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่าการเดินทางไม่สะดวกพร้อมกับจำนวนเรือสินค้าที่มากขึ้น จึงมีพระราชดำริให้ขุดคลองจนทำให้เกาะเกร็ดมีลักษณะเกาะที่เด่นชัดเหมือนในปัจจุบัน

ในช่วงยุคนี้มีการอพยพเข้ามาของชาวมอญมาจากดินดอนมอญเดิมในช่วงปลายสมัยอยุธยา ตามพระราชดำริของพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้มีการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานจะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำ เนื่องจากสะดวกในการสัญจรและการใช้น้ำ บ้านเรือนมีลักษณะเป็นเรือนไทย-มอญยกพื้นสูงเพื่อให้อากาศถ่ายเท นอกจากนั้นด้วยมีชาวมอญอาศัยในพื้นที่จำนวนมากจึงทำให้ศาสนสถานต่าง ๆ ส่วนได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมมอญ จึงมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบมอญและศิลปะพื้นถิ่นที่โดดเด่น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้จึงเห็นถึงความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานกับภูมิประเทศได้อย่างชัดเจน

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

- **ด้านสิ่งแวดล้อม** ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นแผ่นดินยื่นโค้งเกือกม้าในอดีต ยากต่อการสัญจรทางน้ำและการอุปโภคบริโภค จึงมีการขุดคลองจนเป็นเกาะเกร็ดเหมือนลักษณะในปัจจุบัน
- **ด้านสังคม** จากการอพยพเข้ามาของชาวมอญ ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เพิ่มขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำ และได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบมอญเข้ามาในพื้นที่ แสดงให้เห็นผ่านลักษณะบ้านเรือน รวมถึงศาสนสถานต่างๆ

- ยุคเกษตรกรรมและหัตถกรรมรุ่งเรือง (รัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ก่อนสงครามโลก)

เป็นช่วงที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจจากการเกษตรและหัตถกรรม มีการใช้พื้นที่ในเกาะเพื่อทำสวนผลไม้เนื่องด้วยพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ด้วยดินตะกอนจากแม่น้ำเจ้าพระยา มีการทำสวนแบบสวนร่องน้ำเพื่อตั้งน้ำเข้ามาใช้ในการเกษตร และเริ่มมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบมอญ ซึ่งใช้ดินจากพื้นที่ใกล้แม่น้ำผ่านเทคนิคการปั้นและการเผาที่ละเอียดประณีต จนกลายเป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบัน มีลักษณะการใช้พื้นที่แบบผสมผสาน คือมีการสร้างที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งเกษตรกรรมหรือพื้นที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา และเตาเผาดินใกล้บ้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

- **ด้านสิ่งแวดล้อม** ด้วยสภาพดินของเกาะเกร็ดที่เหมาะสมกับการเกษตรกรรมและการนำไปปั้นเครื่องปั้นดินเผา ประกอบกับภูมิปัญญาเดิมของชาวมอญ ทำให้อาชีพเกษตรกรรมและช่างปั้นเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่
- **ด้านเศรษฐกิจ** เมื่ออาชีพหลักในพื้นที่คือเกษตรกรรมและช่างปั้นเครื่องปั้นดินเผา ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นการใช้เพื่อการประกอบอาชีพ มีการขยายตัวของที่พักอาศัยไปตามแหล่งเกษตรกรรมและพื้นที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

- **ยุคการค้า-ท่องเที่ยวขยายตัว (ปลายศตวรรษที่ 20)**

โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้บทบาทของภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นถิ่น เช่น เครื่องปั้นดินเผา ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง ชาวบ้านบนเกาะเกร็ดจึงเริ่มปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ด้วยการเปิดพื้นที่ชุมชนรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากขึ้น พื้นที่อยู่อาศัยบางส่วนได้รับการดัดแปลงเป็นร้านค้า ร้านอาหาร และแหล่งจำหน่ายของที่ระลึก เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาศึกษาและสัมผัสวิถีชีวิตของชาวไทย-มอญในพื้นที่ ในขณะเดียวกัน โรงปั้นเครื่องปั้นดินเผาหลายแห่งได้ปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยเปิดสอนการปั้นดินเผา หรือพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนขนาดย่อมเพื่อจัดแสดงผลงานและให้ผู้มาเยือนได้ทดลองปั้นด้วยตนเอง นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาเส้นทางเดินเท้าและจักรยานรอบเกาะ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และเชื่อมโยงระหว่างวัด ร้านอาหาร และจุดเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวแบบหมุนเวียนภายในพื้นที่อย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

- **ด้านเศรษฐกิจ** จากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจที่เข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้บทบาทของเกษตรกรรมและหัตถกรรมลดน้อยลง ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องแสวงหารายได้ทางเลือกใหม่ๆ แทนอาชีพเดิม คือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นที่นิยมมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว
- **ด้านสาธารณูปโภค** มีการสร้างทางเดินเท้าและจักรยานรอบเกาะ ส่งเสริมการท่องเที่ยวรวมทั้งส่งผลให้อาคารบ้านเรือนบริเวณริมเส้นทางสัญจรหลักปรับเปลี่ยนตัวเองเป็นร้านค้า ร้านอาหาร เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ผ่านไปผ่านมาบนเส้นทางนั้น

- **ยุคการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการปรับตัว (ปัจจุบัน)**

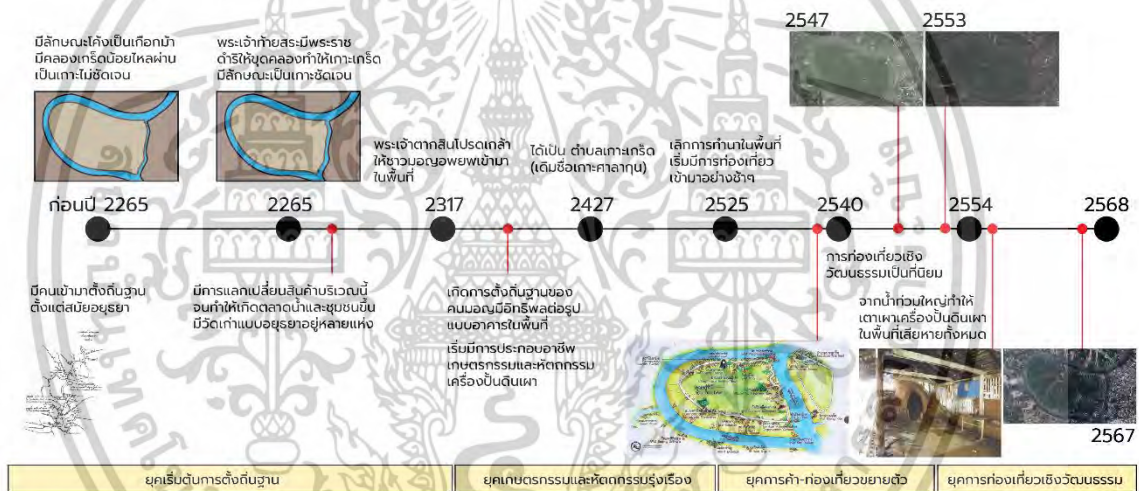
ปัจจุบันเกาะเกร็ดถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนที่มีชื่อเสียง โดยมี

จุดเด่นคือวัฒนธรรมไทย-มอญที่ยังคงความเป็นดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ เช่น เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาต
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เครื่องปั้นดินเผา งานฝีมือ อาหารและขนม ส่งผลให้มีการฟื้นฟูอนุรักษ์บ้านมอญ วัดและพื้นที่เกษตรขึ้นให้เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันบ้านบางหลักก็ถูกปรับเปลี่ยนใหม่เป็นโฮมสเตย์ ร้านกาแฟ หรือสตูดิโอศิลปะ มีการใช้พื้นที่ชุมชนในการจัดแสดงงานฝีมือ และวัฒนธรรมไทย-มอญ ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ของเกาะเกร็ดไว้ได้อย่างดี

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

- **ด้านเศรษฐกิจ** ด้วยการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เกาะเกร็ดจึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม ชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่และวิถีชีวิตเพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามา โดยนาทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชนมาปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ได้อย่างสร้างสรรค์

ภาพที่ 4.50 แสดง Timeline ของพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

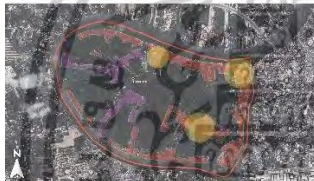

ที่มา : ผู้วิจัย

4.3.2 สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งองค์ประกอบทางภูมิทัศน์และองค์ประกอบทางวัฒนธรรม จึงสามารถสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดได้ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 4.2 แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	
ลักษณะภูมิประเทศ 	ตั้งอยู่ในเขตตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีขนาดพื้นที่ประมาณ 4.2 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,625 ไร่ ภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ เป็นเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองลัดเกร็ดล้อมรอบด้วยน้ำ ไม่มีถนนเชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่
แหล่งน้ำ ป่าไม้ พืชพรรณ 	ด้วยลักษณะเป็นเกาะทำให้มีแหล่งน้ำธรรมชาติล้อมรอบรวมทั้งคลองตามธรรมชาติในเกาะ มีพื้นที่เกษตรกรรมเป็นสวนผลไม้อยู่ทั่วไป แต่ด้วยปัญหาเรื่องน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากทำให้เลิกการทำนา หันมาปลูกไม้ยืนต้นและพืชพรรณที่ใช้ในชีวิตประจำวันและประเพณีแทน เช่น ทูเรียน มะม่วง กล้วย และสมุนไพรพื้นบ้าน
โครงสร้างการตั้งถิ่นฐาน 	เริ่มมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีชาวมอญอพยพเข้ามาในช่วงสงครามกับพม่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำเป็นหลักเนื่องจากการคมนาคมทางน้ำในอดีตรวมทั้งการใช้น้ำในการดำรงชีวิต และมีการกระจุกตัวบริเวณใกล้ศาสนสถานและแหล่งเกษตรกรรม
โครงข่ายสัญจร 	โครงข่ายสัญจรมีเอกลักษณ์เฉพาะเนื่องด้วยภูมิประเทศที่เป็นเกาะทำให้สามารถเข้า-ออกได้ด้วยทางเรือ มีเพียงเส้นทางเดินเท้าและจักรยานเท่านั้น ไม่มีเส้นทางสำหรับรถยนต์ โดยเส้นทางหลักที่ใช้ในการเดินทางรอบเกาะจะมีลักษณะเป็นถนนคอนกรีตรอบเกาะ สำหรับเชื่อมโยงเส้นทางย่อยเข้าสู่แต่ละชุมชนภายในพื้นที่ จึงถือเป็นจุดเด่นในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเดินทางในเส้นทางสายนี้
รูปแบบอาคาร องค์ประกอบ	รูปแบบอาคารมีการผสมผสานของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยริมน้ำเข้ากับวัฒนธรรมของมอญที่เข้ามาในพื้นที่ ทำให้สามารถพบเจอเรือนพื้นถิ่นยกพื้นสูงได้ทั่วไป เพื่อป้องกันน้ำท่วม แต่ในปัจจุบันมีการปรับปรุงอาคารบ้านเรือนด้วยวัสดุสมัยใหม่ เช่น คอนกรีตและเหล็ก เพื่อให้สะดวกในการใช้งาน และในส่วนอาคารทางศาสนาจะมีการใช้ศิลปกรรมแบบมอญผสมผสานไทยและลวดลายที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	
ประชากร วิถีชีวิต	<p>มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยประกอบด้วยชาวไทยมอญ ไทยพุทธ ไทยจีน และมุสลิมภายในพื้นที่ทำให้มีความหลากหลายทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมตามชนชาติของตน แต่ด้วยโครงสร้างของประชากรที่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น คนรุ่นใหม่ย้ายออกไปเรียนและทำงานนอกพื้นที่ ทำให้ในพื้นที่มีผู้อาศัยเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่</p>
สังคม ประเพณี วัฒนธรรม 	<p>แม้จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์แต่มีรากฐานร่วมกันคือ พระพุทธศาสนา ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมมีการผสมผสาน ไทยมอญอย่างมีเอกลักษณ์ เช่น ประเพณีแห่ทางนางหงส์ ประเพณีตักบาตรร้อยเรือ และชาวมุสลิมในพื้นที่ต่างก็ยึดหลักการสอนของศาสนาอิสลามเป็นหลัก รวมทั้งภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ประจำเกาะเกร็ดคือ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีชื่อเสียงอย่างมาก และยังคงรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน</p>
โบราณคดี ประวัติศาสตร์ 	<p>มีโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เกาะเกร็ดในพื้นที่หลายแห่ง ทั้งศาสนสถานที่ยกตั้งตั้งแต่สมัยอยุธยาเช่นวัดปรมย์ยิกาวาส แหล่งโบราณคดีด้านเครื่องปั้นดินเผา และพิพิธภัณฑสถานบ้านต่างๆในพื้นที่ สะท้อนถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเกาะเกร็ดได้อย่างดี</p>
ศาสนา ความเชื่อ 	<p>มีความหลากหลายทางศาสนาและความเชื่อ โดยศาสนาหลักคือ ศาสนาพุทธนิกายเถรวาทแบบรามัญ ซึ่งชาวไทยและมอญต่างปฏิบัติตามศาสนนอย่างเคร่งครัด และศาสนาอิสลามซึ่งมีชุมชนชาวมุสลิมจ กานมหนึ่งและมัสยิดในพื้นที่ นอกจากนี้ยังคงมีความเชื่อแบบมอญผสมผสาน เช่นเรื่องผีบ้านผีเรือนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์</p>
เศรษฐกิจ	<p>มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพื้นบ้านในอดีตที่มีการทำการเกษตร และเครื่องปั้นดินเผาสู่การเป็นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนพื้นฐานวัฒนธรรมมอญและวิถีชุมชน</p>

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.51 สรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแก่งกระจาน
ที่มา : ผู้วิจัย

4.3.3 สรุปขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมแก่งกระจาน

แม่เกาะเกร็ดจะมีขอบเขตทางกายภาพที่ชัดเจน คือเป็นเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ด้วยลักษณะการซ้อนทับกันขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้มีความจำเป็นจะต้องศึกษาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้ชัดเจน เพื่อให้ครอบคลุมระบบความสัมพันธ์ต่างๆในภูมิทัศน์วัฒนธรรม และเป็นแนวทางในการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจากการทบทวนวรรณกรรมสรุปได้ว่างานวิจัยโดยมากมักใช้การพิจารณาขอบเขตของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่าน 4 ระบบความสัมพันธ์ได้แก่ ขอบเขตทางธรรมชาติ (Natural environment boundaries) ขอบเขตทางเศรษฐกิจ (Local economy boundaries) ขอบเขตการจัดการสังคม (Social organization boundaries) ขอบเขตการใช้ประโยชน์และการรับรู้ทรัพยากร (Perceptual boundaries) ผ่านการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีผลการศึกษาดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ขอบเขตทางธรรมชาติ (Natural environment boundaries)

ด้วยสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดที่มีลักษณะเป็นเกาะ จึงทำให้มีขอบเขตทางกายภาพที่ชัดเจน คือการกำหนดขอบเขตไปตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองัดเกร็ดที่ล้อมรอบเกาะเกร็ดไว้

ขอบเขตทางเศรษฐกิจ (Local economy boundaries)

จากการศึกษาขอบเขตทางเศรษฐกิจเป็นการศึกษาเพื่อระบุขอบเขตเชิงพื้นที่ของการท่องเที่ยวที่เป็นเศรษฐกิจหลักของพื้นที่ ซึ่งจากการศึกษาการท่องเที่ยวเกาะเกร็ดเห็นได้ชัดว่าโครงข่ายสัญจรของเกาะคือเป็นปัจจัยหลักในการกระจุกตัวของแหล่งเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากการเดินทางในเกาะสามารถใช้ได้เพียงทางท่าและจักรยานเท่านั้น ทำให้การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ร้านค้า ร้านอาหารล้วนจำเป็นต้องอยู่ใกล้ชิดกับทางสัญจรหลัก ทำให้เศรษฐกิจทั้งหมด กระจุกตัวอยู่ในบริเวณเส้นทางสัญจรหลัก รวมทั้งพื้นที่ท่าเรือข้ามฟากต่างๆและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอย่างวัดปรมัยยิกาวาส

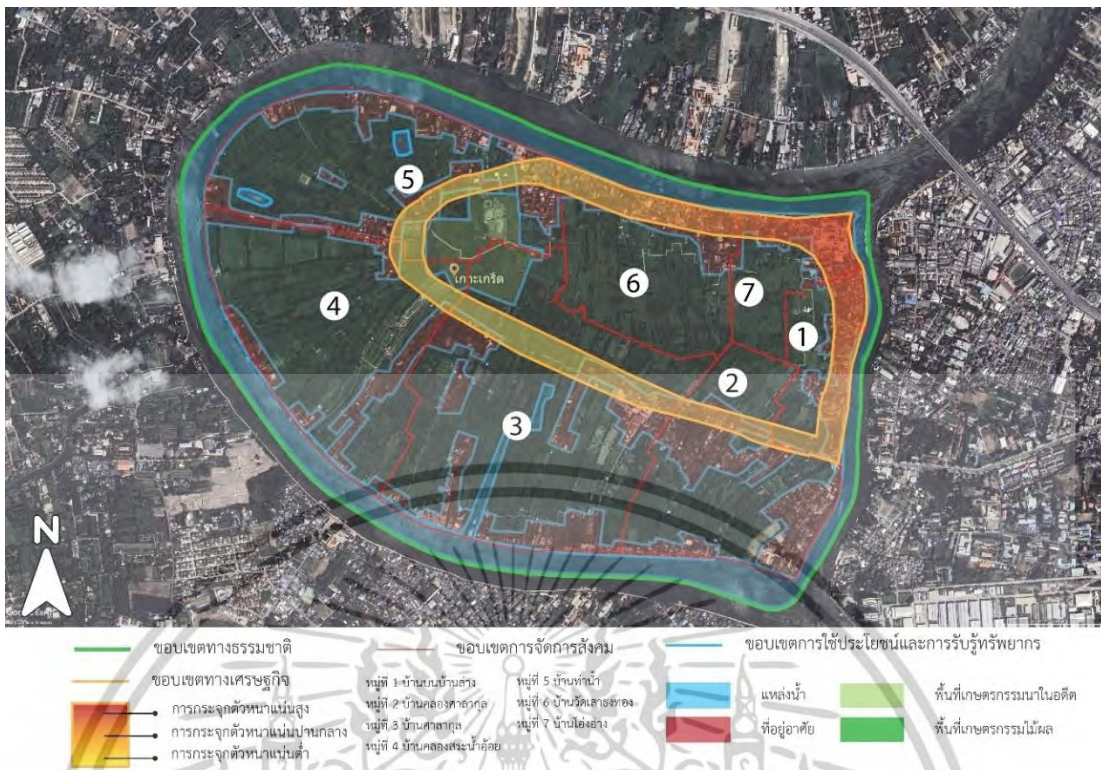
ขอบเขตการจัดการทางสังคม (Social organization boundaries)

การศึกษาขอบเขตการจัดการทางสังคมในพื้นที่เกาะเกร็ดที่สามารถเห็นได้ชัด และสามารถกำหนดขอบเขตของพื้นที่ได้ คือการแบ่งพื้นที่ของหมู่บ้านต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในพื้นที่ ในแต่ละชุมชนล้วนมีจุดเด่นของตัวเอง เช่น ชุมชนช่างปั้น ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนหัตถกรรม ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการรักษาภูมิปัญญาเดิมและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

ขอบเขตการใช้ประโยชน์และการรับรู้ทรัพยากร (Perceptual boundaries)

ในเชิงพื้นที่กลุ่มผู้อยู่อาศัยสามารถพิจารณาผ่านการใช้ประโยชน์พื้นที่จากทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ และความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านโดยรอบ โดยสามารถ แยกประเภทการรับรู้เชิงพื้นที่ของมนุษย์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติในมิติที่ต่างกันออกไป ได้แก่ แหล่งน้ำ พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรมนาและพื้นที่เกษตรกรรมไม้ผล

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.52 แสดงขอบเขตทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

4.4 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

จากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแล้วทั้งทางองค์ประกอบด้านภูมิทัศน์และวัฒนธรรมพบว่าองค์ประกอบทั้งสองด้านล้วนสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดเป็นผลลัพธ์ของการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยองค์ประกอบทั้งทางภูมิทัศน์ และองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ได้หลอมรวมกันจนเกิดเป็นภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในหลายมิติ ดังนี้

4.2.1 ความสัมพันธ์ชุมชนริมน้ำ

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของเกาะเกร็ดที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติล้อมรอบ ส่งผลต่อโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบของอาคารบ้านเรือนอย่างชัดเจน ผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ตั้งแต่อดีตจึงมักเริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ เนื่องจากสะดวกต่อการใช้น้ำในชีวิตประจำวัน การเอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาต หากต้องการข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประกอบอาชีพ และการคมนาคมทางน้ำซึ่งเป็นวิถีหลักในอดีต รูปแบบอาคารที่เกิดขึ้นจึงเป็นบ้านเรือนริมน้ำ มีใต้ถุนยกสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก นอกจากนี้ สถาปัตยกรรมบ้านเรือนยังสะท้อนอิทธิพลวัฒนธรรมของชาวมอญที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบเรือนไทยกับเรือนมอญ กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านเรือนในเกาะเกร็ดที่ยังคงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

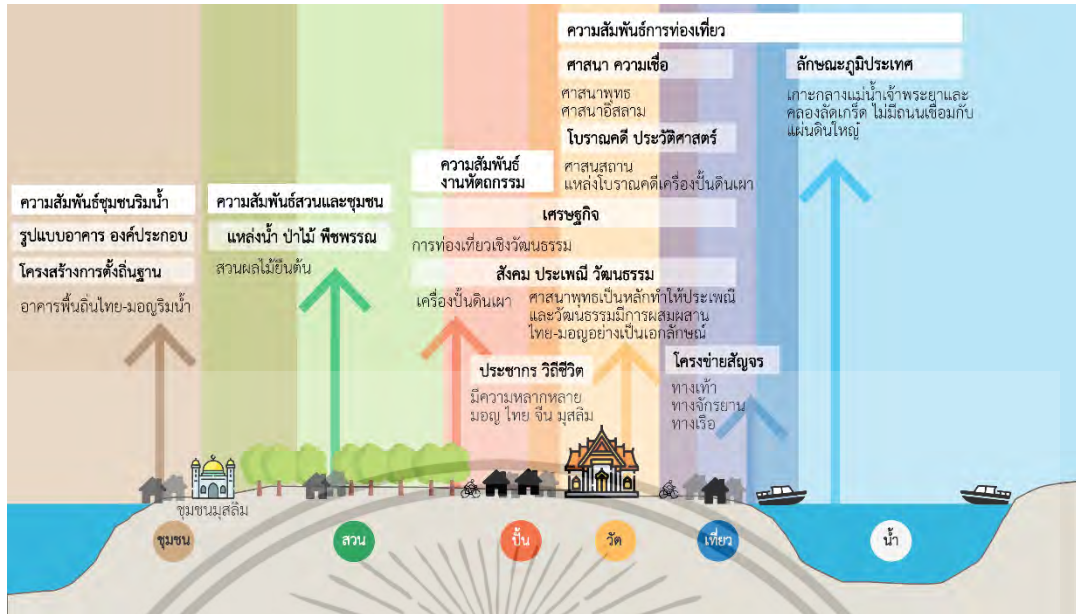
4.2.2 ความสัมพันธ์สวนและชุมชน

พื้นที่เกาะเกร็ดมีลักษณะเป็นที่ราบต่ำ ล้อมรอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติ จึงเอื้อต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำสวนผลไม้ซึ่งพบได้ทั่วไปในพื้นที่ โดยมีพืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ ทุเรียน มะม่วง กล้วย รวมถึงพืชสมุนไพรพื้นถิ่นหลากหลายชนิด ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดังกล่าว ยังส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของประชากร โดยมีการกระจายตัวของชุมชนตามแนวพื้นที่เกษตร เพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพและเข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นลักษณะเฉพาะของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนเกษตรกรรมพื้นที่ถิ่นของเกาะเกร็ด

4.2.3 ความสัมพันธ์งานหัตถกรรม

เครื่องปั้นดินเผาถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเกาะเกร็ด โดยมีรากฐานมาจากชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตั้งแต่อดีต ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นทุนเดิม ประกอบกับสภาพภูมิประเทศของเกาะเกร็ดที่มีทรัพยากรดินซึ่งเหมาะสมต่อการปั้นและเผา ทำให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้และทักษะด้านช่างปั้นมาอย่างต่อเนื่อง อาชีพช่างปั้นเครื่องปั้นดินเผาก็กลายเป็นหนึ่งในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะในรูปแบบของธุรกิจในครัวเรือน และยังมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ไปยังพื้นที่อื่น ๆ อย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตามสภาพสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ส่งผลให้ความนิยมในการใช้เครื่องปั้นดินเผาลดลง ช่างปั้นจำนวนหนึ่งจึงปรับตัวด้วยการผลิตสินค้าที่ระลึก ตลอดจนเปิดกิจกรรมการเรียนรู้หรือเวิร์กช็อปสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญาและสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.54 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ด

ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 5

ผลสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดพบว่า เกาะเกร็ดเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ที่มีโดดเด่น ตั้งอยู่กลางแม่น้ำเจ้าพระยาในจังหวัดนนทบุรี ลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มล้อมรอบด้วยคูคลองและคลองที่เกิดจากการขุดคลองลัดเมื่อสมัยอยุธยา ทำให้พื้นที่เกาะเกร็ดเป็นดินตะกอนที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตรกรรม ส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานที่พึ่งพาทรัพยากรน้ำและดินอย่างใกล้ชิด วิถีชีวิตของชาวบ้านมีรากฐานจากศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจดั้งเดิม เช่น เกษตรกรรมและการทำเครื่องปั้นดินเผา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ชุมชนมอญได้นำองค์ความรู้ด้านศิลปกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานกับบริบทพื้นที่จนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่สะท้อนผ่านองค์ประกอบของภูมิทัศน์ เช่น วัดมอญที่มีเจดีย์ทรงรามัญ เรือนยกใต้ถุนสูงแบบไทย-มอญ โรงปั้นเครื่องปั้นดินเผา และระบบร่องสวนที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ทั้งนี้ ระบบสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านยังคงผูกพันแน่นแฟ้นกับศาสนาและสถาบันวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมและพิธีกรรม ก่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนไทย-มอญที่มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกาะเกร็ดเริ่มต้นอย่างเด่นชัดในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เมื่อโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนผ่านจากภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมไปสู่ภาคบริการและการท่องเที่ยว วิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองเริ่มปรับตัวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งผลให้ชุมชนดัดแปลงพื้นที่ที่อยู่อาศัยให้เป็นร้านค้า ร้านอาหาร และพื้นที่แสดงงานฝีมือ เช่น การสอนปั้นเครื่องปั้นดินเผา การเปิดพิพิธภัณฑ์ขนาดย่อมภายในโรงปั้น รวมถึงการจัดพื้นที่เส้นทางเดินและจักรยานรอบเกาะเพื่อเชื่อมต่อแหล่งท่องเที่ยวศาสนสถาน และกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดไม่ได้เป็นเพียงภาพลักษณ์ของพื้นที่ทางกายภาพ แต่เป็นระบบชีวิตของชุมชนที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์กับ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ธรรมชาติ ผ่านกาลเวลา โดยยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างมั่นคง ท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

แม้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำมาซึ่งความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ของชุมชน แต่ ชาวบ้านเกาะเกร็ดยังคงรักษาแกนกลางของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ได้อย่างมีนัยสำคัญ เช่น การคงไว้ ซึ่งผังชุมชนริมน้ำ การใช้พื้นที่วัดเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม และการสืบทอดอาชีพดั้งเดิมในรูปแบบ ใหม่ที่ต่อบรรลุกับเศรษฐกิจปัจจุบัน กล่าวคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดมีลักษณะเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่ง แต่ปรับเปลี่ยนภายใต้รากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มั่นคง

สรุปได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเกาะเกร็ดเป็นผลรวมของการสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน พื้นที่แห่งนี้ไม่ได้เป็นเพียง “แหล่ง ท่องเที่ยว” แต่เป็น “ระบบชีวิต” ที่เชื่อมโยงระหว่างกายภาพ ทูนาทางวัฒนธรรม และโครงสร้างทาง สังคมไว้อย่างกลมกลืน จึงควรค่าแก่การศึกษาในฐานะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต (living cultural landscape) และเป็นต้นแบบของการปรับตัวของชุมชนดั้งเดิมภายใต้บริบทสมัยใหม่

5.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงอนุรักษ์

1. ควรมีการกำหนด “เขตภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำคัญ” (Cultural Landscape Protection Zone) เพื่อระบุพื้นที่ที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมสูง เช่น วัดโบราณ โรงปั้นดินเผาเก่า บ้านเรือนไทย-มอญ สวนร่องน้ำ และเส้นทางเดินเท้าดั้งเดิม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานด้านวัฒนธรรม

2. ส่งเสริมการอนุรักษ์ **อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น** ด้วยการให้แรงจูงใจแก่เจ้าของ บ้านเรือน เช่น การสนับสนุนงบประมาณการซ่อมแซมอาคารแบบอนุรักษ์

ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

1. วางแผนการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Cultural Tourism) โดย ให้ความสำคัญกับ สมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น การจำกัด จานวนผู้เข้าชมในบางพื้นที่ หรือออกแบบกิจกรรมที่ไม่รบกวนวิถีชีวิตชาวบ้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2. พัฒนาศักยภาพของ “พิพิธภัณฑสถานชุมชน” และ “ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมมอญ” ให้เป็นแหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ โดยมีเนื้อหาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3. ส่งเสริมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เช่น เวิร์กช็อปเครื่องปั้นดินเผา ทาขนมมอญ ฯลฯ โดยสนับสนุนกลุ่มอาชีพในพื้นที่ให้พัฒนาเป็นกิจการเพื่อสังคม (social enterprise)

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและการศึกษาต่อยอด

1. การศึกษาภูมิทัศน์ในเชิงเปรียบเทียบกับชุมชนวัฒนธรรมอื่น เช่น ชุมชนมอญในจังหวัดอื่น หรือชุมชนริมน้ำที่มีโครงสร้างใกล้เคียง เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในระดับกว้าง

2. สนับสนุนการวิจัยแบบสหวิทยาการที่ครอบคลุมด้านสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม มานุษยวิทยา การจัดการวัฒนธรรม และการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2545). **เข้าใจถิ่น เข้าใจเที่ยว**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- ฐานข้อมูลเรือนพื้นถิ่นในประเทศไทย. (2562). **เรือนพื้นถิ่นในประเทศไทย: ยกพื้น**. สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2568, จาก <https://thai-vernacular-houses.sac.or.th/th/>
- นวนัฐ โอศิริ. (2545). **ภูมิทัศน์พื้นถิ่น ภูมิปัญญาเพื่อการประหยัดพลังงานและการพัฒนาอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา หมู่บ้านตาลเหนือ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่**. หนังสือประมวลผลการประชุมทางวิชาการสารศาสตร์, 6(2545), 129-144.
- ปติวลดา บวรศักดิ์. (2568). **“เกาะเกร็ด” เกาะในเมืองนนทบุรีในอดีตคนเรียกว่า “เกาะศาลากุน”**. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_139510
- วีรวรรณ สาคร. (2566). **เกาะเกร็ด**. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2567, จาก <https://wikicomunity.sac.or.th/community/358>
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2561). **จากบางเกาะเป็นบางกอก: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนสยามในลุ่มน้ำลำคลอง**. มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2568, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=833>
- ศิลปวัฒนธรรม. (2567). **ประวัติศาสตร์เกาะเกร็ด**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_138538
- สถานีพัฒนาที่ดินนนทบุรี ส. นักงานพัฒนาที่ดินเขต 1. (2566). **แผนการใช้ที่ดินตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2567, จาก https://webapp.ldd.go.th/lpd/node_modules/img/Landusedistrict/2567/
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดนนทบุรี. (2546). **คลอง (แม่น้ำ) อ้อมนนท์ แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าของนนทบุรี**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี.
- อลิสรา รามโกมุท. (2556). **วิถีชีวิตชาวมอญเกาะเกร็ด เต่าเผาโบราณ : เปรียบเทียบระหว่างเต่าหลังเต่าที่เกาะเกร็ดกับเต่าทุเรียนที่เมืองศรีสัชชนาลัย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บรรณานุกรม (ต่อ)

Dong, S., & Shen, D. (2023). A study of historical urban landscape layering in Luoyang based on historical map translation. *Land*, 12(3), 663.
<https://doi.org/10.3390/land12030663>

UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). UNESCO Urban Heritage Atlas: Cultural mapping for historic cities and settlements. Retrieved January 3, 2025, from <https://whc.unesco.org/en/urban-heritage-atlas/>

Xi, X., Chen, L., & Xu, L. (2010). Discovering the Grand Canal Heritage in the Changing Landscape. American Society of Landscape Architects. Retrieved December 14, 2025, from <https://www.asla.org/2010studentawards/132.html>

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาคผนวก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพการสำรวจพื้นที่

บรรยากาศงานแห่ทางหงส์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การปั้นเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งเรียนรู้ภายในพื้นที่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เตาเผาเครื่องปั้นดินเผาที่ชำรุด

บรรยากาศบ้านเรือน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่เป็นของตนเอง
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ถนนเส้นใหม่ภายในเกาะเกร็ด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ลักษณะพื้นที่เกษตร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภายในพิพิธภัณฑ์รัชกาลที่ ๕ วัดปรมย์ยิกาवास

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล	อดิگانต์ แดงหนู
วัน เดือน ปีเกิด	2 มีนาคม 2544 จังหวัดราชบุรี
ที่อยู่	59/194 หมู่ 4 ตาบสบางแม่นาง อ าเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี 11140
Email	nippon3734@gmail.com
โทรศัพท์	061-653-9491
ประวัติการศึกษา	
2562-2567	สถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต (สถ.บ.) สาขาวิชาสถาปัตยกรรมหลัก คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
2567-2568	สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถ.ม.) สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเขตร้อน คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้